

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií
Katedra obecné antropologie**

Mgr. Patricie Kubáčková

**Reflexe přechodové zkušenosti první české přistěhovalecké
generace v USA se zvláštním zaměřením na jazyk**

**Transitional experience as reflected by the first Czech immigrant
generation in the USA with a special focus on language**

Disertační práce

Vedoucí práce: PhDr. Světlá Čmejrková, DrSc.

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

Praha 2013

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu. Zároveň prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt

Reflexe přechodové zkušenosti první české přistěhovalecké generace v USA se zvláštním zaměřením na jazyk

V disertační práci se zaměřuji na to, jak příslušníci první generace českých přistěhovalců do USA reflektovali v autobiografických narativních rozhovorech svou životní zkušenost emigrace a snahy o adaptaci v nové zemi, v níž se usadili a kde začali nový život. V reflexi emigrace nezohledňovali pouze svoji situaci, nýbrž přihlíželi také k budoucnosti svých potomků. Scelujícím tématem se ukázal motiv cizince, který v nové zemi začíná nový život, přičemž jeho původ zůstane znatelný i po dlouhé době. Sociální čitelnost původu je analyzována na cizím přízvuku a na různých asimilačních strategiích, které se týkají jmen přistěhovalců. První přistěhovaleckou generaci chápu jako generaci přechodovou. Zaměřuji se na to, jak příslušníci této generace reflektovali ve vyprávění svou jazykovou odlišnost, zda ji pocíťovali jako diskreditující nebo stigmatizující a za jakých okolností atp. Ve shromážděném a analyzovaném materiálu jsem navíc sledovala postoj respondentů k uchování mateřského jazyka a k jeho předávání potomkům. V práci se zabývám také tím, jak respondenti reflektovali svou bilingvní situaci. Na konkrétních promluvách ukazují, jak byl mateřský jazyk respondentů ovlivněn dlouhodobým kontaktem s angličtinou. Zvláštní pozornost věnuji specifickému užívání metafor spjatých s konceptualizací nového života.

Abstract

Transitional experience as reflected by the first Czech immigrant generation in the USA with a special focus on language

This dissertation is focused on how the members of the first generation of the Czech immigrants in the USA reflected in the autobiographical narrative interviews their life experience of emigration and their effort on adaptation in the new country where they settled down and started their new life. In the reflection of the emigration they considered not only their situation but the future of their offspring too. As a unifying topic the motive of an stranger was determined. The strangers begin their new life in the new country, however, their origin remains detectable even after long time. This social legibility of their origin is analysed in the non-native accent and on different assimilative strategies concerning the names of the immigrants. I understand the first immigrant generation as a transitional generation. I focus on how the members of this generation reflected their language dissimilarity in their narrations if they experienced it as discredited or as a stigma and under what circumstances. In the gathered and analysed material I studied the attitude of the respondents to the native language maintenance and its transferring to their offspring. I also dealt with how the respondents reflected their bilingual situation. I presented on some utterances how the mother tongue of the respondents was influenced by the long-term contact with English language. I also focus on the specific usage of metaphors related to the conceptualization of the new life.

Obsah

1. Úvod	7
1.1. Cíl a zaměření práce	7
1.2. Klíčové pojmy	8
1.3. Teoretický rámec: situace cizince; identita a jazyk	11
1.4. Přehled dosavadního bádání o jazyce imigrantů (čeština v USA)	12
2. Materiál, metody	14
2.1. Protokol a biogram	21
2.2. Transkripce nahrávek	34
3. Jazyk jako sociální informace na příkladu biografických vyprávění československých přistěhovalců do USA	36
3.1. Neumět jazyk jako rodilý mluvčí, mluvit s cizím přízvukem	38
3.2. Změna, úprava jména jako asimilační strategie	53
3.3. Shrnutí	55
4. Metafora ve vyprávění: Začátek nového života	57
4.1. Metafora emigrace jako začátku nového života	59
4.2. Postavit se na nohy. Učit se od začátku jako malé děti	63
4.3. Spálit za sebou mosty. Spadla klec	64
4.4. Přesadit se. Přesadit starý strom	65
4.5. Shrnutí	68
5. Postoj k jazyku: udržování jazyka a jazykový posun	69
5.1. Jazykový management v dvojjazyčném prostředí	71
5.1.1. Situace, kdy se mluvčí neopraví, nesignalizuje žádný jazykový problém	72
5.1.2. Situace, kdy mluvčí přepnutí kódu signalizuje	76
5.1.3. Situace, kdy se mluvčí opraví	77
5.1.4. Shrnutí	83

5.2. Kalky v mluveném projevu první generace	
českých přistěhovalců v USA	86
5.2.1. Druhy kalků	87
5.2.2. Překlad jména	93
5.2.3. Shrnutí	94
5.3. K manifestačnímu užívání americké češtiny v písemném projevu	95
5.3.1. Motivace pro předávání jazyka dalším generacím	96
5.3.2. Časopis organizace <i>CSA Fraternal Life</i>	101
5.3.3. Shrnutí	109
6. Závěr	111
Literatura	114

Příloha na CD: přepisy nahrávek autobiografických rozhovorů

1. Úvod

1.1. Cíl a zaměření práce

Cílem této práce bude zjistit, jak osoby z první české přistěhovalecké generace v USA reflektovali v autobiografických rozhovorech svoji životní zkušenost, již zde nazývám zkušeností přechodovou – odešli z vlasti, přišli jako cizinci do nové země, kde se usadili. Třináct respondentů s různými motivy pro odchod z vlasti, v různých historických obdobích, v různém věku, s rozličným vzděláním a profesí je možné označit jako osoby první přistěhovalecké generace neboli lidi, kteří přesídlili do jiné země, kde se usadili, začali nový život, do původní vlasti se nikdy natrvalo nevrátili, pouze tam přijíždějí na návštěvy. Zachycení jejich životní zkušenosti v autobiografickém vyprávění v podobě zvukové nahrávky a jejího přepisu představuje materiál, který jsem se rozhodla analyzovat v užším zaměření na *jazyk*, a to na jazyk jednak jako zprostředkovatele vlastního materiálu, jednak jako téma ve vyprávění.

Zastřešujícím tématem práce je emigrace (imigrace) jako přechodová zkušenost celé jedné generace, to, kdy se člověk stává cizincem, jako cizí přichází do nové země, a i pro původní vlast se do určité míry odcizuje, a naopak postupně zapouští nové kořeny v nové zemi.

Analýza materiálu sestává ze tří kapitol (kap. 3–5). V první se věnuji tomu, jak ve vyprávění respondenti reflektovali svou zkušenost přistěhovalců jako těch, kdo byli v zemi noví, cizí – zaměřila jsem se na dva významné projevy, jež tuto skutečnost mohly odhalovat: mluvit anglicky s cizím přízvukem¹ a mít nezvyklé jméno. Druhá kapitola mapuje, jakými metaforickými obraty respondenti vyjadřovali svou životní zkušenost „začátku nového života“. Ve třetí kapitole reflektuji jejich postoj k jazyku, jak se udržuje mateřský jazyk a k jakému jazykovému posunu však v důsledku dlouhodobého jazykového kontaktu dvou jazyků nevyhnutelně dochází – ve třech podkapitolách, jež tuto část tvoří, se zaměřuji na jazyk vyprávění a zajímám se o to, jak respondenti spravují vlastní promluvu v češtině neboli, jaké jazykové problémy identifikují a jak je řeší, jak konkrétně (na příkladu kalků) je jejich projev v mateřském jazyce (tj. v češtině) ovlivněn americkou angličtinou, a jak se s tímto faktem mluvčí vypořádávají.

Závěrečná podkapitola je rozšířena o analýzu jednoho ročníku časopisu *The CSA Fraternal Life Journal* a je věnována jazykovému posunu z hlediska generací, tomu, jak se

¹ V práci užívám pojmy cizí přízvuk a akcent jako synonyma.

respondenti vyjadřovali k předávání svého mateřského jazyka dalším generacím, a jakou roli a funkci má jazyk předků pro anglicky hovořící asimilované další přistěhovalecké generace.

1.2. Klíčové pojmy

V disertační práci používám několik klíčových pojmů, jež zde na úvod představím. Jedná se o pojmy: generace, bilingvismus, jazykový posun, jazykový management, emigrant/imigrant, Čechoameričan.

Generace. Používání tohoto výrazu přebírám od K. Kučery: jako první (přistěhovalecká) generace jsou označovány osoby, „které přesídlily do jiné země“; „jejich děti jsou označovány jako druhá (přistěhovalecká) generace“ atd. (Kučera, 1990a, s. 9). Pojem generace tudíž neoznačuje skupinu věkovou.

Bilingvismus. Stav, kdy lidé znají a užívají dva jazyky (bez podmínky, že jimi musejí vládnout stejně dobře); stav, který vyplývá z kontaktu mezi lidmi hovořícími různými jazyky, česky a anglicky (viz W. F. Mackey, 1987). Situace mých respondentů byla taková, že oni jako přistěhovanci první generace znali a měli-li možnost, pak i užívali dva jazyky, češtinu a angličtinu – potud je charakteristika stejná, jinak se jejich jazyková biografie v určitých ohledech liší: angličtinu se naučili jako druhý jazyk, většina v dospělosti (až na respondentky Ludmilu a Anitu)², někteří měli školní znalosti angličtiny z Československa; mluvili s přízvukem; oba jazyky užívali v různých sférách – nelze zevšeobecnit pro všechny respondenty (např. jazyk, jímž se mluví doma v rodině; jazyk, jímž se mluví v zaměstnání; jazyk, jímž se mluví s dětmi; jazyk, jímž se mluví s vnoučaty; jazyk, jímž spolu mluví první generace Čechoslováků v krajanských sdruženích; jazyk, jímž mluví první generace s generací druhou a dalšími; jazyk, jímž se komunikuje s českým konzulátem; jazyk, jímž se komunikuje s americkými úřady apod.), neboť kupř. dva moji respondenti (Jarmila a Felix) doma se svými partnery a dětmi česky nehovořili.

² Podrobnější představení všech respondentů viz níže v kapitole *Materiál, metody* a podkapitole *Protokol a biogram*.

Jazykový posun (language shift). Termín užívaný pro označení procesu, kdy společenství neudrží svůj jazyk, ale postupně přejímá jazyk jiný (viz např. Hoffmann, 1991, s. 186–189). V demografii se pro tento jev užívá pojem *jazyková směna*.

Udržování jazyka (language maintenance) odkazuje k situaci, v níž členové daného společenství usilují o udržení jazyka, který vždy užívali (Hoffmann, 1991, s. 185), k situaci, v níž je uchovávána kompetence v určitém jazyku, jehož užívání však již postrádá aktivní podporu okolí.

Jazykový management (language management). Jde o korekční aktivitu, již provádí samotný mluvčí v průběhu své promluvy (viz Nekvapil, 2002, s. 255). Pod tímto pojmem se rozumí správa promluvy a jazyka, v jejímž rámci mluvčí identifikuje jazykové problémy. Záleží na tom, o jakou komunikační situaci se jedná (formální, či neformální, kde, kdo, s kým, o čem mluví). Jiří V. Neustupný (2002) představuje jazykový management jako „teorii řešení jazykových problémů“ (s. 433). „V teorii managementu je zdůrazněn fakt, že jazykové problémy jsou předmětem akce na nejrůznějších úrovních: na úrovni státu, jeho jednotlivých odvětví (například v místní samosprávě), v systému výchovném, v jednotlivých organizacích (ekonomických, společenských, kulturních) a na úrovni jednotlivců“ (s. 434–435).

Emigrant/imigrant. Zaměnitelně používám označení přistěhovalec (přistěhovalectví, přistěhovalecká generace), imigrant (imigrace), ale také emigrant (emigrace), jež se v některém kontextu jeví jako příhodnější³ (např. rok emigrace). Označení exulant (exil), vyhnanec (vyhnanství) v práci nepoužívám, neboť s ohledem na různé okolnosti a motivy odchodu ze země u jednotlivých respondentů používám termín emigrace v souladu s Velkým sociologickým slovníkem jako „dobrovolné, nebo nucené přestěhování do jiného místa, a to trvale, nebo dočasně“ (Fialová, 1996, s. 255–256).

Čechoameričan. V této práci používám toto označení pro osoby, které mají český (československý) původ, bez ohledu na to, k jaké přistěhovalecké generace patří.

Situace osob s českým/československým původem bývá k dispozici po pravidelném sčítání lidu (poslední šetření proběhlo roku 2010), a to na internetových stránkách US Census

³ Stejně je tomu v demografickém pojetí: „Migrující osoby se rozlišují na emigranty n. vystěhované osoby ve vztahu k jejich původnímu bydlišti, a na imigranty n. přistěhované osoby vzhledem k jejich současnému bydlišti“ (Pavlík – Kalibová, 2005, s. 104).

Bureau⁴. Podle sdělení Generálního konzulátu České republiky v Los Angeles (na základě e-mailu obdrženo dne 27. 9. 2012) ohledně výsledků posledního šetření, jež proběhlo roku 2010, se k původu českému, příp. československému přihlásily následující počty osob:

Tabulka 1: Přehled počtu osob hlásících se k českému/československému původu

Území	Český původ	Československý původ
USA	1 508 360	296 881
Kalifornie	93 936	25 946
Okres Los Angeles	17 272	4 357

Přehled o českém vystěhovalectví do USA, o vývoji české komunity žijící v USA i jejich současném stavu představují např. Karel Kučera v úvodních kapitolách své práce (1990a), Miloslav Rechcigl (2000), Stanislav Brouček (2003), Leoš Šatava (1996) ad., rovněž jej lze sledovat na stránkách Ministerstva zahraničních věcí ČR (rubrika Zahraniční vztahy – Krajané).⁵ Čechoameričané představují naši největší komunitu žijící v zahraničí. Městskými aglomeracemi s nejvyšším počtem Čechoameričanů jsou: Chicago, New York, Los Angeles, Washington, Minneapolis-St. Paul; americkými federálními státy pak Texas, Illinois, Kalifornie, Wisconsin, Minnesota, Nebraska. Na svých stránkách Ministerstvo zahraničních věcí (dále MZV) upozorňuje, že během šetření nebylo zohledňováno, ani o jakou přistěhovalickou generaci se jedná, ani míra znalosti českého jazyka.

Na stránkách MZV v oddíle *Krajané v Kalifornii* (podle údajů z roku 1998) byl uveden údaj 124 tisíc osob hlásících se k české národnosti, což v rámci USA znamenalo třetí místo pro Kalifornii co do početnosti české komunity, a to nejvíce v aglomeraci Los Angeles. V Kalifornii mají žít především sekundární přistěhovalci z jiných částí USA (tzn. třetí a čtvrtá generace). Z hlediska krajanového života je také významný údaj o tom, že v Kalifornii bylo k onomu datu registrováno 23 krajanových spolků a organizací, které pravidelně vydávaly šest novin a časopisů.

⁴ Internetová adresa: <<http://www.census.gov/>>.

⁵ [Http://www.mzv.cz/jnp/cz](http://www.mzv.cz/jnp/cz) [naposledy navštíveno 9. 8. 2012].

1.3. Teoretický rámec: situace cizince; identita a jazyk

Arnold van Gennep (1997) se ve své studii o přechodových rituálech zmiňuje o tom, že *obecná společnost* sestává z několika *zvláštních společností*, např. laické a náboženské, profánní a posvátné, jež nejsou slučitelné, a přechod mezi nimi sice možný je, ale je pro to nutná určitá přechodná doba a splnění určitých podmínek. A také, že „[Ž]ivot jednotlivce bez ohledu na typ společnosti spočívá v postupném přecházení od jednoho věku k dalšímu a od jednoho zaměstnání k jinému“ (s. 11–12). Přecházení z jednoho společenství/věku/povolání apod. do druhého je tedy významnou událostí a toto vlastní přecházení je ošetřeno obřady, které mají za cíl „nechat jedince přejít od jedné determinované situace k jiné“ (s. 13).

Gennep se zabývá ve své práci i případem cizince, jeho postavením ve společnosti, překračováním hranic. To se tématu emigrace bezprostředně dotýká: emigranti opouštějí svou zemi, stávají se cizinci, překračují hranice, v některých případech žijí dlouhé měsíce v provizoriu utečeneckých táborů, kde čekají na to, co s nimi bude dál, do jaké země jim bude umožněno nakonec odjet a usadit se tam.

Gennepovo pojetí přecházení od jedné kategorie do druhé a péče o takové přechody mi bylo inspirací k uchopení jednotlivých přistěhovaleckých generací. Vidět tzv. první přistěhovaleckou generaci, již se v práci věnují (tedy osobám, které odešly z vlasti, našly si jiný domov, novou zemi, v níž se následně usadily) právě jako generaci „přechodovou“, tedy nejen jako osoby, které emigrovaly, které uskutečnily tento přechod (mezi zeměmi), ale také jako osoby, jež tento přechod zosobňují.

Druhým interpretačně nosným konceptem se v této souvislosti (k tématu emigrace a cizince) ukázala analýza počestnosti v raném novověku od Richarda van Dülmena (2003). Podobně jako Dülmenovi kočovní lidé a cizinci jsou také přistěhovanci pro své okolí osobami bez známého, jasného, srozumitelného původu a odtud pramení případná nedůvěra těch, kdo jsou v daném kontextu domácími. V takovém smyslu se Dülmenův cizinec pohybuje na stejné úrovni jako osoba na okraji společnosti. Podle Dülmena se podezřelý původ dokonce dědí, vztah, který má společnost k osobám s nejistým původem, přesahuje i na potomky, na děti kočovníků, cizinců, kteří se dle Dülmena věnují tzv. nepočestným řemeslům. Tito potomci se však mohli od svých „nečistých“ předků distancovat, a to tak, že se určitým způsobem vzdali špatného původu, tedy nepokračovali v rodinné tradici nepočestného řemesla, případně se i vyplatili. Zde nacházím jakousi analogii s potomky přistěhovalců: jakoby zde na místě toho, že se vzdají špatného původu, stála snaha asimilovat se, žít jako ostatní, včetně bezvadného zvládnutí jazyka (zde tedy americké angličtiny).

Třetím inspiračním zdrojem je koncept sociální informace a stigmatu v práci Ervinga Goffmana (2003). Situace přistěhovalců první generace připomíná stav stigmatizovaných osob, neboť jsou to lidé, kteří se od ostatních něčím pozorovatelně liší, a tak se zdá být užitečný interpretační klíč v podobě Goffmanovy analýzy reakcí stigmatizovaných jedinců na kontakt s jedinci „normálními“, v tomto případě na kontakt českých přistěhovalců a místních (Američanů).

1.4. Přehled dosavadního bádání o jazyce imigrantů (čeština v USA)

Českému jazyku v USA a změnám v češtině, jíž se v USA mluví, se věnují práce Věry M. Henzlové (1981, 1982, 1995). Téma americké češtiny, jejího vývoje, postavení vzhledem k americké angličtině i dalším jazykům a dále uplatnění americké češtiny představuje dílo Karla Kučery (1990a, 1990b, 1992, 1996). Jazyk čechoamerických periodik 19. a 20. století analyzovala Milena Šipková (2001), Alena Jaklová (2001a, 2001b, 2002, 2003, 2004a, 2004b, 2005, 2006a, 2006b) spolu s Vladislavem Smolkou (2003). A. Jaklová představuje tento typ dat jako autentického svědka „života našich krajanů v zámoří“ (Jaklová, 2004a, s. 166). O proměně a vývoji americké češtiny na jiném materiálu, a sice na náhrobních kamenech, pojednala na případě českých vystěhovalců v Texasu Eva Eckertová (1997, 2004).

Dvě studie o etnické identitě texaských Čechů publikovala Lida Dutkova-Cope (2003, 2004). Užšímu jevu amerikanizace příjmení českých imigrantů v USA se věnoval Ivan Lutterer (2004). Ivan Dubovický (1996) popsal kulturní vývoj přistěhovalců v novém prostředí (asimilace, akulturace, proměna etnické identity) na případě českého etnika v USA v období 1848–1938, rozdílů v názoru na proces asimilace a uchování původních etnických znaků (tj. jazyk, tradiční zvyky a způsob života) mezi první a dalšími přistěhovaleckými generacemi. Poněkud výjimečné místo mají práce Tomáše Čapka (1920, 1935), který sepsal svou zkušenost emigranta, či přistěhovalce v USA, a k jehož autobiografii, zachycující zajímavé postřehy o češtině v USA i o situaci přistěhovalců, bývá v odborné literatuře odkazováno. Pro úplnost by měla být zmíněna také obsáhlá přehledová publikace o americkém jazyku od Henryho Louise Menckena (1936), v níž je zmíněna také čeština jako jeden z neanglických dialektů v USA (na základě článků J. B. Dudka).

Jazyku a identitě etnických menšin se věnoval Leoš Šatava (2009), který se sice nezabýval přímo americkou češtinou, jeho text je však relevantní z hlediska úvah o tom, jak je

možné a je-li důležité, aby byly jazyky těchto menšin zachovány, a k jakým jazykovým asimilačním procesům dochází.

Otázku porovnání emigrace z roku 1948 a 1968 na základě svědectví přímých účastníků nastínil Stanislav Brouček ve svém příspěvku na konferenci *Krajané a exil: 1948 a 1968*, jež se konala na podzim roku 2008 v Praze. Tato konference je jedním z pravidelných setkání k problematice české, československé emigrace a exilu, které pokaždé bývají zastřešeny určitým tématem, např. Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století, emigrace a exil jako způsob života, exil sám o sobě atd. Je to prostor, kde se setkávají různé obory, autory příspěvků bývají i samotní emigranti a následně jsou publikovány sborníky (Hrubý – Brouček, 2000; Brouček – Hrubý – Měšťan, 2001; Brouček – Černý – Dubovický, 2006).

Ediční řada nazvaná Češi v cizině vychází od roku 1986 v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, později Etnologickém ústavu AV ČR.

Výsledky šetření k profilu a motivaci československých emigrantů publikoval O. Ulč (1995), který se zaměřil na osoby, jež z Československa odešly v 80. letech 20. století (cílovou zemí nebyly pouze Spojené státy americké, ale také Rakousko, Německo, Švýcarsko, Kanada a Austrálie). Jeho výzkum byl založen na dotazníku, jenž sestával z 85 otázek zaměřených na osobní údaje, okolnosti a motivaci emigrace a postoj k československému politickému systému a společnosti.

2. Materiál, metody

Materiál této práce představují vyprávěné autobiografické příběhy první generace československých přistěhovalců⁶ do USA; jsou to Čechoameričané dlouhodobě žijící a trvale usazení v USA, v oblasti městské aglomerace Los Angeles v Kalifornii. Někteří sem přijeli z Československa rovnou, jiní se do Kalifornie dostali až po čase tzv. druhotnou migrací z jiného místa (např. z Nebrasky, New Yorku, Bostonu, Chicaga, Toronta, Kodaně). Jiným místem se nemíní doba a místo, kde v Evropě (Německo, Rakousko, Itálie) po odchodu z vlasti čekali na víza do USA (ale i Kanady, Austrálie apod.).

Nahrávky byly pořízeny během několika mých cest do USA v letech 2007–2008.⁷ Pro vedení rozhovorů a pořizování jejich nahrávek byla původně zamýšlena technika narativního interview.

Narativní interview je metoda, rozvinutá německým sociologem Fritzem Schützem (1983), která v rozhovoru ponechává respondentům prostor, aby pokud možno samostatně vybudovali svůj životní příběh, je to volné vyprávění, do něhož tazatel vstupuje minimálně. Vedle jiných možných základních metod kvalitativního výzkumu (tedy /zúčastněného/ pozorování, analýzy textů a dokumentů, dotazníkových šetření, analýzy rozhovorů a zvukových či obrazových záznamů přirozeně probíhajících interakcí) je narativní interview výzkumnou technikou, která se jevila pro tuto studii jako ideální z několika důvodů: a) nedlouhý pobyt tazatelky v USA (metoda pozorování by vyžadovala mnohem delší časovou investici); b) dostupnost osobně pořízeného materiálu (opatření dat v podobě kupř. osobních deníků či korespondence přistěhovalců apod. by bylo dostupné hůře, spíše nedostupné); c) při setkání s cizími osobami, jako tomu bylo v případě nahrávání, tazatel nezná osud daného respondenta a připravené otázky mohou být naprosto bez významu (oproti metodě dotazníku, který bývá pro všechny respondenty tentýž) nebo mohou fungovat jako otázky návodné; d) navíc volné vyprávění dává neobvykle rozsáhlý prostor respondentům – jde vlastně o zajímavý vlastní narativní čin respondenta, o jeho sebestylizaci, do níž by neměl pronikat cizí korigující hlas, který by odváděl respondentovu pozornost jiným směrem. Pokud by byl respondent takto „vyrušován“, narativní biografie by se ani nemohla rozvinout.

Techniku narativního interview v biografickém vyprávění Němců žijících v Čechách použil kupř. J. Nekvapil (2000), který se ve své studii zabýval konstruováním jazykových

⁶ Jako první (přistěhovalecká) generace jsou označovány osoby, „které přesídlily do jiné země“; „jejich děti jsou označovány jako druhá (přistěhovalecká) generace“ atd. (Kučera, 1990a, s. 9).

⁷ Poděkování náleží Fondu mobility Univerzity Karlovy v Praze za finanční podporu.

biografií (se zaměřením na osvojování češtiny, na osvojovací strategie i na uchovávání němčiny).

Inspirativní pro můj výzkum bylo aplikování techniky narativního interview v podobě, v níž byla použita v metodologii projektu *Paměť žen* (viz např. Frýdlová, 1998).⁸ Tento projekt byl zaměřen na každodenní život, zkušenosti žen tří generací, jež se narodily v rozmezí let 1920–1960. S každou respondentkou byly vedeny dva rozhovory: první rozhovor byl veden právě jako narativní interview: tazatelé jej začínali otázkou-výzvou, aby respondentky vyprávěly o svém životě. V prvním rozhovoru neměly být respondentky přerušovány, tazatel je měl pouze povzbuzovat ve vyprávění a případně být nápomocen, zatímco v druhém rozhovoru kladli tazatelé otázky podle předem vypracovaného seznamu společných tematických oblastí (např. dětství, rodina, zaměstnání).

Podle tohoto schématu jsem zamýšlela s každým respondentem uskutečnit dva rozhovory: během prvního by respondenti volně, spontánně vyprávěli o svém životě, během druhého setkání bychom se zaměřili na témata spojená s jejich odchodem z vlasti.

Práce v terénu nakonec vyžadovala určitou modifikaci metody, a to z několika důvodů. Za prvé, obě setkání se podařila pouze ve dvou případech. Svou roli zde sehrála otázka přístupnosti a ochoty: respondenti byli často ochotni uskutečnit pouze jedno setkání (je také nutno zohlednit nezvyklé okolnosti oněch setkání: měli vyprávět o svém životě cizí osobě na mikrofon), avšak svůj význam mělo i to, že respondenti bydleli ve velkých vzdálenostech od místa pobytu tazatelky, v některých případech byli závislí na odvozu někým z rodiny, případně přátel, a tak se ukázalo nezbytností omezit nahrávání na jedno s každým respondentem. Za druhé, části volného, nepřerušovaného vyprávění nebylo možné dostat právě proto, že se uskutečnilo místo dvou nahrávání jedno, neboť někteří respondenti očekávali, že budou odpovídat na konkrétní dotazy a v průběhu vyprávění doslova čekali na další otázku. Svou roli zřejmě sehrála i okolnost, že byli nahrávání apod. Pokud se podařilo, že se respondenti poněkud uvolnili, rozvyprávěli, pak jsem se snažila do jejich projevu zbytečně nevstupovat.

Metoda, která se přímo v terénu ukázala jako přiměřená, byla tedy výsledkem kombinování následujících metod: polostrukturované interview (zahájit rozhovor úvodní otázkou, klást průběžně otázky k tématu, nechat respondenta volně odpovídat, vyprávět); zároveň bylo možné vést (časově omezené) zúčastněné pozorování krajanského spolkového života, neboť jsem byla zvána na různé kulturní a sportovní akce a v případě pozvání

⁸ Viz internetové stránky projektu: <<http://www.womensmemory.net/cesky/>>.

k respondentům do jejich domovů bylo možné vidět, v jakých podmínkách v současnosti žijí. Tato pozorování jsem v bodech zaznamenávala do deníku a částečně použila pro zpracování části nazvané „protokoly“, v nichž stručnou formou uvádím okolnosti nahrávání rozhovorů.

Jako doprovodný, vedlejší materiál jsem sbírala a uchovala také data textové povahy, který jsem, až na časopis, jenž představím v jedné z kapitol, ve své práci nevyužila; jedná se o soukromé dopisy a e-maily, které jsem od Čechoameričanů různých přistěhovaleckých generací dostávala a dostávám, o tištěné pozvánky ke společenským akcím, na něž jsem během svých pobytů byla zvána atd.

Vzhledem k povaze materiálu je zřejmé, že je možné zabývat se pouze tím, čeho si respondenti sami všimli a co zmínili ve svých vyprávěních – co se rozhodli a/nebo co byli ochotni zmínit. A nejen to, lidé ve vyprávění „příběh vlastního života“ vlastně re/konstruují (Čmejková, 2007, s. 141), činí tak selektivně a „pro někoho“. Je tedy nutné vzít v potaz okolnosti, za kterých byly rozhovory vedeny a nahrávky pořizovány (srov. Delin, 2000, s. 81).

Respondenti vyprávěli o svých životech tazatelce, již z dřívějšíka vůbec neznali, mezi tazatelkou a respondenty byl značný generační rozdíl⁹ (vyjma dvou respondentek se jednalo o lidi ve věku kolem osmdesáti let). Vyprávění by tedy jistě vypadalo jinak, pokud by na místě konkrétní osoby tazatelky byl někdo jiný: jiný tazatel, respondentovy děti, vnoučata, přátelé, jiný přistěhovelec, generačně blízký člověk apod. (srov. Nekvapil, 2000) – neboli „výpověď“ je zásadním způsobem determinovaná osobou partnera v dialogu“ (Todorov, 1996, s. 269)¹⁰. Konstrukce jejich biografií také byly jistě poznamenány právě absencí nějakého bližšího, dlouholetého vztahu s tazatelkou (srov. Goffman, 2003, s. 103: „...každý vztah od svých účastníků vyžaduje vzájemnou výměnu určitého množství důvěrných osobních informací na důkaz důvěry a vzájemné oddanosti“).

Zde uvedu několik příkladů¹¹, jež dokládají to, že si respondenti byli vědomi konkrétní osoby tazatelky, že reflektují adresáta sdělení, s ohledem na něj také stylizují výpovědi – respondenti si v průběhu promluvy uvědomovali, že není např. samozřejmé, že by tazatelka musela znát význam určitých slov (*affirmative action* a *konzum*) – slov, jež by znali např. nejen jiní přistěhovalci, ale i jejich vrstevníci či jejich potomci, kteří tato slova mohli slyšet

⁹ Srov. „recipient design“ v konverzační analýze (Sacks – Schegloff – Jefferson, 1974, s. 727).

¹⁰ Podobně: „adresát určuje obsah výpovědi ve stejné míře a jako autor“ (Todorov, 1996, s. 264).

¹¹ Způsob uvádění ukázek z rozhovorů a poznámky k přepisu viz níže v této kapitole – zde pouze upozorním na to, že *podtržení* je v celé práci vyhrazeno pro zvýraznění jevů, na něž je ve výkladu odkazováno, případně jež jsou analyzovány; T/R na začátku jednotlivých replik označuje mluvčí (tazatelka / respondenti).

již z dřívějších vyprávění. Taková reflexe adresáta sdělení se pak v samotném vyprávění projeví např. zjišťováním, zda tazatelka ví, co určité slovo znamená, případně po kratší pauze respondent sám podá vysvětlení:

A tehdy, zase jsem měla štěstí. V tom roku 1972, co ve Spojených státech bylo hodně módní, byla ta affirmative action. Víš, co to je affirmative action? Affirmative action, přítel ti to může říct, až do té doby tehdy vlastně mnoho žen nebylo hlavně v těch technických vědách, anebo minorities, black or Hispanic anebo Asiatic.
{Jarmila}

R: [...] tak jsem chodil dělat prodavače v konzumu. To ani nevíte, co je konzum.
T: Vím.
R: Víte?
T: Obchod. Obchod se smíšeným zbožím.
R: No, vodtuď jsem byl totálně nasazenej, tak jsme vopravovali německý letadla a vyráběli německý džety
{Felix}

V mých pětáosmdesáti letech stále ještě řídím auto a jsem celkem, jak se říká v Americe, oukej, a jinak nevím, co bych ti mohla ještě říct za detaily...
{Jindřiška}

V podstatě to byla debata vo filosofii, co všichni teenageři přijdou do toho věku ... to sou ty, co dorůstaj, dorůstající mládež.
{Helena}

Tak teď co, když prodáme ten drahej nábytek, jako lidi kupovali za dvacet dolarů kus nábytku, jenom ty knihovny, jedna mě stála 130 dolarů, to byl bleached. Víš, co je to bleach... bělidlo. Tak to byl mahagon a ten vybělili, takže byl světlej nábytek
{Františka}

Vedle toho, že jde o selektivní konstrukt autobiografie, je nutné zohlednit další okolnosti: za prvé, životní příběh a to, jak je vyprávěn, se časem proměňuje (srov. Andrews, 2004, s. 110); za druhé, respondenti zažívali nezvyklou situaci: jejich vyprávění bylo nahráváno a účastnili se velmi asymetrického rozhovoru, kdy se jeden ptá a poslouchá, druhý vypráví – náhled do soukromí tudíž nebyl reciproční, což zmíněnou asymetrii takového vztahu umocňuje; za třetí, na výsledné podobě rozhovoru se může projevit i to, zda respondent má již nějakou zkušenost s vyprávěním vlastního osudu, nebo jestli je to jeho první příležitost k reflexi svého života (k problematice prvku sebereflexe srov. Lévi-Strauss, 1999, s. 45–46)¹².

¹² „[...] víme dobře, že etnografové, kteří pracují v nekonečně menším měřítku, jsou často ve svém pozorování omezováni nepatrnými změnami, jež stačí jejich pouhá přítomnost navodit v lidské skupině, která představuje předmět jejich studia. Víme rovněž, jak na úrovni moderních společností *polls* [výzkumy veřejného mínění – pozn. překl.] veřejného mínění, jeden z neúčinnějších prostředků výzkumu, mění orientaci tohoto mínění už jen tím, že k výzkumu veřejného mínění došlo, protože do zkoumané populace vnáší prvek sebereflexe, který až do toho okamžiku chyběl.“

Patrně většina respondentů rekapitulovala svůj život tímto způsobem poprvé (vyjma kupř. kusých rodinných vyprávění), naopak respondentka Olivie sepsala jednu vzpomínkovou knihu a další v době našeho setkání právě připravovala. Nakolik se jednotliví respondenti na vyprávění připravovali, není možné zjistit, s výjimkou Jindřišky, jež se dostavila na nahrávání s několika stranami ručně psaných poznámek, do nichž zpočátku nahrávání chvílemi nahlížela.

Respondenti byli dotázáni, zda by byli ochotni sejít se a vyprávět své životní příběhy. Od zprostředkovatele (viz pan Zelenka níže) tyto osoby věděly, že zájem o tato setkání má studentka z Univerzity Karlovy v Praze, jež přijela na několik týdnů do Kalifornie a která by se ráda setkala s místními Čechoameričany, nahrála si jejich vyprávění a tento materiál použila k napsání práce. Před vlastním nahráváním respondenti svým podpisem souhlasili se zpracováním nahraného vyprávění k vědeckým a vzdělávacím účelům. Nahrávky byly pořizovány podle přání a možností respondentů: nejčastěji v jejich domácím prostředí (6x), dále v restauraci (1x), v tělocvičně po hodině tělocviku (2x), v parku před učebnou češtiny (1x), ve společenském klubu po tanečním odpoledni (1x), v univerzitní kavárně (1x) a v bytě tazatelky (1x).

Rozhovory s respondenty byly vedeny v češtině, ale občas pronikala do jejich výpovědí angličtina. K přepínání do angličtiny docházelo na úrovni slov či krátkých vět u všech osob, např. při reprodukci cizí řeči, kdy respondenti vyprávěli česky, ale cizí řeč citovali v jazyce, v němž byla pronesena (srov. Hoffmann, 1991, s. 116; k *citaci z promluv* viz Nekvapil, 2000, s. 41), případně při reprodukci vlastní řeči v angličtině.

Reprodukce cizí řeči v angličtině:

a von ke mně přišel a viděl, jak se mnou jednal, tak říkal: wait for me outside, I take you from factory to factory till we get job for you.
{Františka}

Reprodukce vlastní řeči v angličtině:

Tak jsem se na tu paní obrátila a jsem řekla: are you Czech?
{Františka}

Po jisté nerozhodnosti respondentka komentovala, v jakém jazyku byla původní otázka vyslovena.

A vona teď říká: why did- proč voni- Anglicky to říká: proč voni nemluvili česky, aby taky se bejvala naučila, no.
{Ludmila}

Následující úryvek je z části rozhovoru, v níž respondentka v angličtině reprodukovala dávný rozhovor (v přepisu zabírá toto přepnutí do angličtiny asi půl stránky) – zajímavé je, že mluvčí udržuje uvozující věty („a říkal“, „a já jsem říkala“ apod.) v češtině.

a říkal: tell me, /Liv/, ten mi neříkal /Olivie/, you want to be research assistant for the rest of your professional life? A já jsem říkala: I didn't think about that but I was hoping that once I will be a doctor again. A on říkal: no, I was hoping so too. But you know you have to make some examinations. Já jsem říkala: I am aware of that. Říkal: ok. Why you should wait?
{Olivie}

Pouze v jednom případě se stalo, že respondentka během vyprávění plynule přepnula na delší dobu (několik minut) z češtiny do angličtiny (ona se jako jediná ze všech respondentů před zahájením nahrávání informovala o tom, v jakém jazyce bude náš hovor veden).

Doba a motivace k odchodu, věk, vzdělání byly u jednotlivých respondentů různé; společným rysem je to, že v USA byli trvale usazeni (několik desetiletí) a do země svého původu se vraceli před rokem 1989 i poté pouze na návštěvy (viz rok narození a rok odchodu v tabulce č. 2).

Materiál, tvořený přibližně jednadvaceti hodinami audionahrávek a jejich přepisy, zachycuje vyprávění životních příběhů jedenácti žen a dvou mužů. V tabulce níže je uveden přehled respondentů podle jmen, která budou následovat za jednotlivými ukázkami; dále je uveden rok narození a rok, kdy tyto osoby odešly z Československa (tento údaj není v několika případech totožný s rokem příchodu do USA, neboť mu předcházela pobyty ve sběrných táborech v Německu nebo Rakousku). Jména respondentů i jména rodinných příslušníků jsou změněna – krycí jméno je uvedeno v lomítkách (viz níže *Transkripce nahrávek*).

Tabulka 2: Přehled respondentů (řazení podle roku emigrace)

	Jméno respondenta	Rok narození	Rok emigrace	Nahrávka (v min.)	Datum pořízení nahrávek
1	Ludmila	1910	1920	73	27. 9. 2007
2	Anita	1919	1938	96	7. 10. 2007
3	Jáchym	1923	1948	48	13. 4. 2008
4	Jindřiška	1922	1949	95	1. 11. 2007
5	Františka	1922	1950	214 (94 + 120)	28. 9. 2007 3. 10. 2007
6	Felix	1923	1952	55	12. 9. 2008
7	Helena	1930	1966	100	9. 11. 2007
8	Olivie	1930	1968	183 (52 + 131)	10. 10. 2007 30. 10. 2007
9	Vlasta	1934	1968	118	2. 10. 2007
10	Viola	1940	1968	33	11. 9. 2008
11	Jarmila	1946	1968	126	2. 11. 2007
12	Rebeka	1952	1982	76	14. 4. 2008
13	Zdislava	1959	1985	69	12. 11. 2007

Zvukový záznam:

Rozhovory byly zaznamenávány na minidiskety pomocí stereofonního mikrofону pro digitální nahrávání SONY ECM-MS907 a přenosného minidiskového rekordéru SONY Hi-MD Walkman MZ-RH1.

Pořízení materiálu se uskutečnilo metodou sněhové koule (na doporučení): z České obce sokolské v Praze jsem získala první kontakt na paní Jean Hrubý v Chicagu, která mně poskytla e-mailovou adresu na pana Williama Zelenku, předsedu krajanského spolku

*American Czech Association*¹³ v Kalifornii, jenž se stal mou základní kontaktní osobou. Pan Zelenka (ročník asi 1922) je potomek českých rodičů, patří tedy do druhé přistěhovalecké generace; naše seznámení proběhlo krátce po mém příletu do Los Angeles při prvním pobytu a brzy nato mi zprostředkoval přijetí v organizaci *American Sokol Los Angeles* (s podtitulem *An American Czech/Moravian/Slovak & Friends Social, Gym & Educational Organization*)¹⁴, ve které mi bylo umožněno setkat se, mimo jiné, s cílovou skupinou přistěhovalců první generace. S panem Zelenkou jsem komunikovala písemně i ústně anglicky (česky však do jisté míry rozumí).

Pět respondentů jsem poznala na hodinách tělocviku (Ludmila, Jindřiška, Františka, Helena, Vlasta), tři osoby na hodinách češtiny (Anita, Jáchym), jednu osobu jsem potkala při kulturní akci na generálním konzulátu¹⁵ (Olivie), se čtyřmi osobami jsem se seznámila na doporučení společných známých (Felix, Viola, Jarmila, Rebeka, Zdislava).

2.1. Protokol a biogram

Termíny *protokol* a *biogram* užívám jako označení doprovodných materiálů.¹⁶

Protokol na základě údajů z terénního deníku nastiňuje konkrétní situace, v nichž nahrávání probíhala, a přibližuje okolnosti, za kterých jsem se s respondenty seznámila.

Biogram stručně představí jednotlivé respondenty na základě údajů z jejich vyprávění, a tím poslouží na tomto úvodním místě snazší orientaci v celém textu.

L u d m i l a

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 27. září 2007 v tělocvičně v Senior Center v North Hollywoodu před jedním z pravidelných čtvrtěčních setkání sdružení Sokol Los Angeles.

Ludmila byla nejstarším členem tohoto krajanského společenství. V den nahrávání jsme se setkaly poprvé. Byl to vůbec den, kdy jsem se setkala poprvé i s ostatními členy zdejšího Sokola. Podmínky pro nahrávání byly zhoršeny, neboť jsme seděly ve velké

¹³ Na internetové stránce Krajanských spolků a organizací <http://www.krajane.net/societyDetail.view?id=365> je uvedeno, že tato organizace byla založena roku 1940 a že je zaměřena na uchování českého odkazu.

¹⁴ Viz internetové stránky této organizace: <http://sokolla.org/>. Tato organizace byla založena roku 1909.

¹⁵ Tehdejší generálním konzulem v Los Angeles byl Daniel Kumermann. Adresa: Consulate General of the Czech Republic, 10990 Wilshire Blvd, Suite 1100, Los Angeles, CA 90024-4879.

¹⁶ Podle projektu Paměť žen (viz výše).

tělocvičně, kde se scházeli zájemci o cvičení, kteří tak vytvářeli poněkud hlučnější pozadí, nadto již sama respondentka hůře slyšela; délka rozhovoru byla limitována začátkem lekce cvičení.

Biogram:

Ludmila se narodila v Praze roku 1910. Do USA (západní Nebrasky) odjela spolu se svými rodiči roku 1920, kde rodina začala farmařit. Její matka původně pracovala jako švadlena, otec byl zámečnick. Její rodiče vlastně následovali část rodiny (ze strany Ludmiliny matky), která do USA odešla před první světovou válkou.

Vzdělání měla středoškolské (high school). V sedmnácti letech se vdala a roku 1941 se s manželem odstěhovala do Kalifornie. V době nahrávání měla dvě dcery (nar. 1928, 1933), čtyři vnučky a dva vnuky, šest pravnoučat, jedno praprawnouče. Po celý život byla aktivně činná v krajaňských spolcích. Do Československa se od doby odchodu poprvé podívala v létě roku 1948 při příležitosti pořádaného sokolského sletu. Starou vlast navštívila celkem devětkrát. Naposledy roku 1994.

A n i t a

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 7. října 2007 v parku před učebnou v Pasadena City College v Pasadeně, kde se dopoledne každou první neděli v měsíci scházivali zájemci o hodiny češtiny.

Anitu na tato setkání vozila autem její dcera. Anita platila v tomto společenství za pamětnici a ženu, která si i po letech uchovala výbornou češtinu. V den nahrávání jsme se setkaly poprvé. Podmínky pro nahrávání byly poněkud horší – seděly jsme v parku, byl větrný den, kolem nás se zastavovali kolemjdoucí.

Biogram:

Anita má kvůli svým rodinným poměrům poněkud zvláštní postavení vzhledem k ostatním respondentům. Narodila se roku 1919 ve Francii. Její otec byl Čech, matka Francouzka; otec před první světovou válkou odešel do USA (proto, aby nemusel do války za Rakousko-Uhersko), odtud se ale dostal s americkou armádou do Evropy, do Francie, kde poznal svou budoucí ženu; když byl Anitě rok a půl, tak se odstěhovali z Francie do USA (Chicago), kde

vychodila „osmou třídu“; než začala chodit do školy, uměla jen francouzsky, ale ve škole se naučila brzo anglicky (jako svou mateřskou řeč označila francouzštinu); roku 1932 se jako třináctiletá vrátila s rodiči z Chicaga do Československa (Židenice u Brna), kde žila její babička; vrátili se proto, že oba rodiče ztratili práci (kvůli hospodářské krizi) a také kvůli brněnské babičce; Anita zde chodila do školy, naučila se česky; roku 1937 ji rodiče (jako osmnáctiletou) poslali kvůli nejisté situaci v Evropě zpět do Chicaga. Tam se vdala, vzala si muže českého původu, měli spolu dvě dcery. Po válce se do USA vrátili i její rodiče, kteří prožili válku v Evropě (částečně ve vězení).

J á c h y m

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 13. dubna 2008 ve společenském sále po skončení každoročního slavnostního setkání organizace Sokol Los Angeles, konaného v Knollwood Country Club v Granada Hills.

S Jáchymem jsme se před nahráváním viděli letmo jednou asi šest měsíců předtím na podobné společenské akci na stejném místě. Podmínky pro nahrávání byly vcelku dobré, až na časové omezení, neboť na Jáchyma čekala jeho žena s odvozem.

Biogram:

Jáchym se narodil roku 1923 ve vesnici u Slavkova u Brna. Vystudoval gymnázium. Po únoru 1948 začal mít kvůli svým nesouhlasným postojům k politickým poměrům v tehdejší Československu problémy, ztratil zaměstnání, novou práci našel na statku v pohraničí. Začal mít obavy, že by mohl být uvězněn, a tak v květnu 1948 emigroval do Německa, kde strávil rok v uprchlickém táboře (displaced persons camp). Uvažoval o emigraci do Severní nebo Jižní Ameriky a Austrálie. Nakonec odjel do Bostonu a odtud do Nebrasky, kde pracoval u svého sponzora¹⁷ na statku.

¹⁷ O sponzorech se zmínilo několik respondentů (vedle Jáchyma také Františka, Jindřiška, Rebeka, Vlasta a Zdislava); z vyprávění vyplývá, že sponzor byla osoba nebo organizace, která se v USA za přistěhovalce finančně zaručila. Sponzora bylo nutné sehnat před příchodem do USA, jeho ručení bylo jakousi podmínkou pro příjezd imigranta. Např. Jindřiška uvedla jako sponzora *American Fund for Czechoslovak Refugees* (Americký fond pro československé uprchlíky) se sídlem v New Yorku, který byl založen roku 1948 za účelem bezprostřední pomoci československým uprchlíkům. Jindřiška uvedla, že zástupce tohoto fondu na ně čekal v přístavu u lodi, když přicestovali z Evropy, dal jim asi 100 dolarů na zaplacení ubytování, které fondu po čase splatili, sehnal jim první ubytování v hotelu a poradil, jak začít hledat práci.

Poté prošel různými kouty USA, pobyl také v Kanadě; zkusil různá zaměstnání (např. v automobilkách General Motors, Chevrolet, dále v továrně na niklování, v Kanadě na ranči, nakonec udělal úspěšnou kariéru v North American Aviation, kde se účastnil mimo jiné vývoje stíhačky Mustang).

Byl dvakrát ženatý (jeho manželky nebyly českého původu). Do Československa se poprvé podíval v roce 1992.

J i n d ř i š k a

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 1. listopadu 2007 v tělocvičně v Senior Center v North Hollywoodu po skončení jednoho z pravidelných čtvrtěčních setkání sdružení Sokol Los Angeles.

Respondentka si s sebou přinesla několik listů s ručně psanými poznámkami, jichž se ze začátku svého vyprávění držela. Podmínky pro nahrávání byly dobré, po odchodu ostatních jsme seděly v menší klidné místnosti vedle hlavního sálu. S Jindřiškou jsme se do doby nahrávání setkaly několikrát, a to při čtvrtěčních schůzkách a jednou na společenské akci, kterou pořádal český konzulát ve svém sídle. S Jindřiškou jsem navázala v průběhu doby intenzivnější vztah, možná i proto, že vyšlo najevo, že ona a moje babička kdysi spolu chodily do sklářské obchodní školy v Železném Brodě.

Biogram:

Jindřiška se narodila 1922 v severních Čechách. Vystudovala obchodní školu sklářskou v Železném Brodě. Byla vdaná, dnes je vdova. Má dva syny (nar. 1944, 1962) – staršímu bylo v době emigrace asi pět let, mladší se narodil už v USA.

Z Československa odešla roku 1949 se svým synem do Rakouska, kde na ně čekal její manžel. Odcházeli „neradi, s nadějí, že se brzy vrátí“. Přes dva roky čekali na víza do USA. V Československu se oba manželé zabývali obchodováním se sklem (právě kvůli svému podnikání cítili, že musejí odejít). Její bratr byl roku 1949 uvězněn za svou činnost ve skautu; po propuštění v šedesátých letech emigroval. Jindřiška s rodinou připlula do New Yorku v únoru 1952. Jejich vytouženým cílem bylo dostat se do Kalifornie. V New Yorku setrvali asi pět let, dostali americké občanství, poté se přestěhovali do Nebrasky, odkud její manžel dostal zajímavou pracovní nabídku. Po dvou letech se konečně dostali do Kalifornie.

V USA vystřídala Jindřiška různé manuální práce a nakonec sehnala zaměstnání v šekovém oddělení v American Express, a pak pracovala jako bankovní úřednice (Bank of America). Několik let byla v domácnosti. Po celý život byla s manželem aktivně činná v několika krajanských organizacích.

Do Československa se poprvé od odchodu podívala roku 1967, a pak ještě několikrát. S manželem procestovala mnoho zemí.

F r a n t i š k a

Protokol:

Obě nahrávání se uskutečnila v bytě respondentky v domě seniorů v North Hollywoodu, a to 28. září a 3. října 2007.

Při prvním nahrávání jsme se s Františkou viděly vůbec poprvé. Podmínky pro nahrávání byly dobré, Františka vyhradila menší samostatnou místnost. V bytě byla ještě přítomna její denní pomocnice v domácnosti (Američanka).

Biogram:

Františka se narodila roku 1922 v Košicích, kde s rodiči a bratrem žila do 28. října 1938, poté žili v Praze. Františka nepokračovala ve studiu (podle svých slov neuměla moc dobře česky), a aby nebyla odvedena na práci do Říše, dali ji rodiče do učení na modistku.

Vdala se, její muž převzal obchod s potravinami a chemikáliemi po svém otci, po čase obchod prodal a stal se importérem. To se stalo pak důvodem, proč se rozhodli po roce 1948 pro emigraci. Manžel byl odsouzen jako vykořisťovatel, podařilo se mu utéci a vrátil se pro Františku a malou dceru. V dubnu roku 1950 spolu přešli hranice, dostali se do tábora pro uprchlíky v Německu, kde setrvali dva a půl roku. Byli ochotni odjet kamkoli. Nakonec se jim podařilo vycestovat do USA. Františka anglicky neuměla, její muž se jako bývalý obchodník anglicky domluvil. Pluli lodí. Několik let bydleli v New Yorku, poté zamířili do Kalifornie.

Františka se v nové zemi úspěšně uplatnila jako modistka. S manželem byli členy Sokola. Její muž byl v USA politicky aktivní. Do Československa se poprvé podívala v roce 1964, a poté ještě několikrát. V osmdesátých letech ovdověla. V době nahrávání žila Františka v domě seniorů, kde měla svůj vlastní dvoupokojový byt a platila si denní pomocnici. Byla v častém kontaktu s rodinou své dcery. Každý týden ji někdo z přátel či z rodiny vozil do

tělocvičny, kde se ráda setkávala s ostatními. Jednou ji přivezl její vnuk, který česky nerozuměl.

Felix

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 12. září 2008 v restauraci v Pasadeně; přítomen byl také Felixův syn, který však do hovoru nezasahoval – česky rozuměl částečně, nehovořil však.

Na Felixe jsem dostala telefonní kontakt od mého prostředníka pana Zelenky. Před nahráváním jsme se s Felixem neviděli. I přes to, že se nahrávalo v restauraci, nebyly podmínky nahrávání příliš zhoršené, lze snad zmínit jen zvýšený hluk a několikrát vyrušení číšníkem.

Biogram:

Felix se narodil na Českobudějovicku roku 1923. Začal se učit na ševce, ale nakonec se stal prodávčem v konzumu. Po válce nějakou dobu pracoval u policie, potom v nemocenské pojišťovně, následně se stal stavebním dělníkem na Mostecku, odkud v září 1952 utekl s kamarádem z Československa přes Drážďany do Berlína. V Berlíně zůstal rok, kde se staral o další uprchlíky.

Felix se chtěl dostat do USA, to však nebylo z blíže neuvedeného důvodu možné. Nakonec se dostal do Kanady. Nějakou dobu vypomáhal v hotelu a restauraci. Následovalo Toronto, kde začal pracovat na stavbách, zkusil projektovat. S kamarádem se dohodli, že se pokusí uchytit se v USA. Nakonec se to Felixovi podařilo v Los Angeles, kde se živil tvorbou návrhů restaurací. Po letech se osamostatnil a navrhoval hotely a restaurace. Oženil se. Jeho žena pocházela z Německa. Měli spolu tři syny. Do Československa se poprvé podíval roku 1965. O trvalém návratu nikdy neuvažoval, protože byl v USA usazený a pracovní se dobře uchytil. V současnosti je Felix v důchodu. Dění v Evropě sleduje, na internetu čte české noviny.

H e l e n a

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 9. listopadu 2007 ve Woodland Hills v domě respondentky.

Poznaly jsme se na čtvrtčních setkání Sokolu Los Angeles. Pro rozhovor a nahrávání byly dobré podmínky.

Biogram:

Helena se narodila roku 1930. Helenina matka se narodila v Chicagu. Otec vyráběl korkové zátky, rodina hodně cestovala po Evropě. Její bratr emigroval v roce 1946 do Brazílie, odkud se po letech dostal do Kalifornie.

Helena vystudovala vysokou ekonomickou školu, vdala se, měla syna a dceru. Její muž nesměl v padesátých letech dostudovat lékařskou fakultu, musel na vojnu a do dolů; Helena měla problém sehnat po škole odpovídající zaměstnání; z oddělení mezinárodních rezervací u Československých státních aerolinií musela po dvou letech odejít kvůli americkému původu své matky a bratrově emigraci; nakonec uspěla jako tlumočnice v Pražské informační službě. Uměla jazyky (anglicky, francouzsky, rusky, německy).

V polovině šedesátých let s manželem cítili, že se uvolňují hranice, a tak jeli do Německa na dovolenou. V létě roku 1966 vyjeli na dovolenou do Itálie, cestovali přes Vídeň, kde vystoupili a požádali na americké ambasádě o vystěhování. Na vyřízení žádosti čekali ve Vídni do poloviny listopadu, mezitím si sehnali práci, aby si přivydělali.

Z New Yorku zamířili autobusem do Kalifornie, kde bydlel Helenin bratr, kterého neviděla dvacet let. Hned druhý den po příjezdu si šla Helena hledat zaměstnání na losangeleské letiště. Uspěla v oblasti mezinárodního bookingu letenek, čímž do jisté míry navázala na práci, již vykonávala v Československu. Její muž sháněl práci několik týdnů. Helena si po čase založila vlastní cestovní kancelář. Posledních několik let kromě jiného učí ekonomii na community college (typ instituce vyššího vzdělávání).

O l i v i e

Protokol:

Obě nahrávání se uskutečnila v Sherman Oaks v domě respondentky, a to 10. a 30. října 2007.

V domě byl během nahrávání občas přítomen její druhý manžel (Američan).

S Olivíí mě seznámila Jindřiška (respondentka, viz výše) během jedné kulturní akce pořádané českým konzulátem, na níž jsme se domluvily na nahrávání. Podmínky pro rozhovor byly dobré, několikrát zvonil telefon.

Biogram:

Olivie se narodila v Praze roku 1930. Během prvního rozhovoru vyprávěla především o svých prarodičích a o svém raném dětství a druhé světové válce (její otec byl židovského původu, nevrátil se z koncentračního tábora). Vystudovala lékařskou fakultu v Praze, ještě během studií se vdala a narodil se jí syn. Její muž vystudoval architekturu. Olivie hovořila o svém velkém zájmu z mládí, o skautingu.

Z Československa odejít vlastně nechtěli, především jejich 17letý syn ne, zvláště v době uvolnění pražského jara. Její muž se dostal jako architekt roku 1967 na mezinárodní výstavu v Kanadě. Trochu cestovali autem po Evropě (Německo, Rakousko, Polsko, Itálie). V létě 1968 její muž získal šestiměsíční stáž v USA, po čase za ním měla Olivie se synem přijet na šestitýdenní návštěvu, ovšem srpnové události jejich plány změnily. Z Československa odjela se synem autem do Rakouska časně zrána 21. srpna 1968. Po několika dnech odletěli do Kalifornie za manželem. Neodjížděli s tím, že je to natrvalo, ale alespoň do konce pracovního kontraktu manžela. Olivie však byla po určité době vyrozuměna, že přišla o zaměstnání, o byt, a že je odsouzena za únos syna, který měl jít brzy na vojnu. Nevrátili se. Za nějakou dobu za nimi natrvalo přijela i matka Olivie se svým druhým mužem. Olivie i její manžel se v USA uplatnili ve svých původních profesích (lékařka, architekt). Jejich syn vystudoval medicínu. V osmdesátých letech syn tragicky zahynul a brzy nato ovdověla. Po čase se znovu vdala.

V době rozhovoru Olivie žila ve svém domě s druhým manželem, byla v důchodu, občas vypomáhala odbornými přednáškami. Napsala autobiografickou vzpomínkovou knihu a připravovala další. Do Prahy se podívala až se svým druhým mužem v roce 1991.

V l a s t a

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 2. října 2007 ve Woodland Hills v domě respondentky.

Znaly jsme se ze čtvrtčních setkání Sokolu Los Angeles. Za zmínku snad stojí, že Vlasta byla udivená, že by měl někoho cizího zajímat její osud, protože nic zvláštního podle

svých slov nezažila. V domě jsme byly samy, podmínky pro nahrávání byly velmi dobré, pouze několikrát zvonil telefon a občas zaštěkal pes.

Biogram:

Vlasta se narodila roku 1934 v Praze. Vystudovala vysokou školu ekonomickou (katedra zbožíznalství), provdala se a s manželem měli dvě děti (dceru a syna). Byla učitelkou na střední ekonomické škole (obor mezinárodní obchod). Z ČSSR odešli přes Rakousko a Itálii roku 1968. O odchodu uvažovali již nějakou dobu (a to před srpnem 1968), nejprve usilovali legální pobyt ve formě studijního či pracovního pobytu. Manžel pracovní vyjížděl do západní Evropy, ne však s rodinou. V červenci 1968 se jela Vlasta podívat pouze s manželem za příbuznou do Vídně. Pochopili, že těsně po 21. srpnu by bylo možné odjet, ale manžel musel na operaci. Do Vídně se dostali i s dětmi v polovině října 1968 – podle oficiální verze cestovala Vlasta s dětmi legálně na návštěvu do USA za přáteli, manžel jel na stáž do Izraele. Ve Vídni nevěděli, jak mají dál postupovat. Obrátili se na utečenecké organizace. Byli ochotni jet kamkoli (do Kanady, do Austrálie) – preferovali však zemi mimo Evropu, kde se hovoří anglicky. Na vyřízení potřebných formalit pro odjezd do USA a na sehnání sponzora čekali do poloviny února 1969 (nejprve ve Vídni, poté v Římě).

Po příletu do USA strávili jeden den v New Yorku, hned nato odletěli do Kalifornie, kde na ně čekal sponzor, který jim sehnal pronajatý byt. Bezodkladně si začali hledat zaměstnání.

V USA Vlasta kvůli nedostatečným jazykovým znalostem pracovala zprvu jako pokojská v hotelech, později se uplatnila jako technička v chemické laboratoři ve farmaceutické továrně. Prioritou z počátku bylo, aby si našel lepší zaměstnání manžel. Po letech začali oba podnikat v realitách. Respondentka chtěla, aby za nimi přijela i její matka, ale nepodařilo se jí ji přesvědčit. Nejprve žili pouze „pro sebe“, až po letech se začali zajímat o krajany a spolkový život.

Vlasta se v USA cítí být usazená. V době rozhovoru byla již několik let vdovou. Žije sama v domě, s dětmi a vnoučaty se často navštěvují. Do vlasti se podívala několikrát, poprvé někdy koncem sedmdesátých let.

Viola

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 11. září 2008 v Pasadeně ve venkovní kavárně společenského klubu Athenaeum při California Institute of Technology.

Těsně před zahájením rozhovoru nakonec respondentka vyjádřila svůj souhlas s nahráváním, ne však s přepisem nahrávky, a proto místo citovaných úryvků uvádím v případě této osoby pouze parafráze řečeného. Rozhovor byl výrazně kratší než s ostatními respondenty, protože si Viola naplánovala hned další schůzku. Jednou požádala Viola o přerušování nahrávání, aby mohla říci něco mimo záznam.

S Violou jsme se v den nahrávání viděly poprvé, předtím jsem jí několikrát telefonovala z Prahy, a snažily jsme domluvit možný termín schůzky; kontakt na ni jsem získala od Jarmily. Podmínky pro nahrávání nebyly příliš dobré, kolem nás chodili návštěvníci klubu, byly slyšet různé rušivé zvuky, které zhoršovaly soustředění.

Biogram:

Viola se narodila roku 1940 v Praze. V Praze studovala matematiku na pedagogické fakultě. Vdala se a narodila se jí dcera. Často s manželem cestovala služebně po Evropě. Začátkem září roku 1968 odcestovala s manželem služebně (tedy legálně) na rok do Kodaně, kde se jim narodila druhá dcera. V Dánsku si pobyt o další rok prodloužili, nato jim však byly zrušeny výjezdní doložky, a tak byli vlastně nuceni v cizině zůstat. V Československu byli dokonce odsouzeni za nezákonné opuštění republiky a hrubé porušení pracovního řádu.

Violin manžel následně dostal pracovní nabídku z Kalifornie, kam přijeli roku 1970. Jazykově byli oba dva vybaveni slušně, angličtinu používali intenzivně již v Dánsku.

Viola byla v době nahrávání v důchodu, dříve učila na gymnáziu. Manžel učil na univerzitě. S krajany se plánovaně nestýkali; ovšem s cizinci ano, neboť ti se hojně v akademických kruzích pohybovali. Nevyhledávali kontakty podle původu, ale podle zájmů.

Do Československa se poprvé po odchodu podívala s mladší dcerou roku 1979 – tehdy již měla americké občanství. Do vlasti se vracejí při různých příležitostech. O trvalém návratu však neuvažovali – v USA nakonec, podle jejích slov, prožili větší část života, byli spokojeni, usadili se, jejich dcery se provdaly za Američany, doma se cítí být v Kalifornii.

J a r m i l a

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 2. listopadu 2007 v Brentwoodu v domě respondentky. Do domu po určité době přišel Jarmilin manžel a syn (s nimiž Jarmila mluvila anglicky), jejich přítomnost snad přispěla k ukončení nahrávání o něco dříve. Jinak však byly podmínky pro nahrávání výborné. Na Jarmilu jsem získala kontakt od Olivie.

Biogram:

Jarmila se narodila roku 1946 v Praze. Vystudovala vysokou školu (fakulta jaderná ČVUT); Jarmila byla podle vlastních slov velmi cílevědomá. V květnu roku 1968 se zúčastnila mezinárodní letní školy ve Švýcarsku a podívala se i do Paříže. Cestou si udělala několik zahraničních profesních kontaktů, neboť toužila někde v zahraničí získat na rok či dva místo jako doktorandka. Po návratu domů si se svou kamarádkou naplánovala letní výlet do Anglie a Skotska, do toho však přišel 21. srpen. Z Československa přesto odjela vlakem 26. srpna přes Vídeň a Paříž do Anglie. V Anglii si domluvila stáž v Kalifornii, kam také odjela poté, co v Anglii čekala tři měsíce na americká víza.

Hned v úvodu rozhovoru Jarmila sama upozornila, že se nepovažuje za „politický případ“, chtěla mít tenkrát možnost studovat v USA a také se pak vrátit do Československa. První dva roky byla tedy v USA legálně, pak jí ale československé úřady odmítly prodloužit výjezdní doložku a nutily ji k návratu. A tehdy neuposlechla a zažádala o emigrační víza.

Dostudovala, prosadila se v technickém oboru (tehdy převážně mužském); vdala se, má dceru a syna. Na rozdíl od svých amerických kolegyně nezůstala s dětmi doma, ale vrátila se brzy do práce – jak to tehdy bylo v Československu běžné. S krajany se nestýkala (až po roce 1991), zaměřena byla na kariéru a rodinu.

V současnosti pracuje stále v oboru, ve svém volnu maluje, živě se zajímá o zahraniční politiku, žije se svým mužem v rodinném domě.

R e b e k a

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 14. dubna 2008 v bytě tazatelky. Nejprve Rebeka nabídla k setkání svůj dům, nakonec navrhl, že ráda přijede za mnou do Pasadeny, kde jsem bydlela.

S Rebekou jsem se seznámila přes svého prostředníka, pana Zelenku. Podmínky pro nahrávání byly dobré, bez rušivých momentů. Naše setkání jsme ukončily společným obědem, během něhož do jisté míry Rebeka mluvila dál o svém životě, o sobě, to již ale mimo mikrofon.

Biogram:

Rebeka se narodila roku 1952 v Brně v lékařské rodině, která často jezdila pracovně do zahraničí, dokonce jeden rok pobývali v Holandsku. Rebeka vystudovala střední všeobecně-vzdělávací školu, dvakrát zkusila dostat se na vysokou školu, ale nepodařilo se jí to. A tak docházela do jazykové školy a na střední školu cestovního ruchu v Karlových Varech, kde se seznámila se svým budoucím mužem.

Na dění kolem roku 1968 vzpomínala s nadšením jako na krásná volná léta svého mládí. Učila se angličtinu a němčinu, mluvila rusky a trochu francouzsky. Po čase se vdala. Narodil se jim syn. Oba manželé měli podle Rebečinych slov velmi slušné zaměstnání. O úvahách svého muže o emigraci věděla, přesto ji překvapil, když na podzim roku 1982 odjel s jejich malým synem do Vídně, odkud jí vzkázal, ať se rozhodne, zda chce za nimi přijet. Rebeka sama o odchod nestála, nemyslela si, že se na Západě budou mít lépe, ale nakonec se kvůli synovi do Vídně vydala. Její manžel měl v Americe sestřenicí, která jej přesvědčila, aby přijeli za ní. V Rakousku však byli nejprve posláni do tábora Treiskirchen, kde strávili osm měsíců. Rebeka chtěla zůstat v Evropě, v některé německy mluvící zemi. Manžel ji přemluvil, aby odcestovali do USA, kde měl od své sestřenice přislíbenou pomoc a dobré zaměstnání.

Po příjezdu do jižní Kalifornie přišlo však rozčarování, realita nebyla tak slibná. Muž byl často mimo domov, jako řidič nákladního vozu jezdil přes celý kontinent, Rebeka se starala o dítě a domácnost, učila se anglicky, řídit vůz. Přivydělávala si úklidem. Měla silné deprese, cítila se sama. Pomalu si zvykla. Manžel si časem zřídil vlastní firmu, ona začala pracovat jako aranžérka v květinářství. Usadili se v domě v jedné z předměstských částí Los Angeles.

S krajany v Sokole se nijak nestýkala, zejména kvůli věkovému rozdílu. Do Československa se poprvé podívala ještě před listopadem 1989, od té doby se vrací každé dva až tři roky. O trvalém návratu trochu uvažovala, ale už by nechtěla – jako starší – začínat opět od začátku, navazovat nové kontakty, navíc si v USA zvykla, novou zemi si oblíbila a rozhodla se v ní zůstat také kvůli synovi, který návrat do Evropy neplánuje.

Z d i s l a v a

Protokol:

Nahrávání se uskutečnilo 12. listopadu 2007 v domě respondentky v Pasadeně. V domě byl přítomen také její manžel a mladší dcera, ti se však nahrávání neúčastnili.

Kontakt na Zdislavu mi dal pan Zelenka. Podmínky pro setkání a rozhovor byly velmi dobré, Zdislava vyhradila svoji klidnou domácí pracovnu. Pouze ke konci nahrávání vstoupila do místnosti její dvanáctiletá dcera (ta na matku mluvila anglicky, Zdislava jí odpovídala česky).

Biogram:

Zdislava se narodila roku 1959 v Praze. Vystudovala střední školu. Vdala se a narodila se jí dcera. Emigrace byl nápad jejího muže, který po odchodu toužil dlouho. V roce 1985 se k tomu naskytly vhodné podmínky, když se jim i s téměř roční dcerou podařilo vycestovat k moři do Jugoslávie na dovolenou. Hned druhý den se dali na cestu do Rakouska. Celých devět měsíců pobýli v táboře v Treiskirchenu v Rakousku kvůli problematickému shánění sponzora.

Nakonec se dostali do Kalifornie, kde již nějakou dobu žil strýc manžela Zdislavy. Zde se jim narodil syn a druhá dcera.

Zdislava byla určitou dobu doma s dětmi a chodila do školy, kde se rekvalifikovala pro práci zdravotní sestry. Podle svých slov celý život těžce navazovala vztahy, kvůli cizímu jazyku, který neuměla, ale také kvůli své povaze. Do krajanských spolků (Sokol) nechodila, protože tam nebyli věkově bližší lidé.

Do vlasti se vrací pravidelně po třech letech, velice často komunikuje s rodinou v Česku přes skype. O trvalém návratu krátce uvažovala, ale podle svých slov už by asi nezvládla znovu začínat nový život, tak jak to dokázala v mládí. Doma se cítí být v USA. V současné době se rozvádí.

2.2. Transkripce nahrávek

První etapou zpracování nahrávky bylo přepsání zvukového záznamu; pro potřebu následné analýzy přepisu jsem zavedla následující transkripční pravidla:

...	tři tečky = pauza ve vyprávění
(při)	slovo v kulatých závorkách = přibližně zachycené slovo
(---)	tři pomlčky v kulatých závorkách = nesrozumitelné slovo
! / TENKRÁT	vykřičník za slovem nebo slovo velkými písmeny = řečeno s důrazem (případně zkratky, např. NATO, UCLA)
<tenkrát>	slovo v ostrých závorkách = řečeno se smíchem
/Anita/	jméno v lomítkách = náhrada jména původního
ten-	pomlčka těsně za slovem = nedořečenost nebo náhlé přerušení
e ee eee	hezitační zvuky
((smích))	dvojitě kulaté závorky = neverbální chování
[...]	tři tečky v hranatých závorkách = vynechání části přepisu
[vysl.]	v hranatých závorkách = komentář k přepisu: např. způsob vyslovení předcházejícího slova, příp. jiný komentář
-----	čára deseti spojovníků označuje v místo, kde bylo nahrávání přerušeno / novou stopu

Poznámky k uvádění úryvků z transkriptů:

- úryvky jsou pro odlišení od vlastního výkladu zleva odsazeny a uváděny v menší velikosti písma (11) a v jednoduchém řádkování,
- v kapitole 3.3.2 jsou k úryvkům kvůli snazšímu odkazování přiřazena čísla v kulaté závorce,
- za každým úryvkem je ve složené závorce { } uvedeno jméno respondenta, z jehož rozhovoru ukázka pochází,

- pokud úryvek obsahuje repliku tazatelky, pak jsou mluvčí odlišeni písmeny T (tazatelka) a R (respondent/ka); v příložených prepisech je navíc replika tazatelky kurzívou,
- podtržením je v úryvku označen jev, jenž je analyzován.

Přepis anglických výrazů:

- anglicky napsané slovo = vysloveno anglicky (např. „accountant“),
- česky napsané slovo = přejímka / výpůjčka (např. „pohostili nás kakaem a dónatama“).

3. Jazyk jako sociální informace na příkladu biografických vyprávění československých přistěhovalců do USA

Protože já jsem otevřela pusu a řekla yes a už se mě ptali odkud jste?

„Apropos, je možno znáti dvě řeči zcela správně? [...] Za padesát let života ve Spojených státech jsem se nesetkal s nikým, kdo znal česky a anglicky perfektně. Kdo vychodil v Čechách obecnou školu, toho anglická výslovnost nebude nikdy ryzí. A naopak ten, kdo měl americké vzdělání od Public school nahoru, bude jistě nedostatečný v mateřštině rodičů. [...] Leč pozná-li Němec na první ránu, mluví-li s kerndeutsch Němcem nebo s cizincem podle toho, jak dovede zacházet s der, die, das, vycítí Yankee ten okamžik, kdy otevřete ústa, jste-li tuzemec nebo foreigner podle toho, jak vyslovujete. A čistou výslovnost nekoupíte v žádném knihkupectví.“

Tomáš Čapek (1935, s. 152)

O okamžiku, kdy stačí otevřít ústa a Američan pozná, „jste-li tuzemec nebo foreigner“, se zmiňuje ve své vzpomínkové knize již Tomáš Čapek (1935, s. 152), který do Spojených států amerických odešel z rodného Strakonicka roku 1879. Podobně vyjádřila svou zkušenost jedna z mých respondentek – Čechoameričanka, jež se do USA dostala o bezmála sto let později. Ve svém příspěvku se zaměřím na to, jak přistěhovalci v biografických vyprávěních refletovali svoji jazykovou odlišnost. Nejprve si pološím otázku, zda jazykovou odlišnost pocíťovali jako cosi diskreditujícího. Pokud ano, pak další otázka se bude týkat toho, kdy a v jakých souvislostech zakoušeli svůj přistěhovalecký stav jako určité stigma (Goffman, 2003) a jaké strategie skrývání či mírnění tohoto stigmatu využívali. Jinak řečeno, zaměřím se na snahu imigrantů kontrolovat informace, jež o sobě poskytují svému okolí.

V následující analýze vycházím z konceptu sociální informace (social information) a stigmatu Ervinga Goffmana (2003). Jelikož situace přistěhovalců první generace¹⁸ připomíná stav stigmatizovaných osob, neboť jsou to lidé, kteří se od ostatních něčím pozorovatelně liší, zvolila jsem jako interpretační klíč Goffmanovu analýzu reakcí stigmatizovaných jedinců na kontakt s jedinci „normálními“, v našem případě na kontakt přistěhovalců a místních (Američanů). Jednotlivci se mohou ve své skupině odlišovat od ostatních mnoha způsoby – pro přistěhovalce je však významná jedna skutečnost: jejich odlišnost se pojí s tím, že jsou v zemi noví, cizí, začínají nový život, (více či méně úspěšně) zapouštějí kořeny v nové zemi. Někteří z této první generace, podle vlastních slov, *mají dva domovy, dvě vlasti*, jiní se spíše cítí *být mezi*, a zase další *nepatří pořádně nikam*.

¹⁸ Jako první (přistěhovalecká) generace jsou označovány osoby, „které přesídlily do jiné země“; „jejich děti jsou označovány jako druhá (přistěhovalecká) generace“ atd. (Kučera, 1990a, s. 9).

To, jak přistěhovalec mluví, že má cizí přízvuk,¹⁹ bývá samotným tématem (běžného) hovoru, tématem samo o sobě. Je to zároveň určitý signál, který o sobě člověk směrem k druhým vysílá – a přítomnost cizího přízvuku je tedy „sociální informací“. Na tomto příznaku, který ukazuje k jinému původu mluvčího, ulpívají často stereotypní informace.²⁰ Goffman definuje sociální informaci jako to, co „vypovídá o osobě, jež ji sama poskytuje například prostřednictvím tělesných výrazových prostředků či jiných znaků jako odznak, snubní prsten apod.“ (Goffman, 2003, s. 56). Za pojem stigma zkusme dosadit přistěhovalectví a za sociální informaci, která k tomuto stigmatu poukazuje, dejme jazyk (angličtina s cizím přízvukem) a jméno (jeho původní podoba). V následující analýze si budeme všimnout toho, jaké popisy způsobů kontroly takových informací lze ve vyprávěních respondentů najít; oporou bude Goffmanovo rozčlenění technik kontroly informací na: (1) skrývání, zahlazování znaků (symbolů stigmatu), (2) prezentování znaků stigmatické vady jako znaků jiného atributu, který je méně významným stigmatem, (3) rozdělení světa na jednu velkou skupinu, jíž se neřekne nic, a druhou malou, jíž se řekne vše a na jejíž pomoc se spoléhá, a (4) záměrné sebeodhalení, při němž se z diskreditovatelného stává diskreditovaný, kdy začíná být nutné místo informací o sobě kontrolovat svízelné sociální situace (Goffman, 2003, s. 109–119).

Tématu cizího přízvuku a stigmatu je věnována pozornost v sociální psychologii; z novějších studií zmíním několik autorů. Andrew Molinsky (2005) který na případě ruských imigrantů v USA zkoumal pozitivní i negativní hodnocení chabé schopnosti plyně hovořit anglicky (ve sféře neprofesní může tato okolnost mluvčím přinášet jisté výhody, avšak v oblasti profesní naopak vrhá stín na odborné znalosti). Caitlin Killian a Cathryn Johnson (2006) poukázaly na to, jak se na identitě imigrantů výrazně podílí mimo jiné právě i slabá znalost druhého jazyka. Výzkumu stigmatu v souvislosti s cizím přízvukem jsou věnovány práce Agaty Gluszek a Johna F. Dovidia (2010a, 2010b) a dále práce týchž autorů ještě společně s Annou-Kaisou Newheiser (2011). V práci Katherine D. Kinzler (Kinzler et al., 2009) je představen experiment, který naznačil, že děti dávají při navazování přátelství přednost rodilým mluvčím, že tedy jazyk bez cizího přízvuku zde hraje významnější roli než např. rasa.

¹⁹ V tomto textu používám slovo „cizí přízvuk“ (foreign accent) pro případy, kdy se v cizím jazyku, zde v angličtině, projevují zvukové charakteristiky typické pro určitý jazyk, zde pro češtinu (Štefánek – Palcútová – Lanstýák, 2004, s. 291). Neboli jako „způsob artikulace, celkovou výslovnost hlásek“, podle čehož lze rozpoznat, jedná-li se o rodilé mluvčí (*Příruční slovník jazyka českého*, 1944–1948, s. 499).

²⁰ Srov. Labovův výzkum vztahu sociálního statusu a výslovnosti (r) u zaměstnanců tří obchodních domů v New Yorku (Labov, 1981, s. 43–69).

Přistěhovalec jako ten, který je nový, nově příchozí, je cizím prvkem, jenž může být pro místní, rodáky ohrožující, protože je neznámý. Příchozí nemusejí znát to, co je samozřejmé, a tím mohou narušovat zavedený pořádek ve společnosti. Nedokonalá znalost jazyka stav přistěhovalectví prozrazuje.²¹ Člověka jako cizince a přistěhovalce odhalují další věci. V následující analýze se budu věnovat tomu, jakou sociální informaci poskytuje jazyk přistěhovalce. Mateřský jazyk je hluboce zažitý, přistěhovalec svůj akcent zlepšuje pomalu a rozhodně nezačne ze dne na den mluvit bezchybnou angličtinou. Sami respondenti se o své, alespoň počáteční schopnosti mluvit anglicky vyjadřovali tak, že to byla *pasivní, školní, psaná, zlomená* či *blbá* angličtina.

Jako druhý typ sociální informace si představíme jméno přistěhovalce, které bývá také mnohdy ukazatelem, odkud osoba pochází – oproti jazyku se sice jméno dá změnit velmi rychle, často však tyto osoby volí takovou změnu jména, jež z tohoto původního jména něco ponechává, nějakým způsobem naň navazuje, ať už podobou, výslovností apod.

3.1. Neumět jazyk jako rodilý mluvčí, mluvit s cizím přízvukem

Protože já vteřvu, já jsem vteřvela pusu a řekla: yes. A už se mě ptali: vodkud' jste? ((smích)) To kamkoli člověk přijde a řekne: a vodkud' vlastně jsi? To, jak promluví, jak vteřvu pusu, řeknu: yes nebo nou. Tak určitě ((smích)) každej se mě zeptá: hele, ty nejsi vodcud' a vodkud' tu jsi a jak jsi tady dlouho? A tak to jde kolem. Takže v tomhle jsem odlišná.
{Vlasta}

Jsou stigmata, která odhaluje zrak, a stigmata, která odhaluje sluch atp. K těm druhým patří právě jevy jazykové. Zjednodušeně řečeno, dokud přistěhovalec nepromluví, nemusí být jeho přistěhovalectví na první pohled patrné a podle Goffmanova pojetí je tedy osobou diskreditovatelnou, ale (prozatím) nikoli diskreditovanou. Jakmile promluví, je slyšet *jinou angličtinu*, která je příznakem cizince, a to jedním z nejvýznamnějších příznaků pro lidi, kteří pocházejí odjinud (srov. Haugen, 1972; Gluszek – Dovidio, 2010b).

Murphy (1999, s. 38) uvádí, že jazyk „slouží také k označení toho, kdo jsme, neboť to, jakým jazykem a často i jakým způsobem mluvíme, je prvotním znakem naší sociální identity“. Sociální identita, neboli to, do jaké sociální skupiny jedinec patří, tedy úzce souvisí s jazykem, jímž mluví (ježž umí), a se způsobem, jak jazyk používá. V případě imigrantů,

²¹ Takové prozrazení ostatně nemusí být nutně jen nevýhodné, jak ve své práci ukazuje Molinsky (2005): pokud se totiž nejedná o sféru profesní, může cizí akcent či hůře zvládnutý druhý jazyk přispět k tolerování kulturních „přešlapů“, jichž se imigrant může dopustit.

kteří se chtěli v cizí zemi usadit natrvalo, najít si práci, měla skutečnost, že neuměli jazyk dokonale, často významné důsledky pro jejich život.²²

Dalším²³ faktorem samozřejmě, vlastně teď žertuji, ale dalším faktorem bylo, že jsem si uvědomila, že se nikdy francouzsky nenaučím dostatečně dobře natolik, abych se mohla stát Francouzkou. Protože ve Francii jako imigrant žít můžete, ale já jsem pochopila, že by bylo velice těžké stát se integrovanou součástí společnosti, pokud se nestanete Francouzi. V tom smyslu, že přijmete veškerou tu kulturu, což je v pořádku, to bych mohla, protože já miluju... můj manžel mě obviňuje, že jsem frankofil, ale nemyslím si, že bych se dovedla naučit francouzsky dostatečně, tedy aby mě můj přízvuk nezradil, zatímco ve Spojených státech, zvláště v Kalifornii, to je opravdu země imigrantů, tak tady vás přijmou mnohem snadněji. Nemusíte se naturalizovat, abyste se stali Američany, protože koneckonců co to znamená být Američan. To je směs všeho. Nicméně, dopadlo to tak, že jsem přijala nabídku z UCLA²⁴.
{Jarmila}

Takto Jarmila vzpomínala, jak se jí po emigraci z Československa (nejprve do Anglie v srpnu 1968) naskytlly dvě profesní nabídky: jedna ve Francii a druhá v Kalifornii. Již tehdy si uvědomovala, jak je významné propojení plného přijetí společností a míry zvládnutí druhého jazyka. Doslova uvádí obavu z toho, že by ji „zradil přízvuk“, a proto se rozhodla přijmout místo v USA, a tím podle ní i získat snadnější cestu k sociální integraci. Podobná srovnání zazněla ve vyprávění Vlasty, Jindřišky a Rebeky:

Co nám říkala třeba moje švagrová v tom Švýcarsku, kde je veliký odstup mezi cizincem a Švýcarem, to je tam ještě do dneška, co říká. Kdežto tady každej přijmul. Každěj. Protože Amerika, to nejsou jenom Američani, to je směsice národů.
{Vlasta}

Já myslím, že Američani jsou úžasný. Voni... když viděj člověka, že je cizinec, speciálně v New Yorku, protože my jsme tam žili šest let... tak... necítí člověk, že je něco jinýho. Protože tam je spousta emigrantů, víš?
{Jindřiška}

To mám například možnost srovnat s Evropanama, Švédi, Holanďani, kde, když otevřete pusku a vidí, že máte akcent, tak se s váma vůbec nebaví.
{Rebeka}

²² Když emigranti např. přijedou na návštěvu do Česka, bývá občas pod drobnohledem zase naopak jejich čeština: nakolik si zachovali „dobrou“ češtinu. Udržení mateřského jazyka se budeme věnovat v kapitole 3.3. Postoj k jazyku – udržování jazyka a jazykový posun.

²³ Tento úryvek byl původně pronesen anglicky; pochází z části rozhovoru, v níž respondentka bezděky přepnula na několik minut z češtiny do angličtiny: Another factor of course, actually I am now joking, but another factor was, I realized that I will never learn French sufficiently well so that I could become French. Because in France, you can live there as an immigrant but I realized that it would be very difficult to become integrated part of society unless you become French. In sense of you take on all the culture which is fine, which I could because I love ... my husband accuses me of being a francophile, but I don't think I could learn French sufficiently well that my accent would not betray me whereas in United States, especially in California, it's really a country of immigrants, so it is much easier to be accepted. You don't have to naturalize yourself to become American because after all what does it mean to be American. It's a mixture of everything. Anyway, so I ended up accepting that offer from UCLA and I came to UCLA.

²⁴ UCLA je zkratka pro University of California, Los Angeles.

Na druhou stranu bychom mohli celou věc nahlédnout i z jiného úhlu – cizí přízvuk „nezrazuje“, ale naopak – kdyby se přistěhovalcům naučil mluvit bez přízvuku, čekalo by se od něj podobně domorodé dokonalé chování ve všech oblastech, čehož by jako ten, kdo se narodil a vyrůstal v jiné kultuře a prostředí, jednoduše schopen asi nebyl (srov. Haugen, 1972, s. 320).

Je tedy snadnější být přijat v prostředí, kde je podobně odlišujících se osob víc; takový člověk není svou jinakostí tolik ojedinelý a je přijat snadněji – je přistěhovalcem v zemi (příp. ve městě) přistěhovalců. Strategii podobnou takovému chování osvětluje Goffman příkladem toho, že si osoby se zatajovanou odlišností nacházejí „místa ,v pozadí“ („back places“), kde si mohou od svého břemene odpočinout, a to díky výběru „společnosti osob se stejným či podobným stigmatem“ (Goffman, 2003, s. 97). Vedle země a města přistěhovalců mohou být dalším typem „míst v pozadí“ např. krajanské spolky.²⁵ Potvrzuje to i moje zjištění, že do zájmové organizace American Sokol Los Angeles (pořádající pravidelné hodiny tělocviku a jazykovou výuku češtiny),²⁶ jež sdružuje první a další přistěhovalcké generace Čechů,²⁷ docházeli také např. přistěhovalý Rus, Polák, Němec, dokonce i Venezuelan.²⁸ Nestýkají se tam tedy pouze krajané (lidé pocházející ze stejné země), ale také jedinci s podobným osudem (stali se cizinci – se společnou iniciační zkušeností imigrace jako i s tím, co k ní patří – např. s úskalím spojeným se životem imigranta v nové zemi), podobní si ve své odlišnosti od starousedlíků. Jakoby se na takových místech pro ně vytvářel nový domovský prostor: mohou zde totiž sdílet obdobnou zkušenost imigrantů/emigrantů a takto také mohou po odtržení (od původní země) zase držet při sobě a někam patřit. Nemusí to být pouze krajanské spolky, nýbrž i kupř. hodiny angličtiny pro cizince, kde mohou pociťovat, že „konečně někam zapadli“, že jsou mezi „stejnými“ – tedy mezi přistěhovalci, jak to dokládá následující vyprávění Zdislavy:

²⁵ O etnické komunitě jako o „jediném útočišti a důvěrně známém prostředí“ viz např. Kučera (1990, s. 19).

²⁶ Hodiny tělocviku (exercise classes) se konaly (a konají) každý čtvrtek v North Hollywoodu (North Hollywood Senior Center); výuka češtiny (language classes) jednou za měsíc v Pasadeně (Pasadena City College).

²⁷ Ivan Lutterer (2006, s. 331) uvádí, že lidé, kteří odešli z Československa po únoru 1948 a po srpnu 1968, se snažili co nejrychleji amerikanizovat, zapomenout na starou vlast a o krajanské komunity přistěhovalců z doby dřívější zájem nejevili. Většina osob, s nimiž jsem vedla rozhovory, členy krajanských spolků byla – někteří od začátku příchodu do USA, jiní třeba až v důchodu; pro mladší osoby mohou být někdy tyto spolky generačně a zájmově příliš vzdálené. – Ony „další generace přistěhovalců“, o nichž se v textu zmiňuji, byli potomci imigrantů ze začátku 20. století. – K tendenci českých přistěhovalců „žít mezi svými“, k závislosti na české komunitě v době do začátku 20. st. viz Eckertová (2004, s. 95).

²⁸ K členství ne-Čechů v české komunitě v Texasu viz Dutkova-Cope (2003, s. 655–666).

American Sokol Los Angeles se ostatně na svých internetových stránkách prezentuje jako An American Czech/Moravian/Slovak & Friends Social, Gym & Educational Organization (viz online adresa: <<http://www.sokolla.org>>).

A pak sem začala chodit na angličtinu do školy, takže sem měla víc známejch, a tak sem si připadala, že sem někam zapadla, protože byli stejní jako já, taky přistěhovalci, taky neuměli ten jazyk, ale často sem se cejtla trošičku víc osamostat-... ne, osamocená, protože voni měli víc přistěhovalců ze stejné skupiny, španělsky mluvící z jiných zemí, ale mohli se domluvit. Pak tam byli Poláci, ale velká skupina Poláků. Rusové, větší skupina. Češi, já. ((smích))
{Zdislava}

Zde bych si dovolila určité připodobnění: takovéto nově utvořené seskupení se zdá být analogické tomu seskupení, které je motivované viskozitou populace, tj. „náchylnost[í] jedinců žít v místě, kde se narodili“ (Dawkins, 1998, s. 198).²⁹ Sdružování emigrantů v zájmových spolcích lze interpretovat jako jakýsi druh kulturní viskozity – parafrázuji-li Dawkinsonův pojem: je to náchylnost jedinců být si nablízku na základě podobného rysu (jsou v nové zemi cizí). Po prvotním rozptýlení a zároveň vykořenění, které s sebou emigrace přináší, se opětovně neseskupují jen krajané, ale tíhnou k sobě také lidé s analogickou zkušeností emigrace/imigrace.

Františka si během vzpomínek na první roky v USA vybavila epizodu, kdy její dceru spolužáci v nové škole zbili a zlomili jí nohu, protože neuměla anglicky (srov. Kinzler et al., 2009). Rodiče ani škola neměli tehdy pojištění, a tak se celá rodina dostala do finančních problémů, které řešili tím, že si museli najít ještě další zaměstnání.

Mezitím /Martina/ šla do školy. Tam ji zbili, protože neuměla anglicky. Tak jsme skončili se zlomenou nohou. Teď škola žádnou insurance neměla, a my tady byli šest týdnů. Tak to bylo... jako milión dolarů pro nás. A to jsme museli platit. Manžel měl v cukrovaru místo, museli jsme nějakým stylem... ještě než si vzal tohle místo říkal: ty máš o pět dolarů víc a tu a tam jsem mohla pracovat v sobotu.
{Františka}

Toto zdůvodnění respondentka zopakovala i ve druhém rozhovoru, který se natáčel po týdnu:

Tak tam jsme byli asi dva roky. Potom, když děti zbili /Martinu/, že nemluvila anglicky, tak manžel si vzal dvě zaměstnání. Na Kolumbijský univerzitě a v cukrovaru.
{Františka}

Důvod, proč Martině děti zlomily nohu, souvisí s prostředím, v němž k této události došlo (větším překvapením by bylo, kdyby ji proto, že neumí anglicky, zbilily děti v krajanském spolku).

Neumět jazyk může být důvodem diskriminace přistěhovalců, důvodem, proč nejsou bezproblémově přijímáni (ztížená společenská integrace), proč jsou fyzicky napadáni (agrese)

²⁹ Dawkins dodává, že pro člověka „platilo po větší část historie (současnost budiž výjimkou) a ve většině světa, že lidé se zřídka vzdálili více než pár kilometrů od svého rodiště“ (Dawkins, 1998, s. 198).

nebo proč s nimi špatně jedná zaměstnavatel a nemohou sehnat práci nebo za ni dostanou zapláceno méně než rodilí Američané. Může to ale být i falešné zdůvodnění, jímž si přistěhovalci snadno vysvětlují určité reakce svého okolí: proč se přistěhovalcům dějí určité věci, proč se k nim lidé chovají určitým způsobem. V případě zlomené nohy bychom se totiž mohli ptát, proč výdaje za nemocnici nezaplátil ten, kdo zranění způsobil? Nevyvolalo agresí u dětí něco, co s přistěhovalectvím vůbec nesouviselo? Podobné případy explikací založených na sociální identitě (status přistěhovalce, někoho nového, cizího) bychom mohli chápat jako součást narativních biografí emigrantů. Františka např. vyprávěla o tom, jak si hledala práci modistky, a takto (si) vysvětlovala, proč k ní byl potenciální zaměstnavatel nepříjemný a proč byli zpočátku hůře placeni:

Vzala jsem si telefonní seznam a šla jsem, co tam byly ty... továrny, [...] Von se mnou vošklivě jednal, protože jsem nemluvila anglicky. A že takový lidi nepotřebuje. A ten jeden prodavač tam byl, kterej chodil a prodával ty kaplíny a tak dále a objednávky, a von ke mně přišel a viděl, jak se mnou jednal, tak říkal: wait for me outside, I take you from factory to factory till we get job for you. [...] Ale bylo to... pro nás začátečníky velmi dobrý, že to nebylo drahý. Každěj vám chtěl zaplatit MÍN, než normálně... lidi byli placený.
{Františka}

Skutečnost, že přistěhovalec neumí dokonale jazyk, nemusí vždy vyvolávat pouze propast a odmítání – a sami respondenti to takto jednoznačně pouze jako překážku, jako cosi záporného ve svých životech, nevnímají (srov. Goffman, 2003, s. 11). To, že přistěhovalec neumí jazyk dobře, že se teprve učí, může fungovat naopak jako informace sloužící k přemostění, navázání kontaktu, zahájení komunikace (srov. pojem fatické funkce jazyka zaměřené na kontakt u Jakobsona /1995, s. 80³⁰). Tato situace (mluvit s cizím přízvukem apod.) může být důvodem k hovoru, tématem dialogu, může být jakousi zahajovací konverzační replikou – něco na způsob připálení cigarety, hovoru o počasí. Molinsky (2005) na případě ruských imigrantů v Bostonu dokazuje, že mluvcí díky cizímu přízvuku může mít v běžné interakci společenský prospěch, je mu ochotněji nabízena pomoc, okolí je tolerantnější vůči případným kulturním rozdílům v chování; v profesní oblasti, v zaměstnání tomu ale bývá naopak – cizí přízvuk jakoby naznačoval, že vše nemusí být v pořádku ani po stránce odborných znalostí a výkonnosti.

Já jsem se naučila počítat do desíti. Když jsme dělali v tom sběrném táboře, když jsme čekali, než vyplujeme. Potom jsem si říkala: do desíti? no to je blbost. Tak jsem se naučila do dvaceti. A nějaký: may I have a takový ty normální... požadavky, když něco jsem chtěla, tak vždycky

³⁰ „Jsou sdělení sloužící v první řadě k navázání, pokračování a přerušování komunikace, k ujištění, že kanál normálně pracuje...“

takovou nějakou větu jsem se naučila. A když jsem jezdila autobusem do práce, tak jsem měla takovou malou knížtičku, vždycky mužský přišli a říkali: oh, you're not American? Já jsem říkala: ne. To člověk, to je zajímavý, že jsem celkem DOSTI pochopila, co lidi říkají, i když jsem to neznala. Takže jsem věděla, když mi kouká do té knížky, SLUŠNÝ, to nebylo něco sprostýho. V práci jsem se vždycky naučila, co potřebuju, jako stuhu a tak. V New Yorku jsem pracovala pětatřicet hodin, a když jsme přišli sem, tady se pracovalo čtyřicet hodin.
{Františka}

Kdežto Američané vzhledem k tomu, že jsou tak zvyklí, že je tady TOLIK cizinců, kteří tady žijí, nejenom z Evropy, [...] jsou na zvyklí. NAOPAK mně dokonce říkají: ty máš krásnej akcent. Já říkám: no sorry, lituju, mám aksent, ale ráda bych ho ztratila, ale nemůžu se ho zbavit. A oni mně řeknou: NE, NE, NE, to ty máš krásnej akcent, jenom si ho nech, to je pěkný. Takže jako to jim tady VŮBEC nevadí. NAOPAK vždycky: odkud' jsi? AHA, no můj PRADĚDEČEK byl z Čech! Každý má nějakýho příbuznýho z Čech nebo ze Slovenska. SKORO každý. Anebo dneska už hodně tam lidi cestujou.
{Rebeka}

Podobně jako Františka a Rebeka, tedy nikoli jako překážku, ale jako výhodu či přednost, také Vlasta hodnotila svou nedokonalou angličtinu. V Československu vyučovala na střední škole, po příchodu do USA v prvních letech pracovala jako pokojská v hotelu, neboť pro takové povolání nebyla perfektní angličtina prvořadá (srov. Killian – Johnson, 2006, s. 75; o povoláních, „která jsou na řeči velmi závislá“ viz též Kabela, 2001, s. 49); během doby se anglicky učila (i ve večerních kurzech), aby se mohla ucházet o zaměstnání, které by bylo přece jen blíž vystudovanému oboru (ekonomika). Po letech se sama stala zaměstnavatelkou a byla tedy ve vyšší sociální pozici, a nakonec právě nedokonalou angličtinu hodnotila jako plus: zaměstnanci ji museli pozorněji poslouchat, více se soustředit, aby rozuměli, co jim Vlasta říkala. Takovéto hodnocení respondentem prožitých událostí mohlo samozřejmě být až výsledkem vlastní pozdější interpretace.

Vono je to nakonec dobře, že člověk kolikrát nezná dobře anglicky. Zejména když jsme vlastně byli ZAMĚSTNAVATELÉ. Takže ty zaměstnanci musej mnohem víc poslouchat, ((smích)) aby rozuměli, co jim člověk chce říct. To je taky takovej rozdíl. V práci už si zvykli na mě, na můj způsob jednání, na moje vyjadřování... a musej... a poslouchaj, říkaj, poslouchaj, CO člověk tím myslí, co třeba řekne a není to, jak by to správně anglicky mělo být a to je dodneška, určitě. U /Helenky/ to bude rozdíl. U /Helenky Johnsonový/ protože ta jako mluví velice dobře anglicky a její manžel taky a mají velikou slovní zásobu. To já nemám. A já to nikdy mít nebudu. Já skutečně nejsem talent na řeči.
{Vlasta}

Existuje však ještě další možnost, jak se vypořádávat s nedokonalou znalostí jazyka nové země: být přistěhovalcem a neumět jazyk nové země – a snažit se nedávat to najevo, zastírat svou odlišnost (nebo předstírat neodlišnost), splynout s okolím, vytvořit si něco jako mimikry (což v případě jazyka znamená jediné, a sice nepromluvit). Františka vzpomíná na to, jak šla

krátce po příjezdu do New Yorku nakupovat a nemohla v obchodě najít krupici; anglicky mnoho neuměla, nevěděla, jak se krupice řekne anglicky, a tak ji dlouho v regálech hledala a doufala, že se nějak zorientuje a danou věc nějak pozná, jenže toto její chování vzbudilo u prodavačů podezření, že chce něco ukrást:

Nejhorší bylo, že člověk přišel do cizí země. A teď všechno jsme se museli učit. Jejich styl. Lidi nadávali naši. Já jsem řekla: podívejte se, já si myslím, že my se musíme přizpůsobit, že Amerika nebude kvůli pár Čechům se předělávat. ((smích)) Tak například. Já jsem šla nakupovat a chtěla jsem krupičku. A ne a ne a ne nic najít, nic, co bych poznala. Tak jedna paní ke mně přišla a říkala – zajímavý, nemluvila jsem, ale rozuměla jsem – že mě hlídají. Já jsem byla tak dlouho v tom obchodu, ((smích)) že najednou jsem byla nápadná. Když jsem přišla do obchodu, když jsem byla doma, tak každý mě respektoval, a tady se na mě koukaj jako na zlodějku. ((smích)) Tak jsem přišla do hotelu, tak jsem říkala: tak jsem hledala krupičku a udělali pomalu ze mě zlodějku. To byly takový... nárazy. Takový... člověk nevěděl, co si má myslet o tom. Když jsem byla doma, tak každý mi věřil a jako respektovali mě a tady když jsem přišla, tak se na mě koukaj jako když ((smích)) ... Ale já se nedivím, voni tady je tolik zlodějů, který nemá peníze, no tak si něco musí ukradnout... Já jsem jí řekla tý paní: I don't know!

{Františka}

Toto počínání bylo dekodováno jako chování zlodějky – Františka se sice chovala tak, jak se lidé v samoobsluze běžně chovají, ale protože neuměla anglicky, neuměla věc najít či si o ni říct, tak se sice neprozradila svojí nedokonalou angličtinou jako cizinka, ale přivolala na sebe jinou pohromu – stigma zlodějky. Tato přizpůsobovací strategie (chovat se jako běžný nakupující) tedy přinesla nedorozumění.

Podobná souhra falešných příznaků, kdy byly projevy chování interpretovány jinak než jako chování přistěhovalce, který „nedělá věci tak, jak se normálně dělají“, prosvítá např. ze vzpomínky Jindřišky. Aby se s manželem postavili na vlastní nohy, byli z počátku ochotni přijmout jakoukoli práci. Když se však krátce po příchodu do USA šla s manželem ucházet o dělnickou práci a oblékli si na sebe jediný oděv, který měli – ona kožich, on kožený kabát – neboli oblečení neodpovídající dělnické profesi, tak žádnou práci tehdy nedostali, neboť pro lidi v kožichu a koženém kabátu zaměstnavatelé žádnou práci neměli:

Jenomže nás nechtěli. ((smích)) Já přišla v kožichu se představit ((smích)) a můj manžel měl kožený kabát ((smích)) s vložkou a voni se přišli na nás podívat a říkali, že nemá nic otevřeného, protože tam zrovna dávali víc peněz než American Express. Dělnickou práci. Ale my jsme nikdy dělnickou práci nedělali, ale byli jsme ochotný, abysme se postavili NA nohy, abysme si mohli zařídit byt a tak dále.

{Jindřiška}

V tomto úryvku sice zmínka o jazyku a cizím přízvuku chybí, je však pravděpodobné, že se při žádosti o místo jejich jazykové schopnosti projevily a mohly tak předem negativně ovlivnit jejich pracovní způsobilost a výkonnost (jak to popisuje Molinsky, 2005). V takovém případě by kožich a kožený kabát sehrály při neúspěšném ucházení se o práci až podružnou roli.

Nemuset neustále dávat najevo svůj status, nemuset dokola vysvětlovat, nežádat o radu, o pomoc – toto přání vyjadřovali i další respondenti. Například pro ně mohlo být úlevou jít nakupovat – tak jako Františka – do samoobsluhy (supermarketu) a nemuset „otevřít pusu“, moci se orientovat podle obrázkového katalogu, být jako ostatní, v restauraci si objednat to, čemu rozumějí, a ne to, nač by třeba měli v tu chvíli opravdu chuť:

To bylo... s S KÝMKOLI skutečně jsme se setkali, ať se šlo do krámu... a já jsem nerada chodila třeba nakupovat. Já jsem šla jenom do samoobsluhy, protože jsem nevěděla, jak jim mám říct, co chci. Tak jsem se naučila nakupovat jenom v těch samoobsluhách. Nebo do krámu, do depártmentstóru, třeba... tenkrát jsme chodili do Kejmártu, Tárgetu³¹ nakupovat, tak jenom co jsme viděli. Ukázat a vzít si to. Že se nemuselo moc mluvit. Ale teďko postupně, a tam když jsme říkali: ale já nevím, jak se to řekne. Říkali: to nevádí, to je v pořádku, dyť ty se domluvíš.

{Vlasta}

Do obchodu když sem šla, to sem se velice rychle naučila, jak maj katalogy, co je na slevě. Na to moc anglicky nemusíte umět, tam je vobrázek, tam je cena, různý druhy obchodů, tak sem si to porovnála, tam sem si vdycky došla, protože sem měla čas, to sem dostrkala kočárek a v jednom obchodě sem koupila maso, který bylo na slevě a v druhým obchodě sem koupila něco jinýho, co bylo na slevě. Takže sem to dala hezky dohromady.

{Zdislava}

No a přijeli jsme do Ameriky, neuměli jsme... my jsme mohli číst. My jsme rozuměli TROCHU psanému slovu, ale domluvit jsme se nemohli, protože to bylo pro nás úplně cizí. Takže jsme dostali vypůjčených pár peněz, několik asi já nevím... ne moc, ne moc... asi 50 dolarů jsme dostali, abychom mohli nějak začít. A tak jsme si šli do restaurace na jídlo, protože děti musely jíst, nic jsme neměli, tak jsme tam šli do té restaurace, říkáme: co si vobjednáme? Tak jsme si pamatovali ještě z dřívějška hemenex, tak jsme si dali HAM AND EGGS. Hemenex... V New Yorku jsme přespali jenom jednu noc a hned druhý den jsme letěli do Kalifornie, tady už to bylo lepší, tady už na nás čekal ten náš sponsor.

{Vlasta}

Jako by tudíž někteří v určitých situacích nechtěli být rozpoznáni a označeni jako přistěhovanci a raději trochu riskovali, že falešné příznaky budou připisovány třeba jejich podivínství, zapomnětlivosti, roztržitosti, ale nebudou připisovány na vrub jejich přistěhovalectví. V této souvislosti lze připomenout studii Stevena Yearleye a Johna D. Brewera (1989), kteří v konverzačním chování stigmatizovaných osob (pacientů s mentálním

³¹ Kmart a Target jsou názvy samoobslužných obchodů v USA.

handicapem) rozpoznali taktiku, jíž se pokoušeli zakrýt jistou jazykovou a mentální nedostatečnost. Tito pacienti si pro rozhovory s lidmi, kteří nevěděli o jejich handicapu, osvojili zvláštní konverzační styl – např. tzv. minimal responses (ano, hm apod.), opakování předchozích replik apod. –, dalo by se říci, že záměrně obětovali svou konverzační kompetenci, než aby prozradili svou jazykovou a mentální nedostatečnost.

Např. respondent Felix pracoval jako číšník, dařilo se mu úspěšně plnit přání hostů, a kdyby se snad spletl, mohli si to hosté vysvětlovat právě jako roztržitost, neprofesionalitu; pokud by chyboval, mohl být hodnocen sice jako číšník ne příliš obratný, ale nepřilákal by na sebe pozornost jako přistěhovalec:

Ale ve zkratce, jsem se dostal do Resort Hotelu a tam jsem prostě začal zametat a uklízet záchody a tak dále a tak dále. A jeden den ta, bylo to mimo sezónu, to byla... Maďarka, tak jsme se jako německy domluvili, tak potřebovala uklídit stoly a všechno, tak já jsem prostě přišel, uklidil, dal to na plater, ona: ježišmarja, ty seš... ta seš číšník! Ne, já nejsem číšník. Jak to že to umíš?! No jo, no, tak jsem chodil a dělal jsem číšníka. Napsala, co je potřeba, já jsem to přinesl, ona to servírovala, teďko ty zákazníci nevěděli, že já nemluvim anglicky nebo francouzsky, tak se zeptali: can I have a water? Já jsem jim přinesl water. ((smích)) No, vodtuď jsem se potom votočil do Toronta, no a tam jsem dělal prostě profesi, co bylo prostě pro žití.

{Felix}

Tak šel jsem a chtěl jsem napsat domů... dopis. Tak jsem šel a říkal jsem... do trafiky a říkal jsem: writing paper. She gave me... cigarette paper... [...] Yes. She vona mi dala tabák. ((smích)) No, tak jsem potřeboval někam jet, tak jsem si zjistil, jak ta tramvaj jede, sednu do tramvaje, dám 10 centů, dalších 10 centů, no ten mi dal ticket, druhý ticket... no, říkám, je to hezký, najednou zjistím, že jsem... ta tramvaj jela vokoło a kde jsem začal, tam jsem skončil. ((smích))

{Felix}

Obě předchozí ukázky z vyprávění Felixe tedy opět připomínají situaci, v níž byla Františka rozpoznána jako zlodějka, a ne jako cizinka – kdy člověk při zastírání stigmatu cizince „vyvolá“ stigma jiné (např. být roztržitý, podivínský člověk). Goffman (2003, s. 112) to popisuje jako jistou strategii předstírání, kdy se prezentují „znaky stigmatické vady jako znaky jiného atributu, který je méně významným stigmatem“. Zdá se ale poněkud ošemetné poměřovat, co je větší zátěž: imigrantka, nebo zlodějka? Takto Františka přece nejspíš neuvažovala, plánovitě se nerozhodla, že bude v obchodě za zlodějkou – to ji patrně samotnou překvapilo. Na tomto typu chování je zajímavá snaha nemuset žádat o pomoc či ji přijímat, a tím se dostávat do nerovné, oslabené pozice (podobně jako např. dítě, nemocný), do závislosti na pomoci druhých.

Najít si práci, k jejímuž výkonu přistěhovalec nemusí výborně ovládat angličtinu, je sice na jednu stranu nutností (dokud si jazyk nezlepší), současně to tedy s sebou nese jisté

ulehčení, že na sobě člověk nemusí mít kvůli jazyku čtyřicet hodin nálepku přistěhovalec. Respondenti tak přiznávají, že jako přistěhovanci chtěli určitým způsobem kontrolovat „diskreditující“ informace o své osobě a potlačovat tak zjevnost stigmatu. Na druhou stranu nálepku přistěhovalec často získávali skrze typ zaměstnání, které vykonávali.³² A navíc není-li nucen člověk mluvit (v zaměstnání atp.), jeho sociální integraci (i pokrok v osvojování si angličtiny) to může velice brzdit:

A hlavně sem byla stydlivá. Takže sem si říkala, že když se nezměním, povahově, tak se nikdy ten jazyk nenaučím. Takže náhoda mě přinutila, že sem se dostala k práci chodit do úřadů a zalejvat kytky. Na to nemusíte umět anglicky. Takže kdykoliv sem přišla do toho úřadu, tak sem si řekla, že musím promluvit na někoho, překonat svoji stydlivost a každé den říct aspoň jednu větu. To byl můj začátek. Jednu větu anglicky.
{Zdislava}

Jak si ukážeme dále, výše popsaný pocit úlevy (nemuset promluvit a nebýt odhalen jako cizinec) pravděpodobně souvisí s tím, že stigma přistěhovalec, který neumí dobře jazyk, může být vnímáno jako jakási méněcennost v dalším ohledu, neboť lidé mívají „sklon připisovat dané osobě celou řadu nedokonalostí na základě jedné původní“ (Goffman, 2003, s. 13–14). Neboli: Ten, kdo neumí dobře anglicky, neumí dobře to, co dělá. Alespoň tak tomu bylo v případě respondentky Olivie, která měla za sebou v době emigrace patnáct let praxe lékařky v Československu. Aby se však mohla věnovat tomuto povolání i v USA, musela nejprve složit předepsané zkoušky, což po čase splnila; přestože se anglicky domluvila, zakusila to, že ji pacientka odmítla právě kvůli jejím nedokonalým jazykovým znalostem. Větou „přijďte, až se naučíte anglicky“ byla jako lékařka odmítnuta – možná ve smyslu: Neumíte-li dobře anglicky, neumíte asi ani dobře léčit. Tuto zkušenost sama hodnotila jako ojedinělou a celou situaci chápala spíš jako rozmrzelost konkrétní pacientky než svůj obecný jazykový problém.

Jenom jednou se mi stalo, a to bylo myslím hned poprvé... Dear Mrs. So-and-so, já nevím, jak se jmenovala of course, už si to nepamatuju, I am doctor /Novak/ and you tell me what is your problem? A vona na mě vykulila voči: what do you talk about? No, what is your problem. Furt jsem to říkala PROUBLEM, víš? Protože tak jsme se to učili ve škole. No a říkala: víte co? přijďte, až se naučíte anglicky. To mě teda zdrtilo. No ale pak už jsem neměla nikdy potíže. To byla nějaká protivná ženská, no. ((smích))
{Olivie}

Nedokonalá angličtina tedy v profesní sféře může kazit pověst odborné kompetenci a pracovní výkonnosti (Molinsky, 2005, s. 114–115), bývá totiž hodnocena negativně a spojována s nedostatkem úspěchu a vzdělání (Callan – Gallois, 1987, s. 64).

³² Příkladem z minulosti (poslední třetina 19. st.) může být doutníkářství jako doména českých přistěhovalců; dokladem může být rčení *Every Čech a cigarmaker* (Čapek, 1920, s. 72–73).

Na druhou stranu se však vedle situací, kdy přistěhovalce jazyk zradí, a je proto odmítán, vyskytnou situace, v nichž jazyk přistěhovalce prozradí (odhalí) jako jednoho z nás, z přistěhovalých Čechů. Podobně měla tedy táž respondentka Olivie i pozitivní zkušenost: její angličtina s typickým (cizím) přízvukem ji prozradila dřívější emigrantce, která měla pochopení a snahu pomoci jí jako nově příchozí:

Tak jsem jí zavolala a začala jsem s ní mluvit anglicky a ona říkala: aha, vy jste z Prahy, vidíte? Já poznám i české i pražské akcent. No dobře, tak jste přijeli. No jo a já bych chtěla začít pracovat. Ona říkala: no to není tak lehký. To musíte udělat zkoušky, a ty lehký nejsou. To musíte na to umět anglicky dobře. Ale ta první zkouška, všechno je to písemný, takže na to máte dost času, máte možnost dycky tři odpovědi, tak vobčas můžete mít štěstí ((smích)) může se vám to podařit.
{Olivie}

Vraťme se však ještě k jazykovému stigmatu jako tomu, co jsem označila jako méněcennost v dalším ohledu. To, že se přistěhovalce neumí vyjadřovat podle svých potřeb, ať už se jedná o omezenou slovní zásobu nebo pohotovost reakcí, přináší pocit frustrace, nepříjemného pocitu z toho, že jazyková nekompetence očerňuje jiné vědomosti. Podobnou zkušenost jako Olivie udělala dcera respondentky Heleny:

Děti sem přihlásila hned do školy. [...] Bylo to neuvěřitelný. Oni za 14 dní, za 3 neděle mluvili perfektně anglicky. Teda ne perfektně, ale dětem to stačí. /Bětuška/ šla na nějakou party, na kterou ji pozvali, a oni vždycky dělají soutěže, že si čuchli k nějakému pepři nebo kmínu a tak a musely ty děti rozpoznat, co to je. Vona říkala: já sem věděla, mámo, co to je, ale já sem nevěděla, jak to mám říct anglicky. Tak voni jí stejně dali nějakou cenu potom. No tak to byly ty začátky.
{Helena}

Častým prostředím, v němž pocítují svou odlišnost děti, je škola, jak již ukázal případ, kdy dceru jedné respondentky ve škole zbili spolužáci proto, že neuměla anglicky. Uvedla bych ještě jednu variaci méněcennosti v dalším ohledu: když přišel poprvé ze školy syn Vlasty, pokusil se vyrovnat svou vlastní nedostatečnou znalost angličtiny prohlášením, že všichni ve třídě „jsou pitomí“, protože tam nikdo nemluví česky. Jako by tím obrátil naruby svůj pocit, jako by tím oplácel svým spolužákům to, co se možná domníval, že si ostatní myslí o něm, protože neuměl bezchybně anglicky:

Děti byly velmi... velice spolupracovaly, nebyly nijak náročné v té době, takže to šlo. Oni chápali. My jsme jim říkali: podívejte se, jdeme do jiného prostředí, musíte si zvykat. My si musíme taky zvykat. PRO ně to bylo obtížné, protože dceři bylo asi deset let a synovi bylo osm let, když jsme odešli z Čech. [...] A syn ((smích)) ten přišel první den ze školy a říká: já už do školy zpátky nepůjdu. My jsme se zhrozili a říkáme mu: prosím tebe, proč? Von říká: všichni tam jsou pitomí. Nikdo nemluví česky. Tak my jsme mu horko těžko vysvětlovali, že nikdo není pitomej, jenom on, protože tady se mluví anglicky a že on se musí naučit

angličtinu, což se taky stalo. Dcera byla myslím v páté třídě... a syn byl ve druhé nebo třetí třídě, takže do třetí třídy a do páté oni chodili jenom na matematiku, ale na angličtinu chodili do první třídy, a podařilo se to, že asi po půl roce už byli každé ve stejném ročníku, takže to jim potom šlo. Kamarády si udělali a jejich spolužáci velice spolupracovali, protože je začli zvat do rodiny, aby mohli s nimi mluvit anglicky a to jim pomáhalo. A pomáhalo to nakonec nám taky, protože ty rodiče pak pozvali i nás a MY jsme se zrovna tak museli snažit mluvit anglicky. [...] Někdo, kdo je nadaný jazykově a mnoho Čechů tady JE, a mnoho Čechů se taky tomu věnovalo, že chodili do třeba večerní školy. My jsme začli chodit do večerní školy s manželem, ale brzo jsme toho nechali, asi po měsíci, nebo po dvou, protože jsme pak museli nechávat děti samotný doma a to jsme taky nechtěli a nemohli... A učit se? No učili jsme se postupně. [...] A pak jsme museli mluvit s lidmi. My jsme měli to štěstí, že jsme nepracovali pro Čechy. Lidé, kteří šli a pracovali pro nějakého českého zaměstnavatele, tak mluvili česky potom s ním. My ne. My jsme museli začínat.... my jsme si našli práci, kde Češi nebyli a kde jsme MUSELI mluvit anglicky, abysme se... nebo se museli SNAŽIT mluvit anglicky, abysme se nějak dorozuměli. Takže to nám pomáhalo taky.
{Vlasta}

Někteří přistěhovalci tedy řešili vztah k svému jazyku a k jazyku prostředí, do něhož přišli tak, že nechtěli pracovat pro zaměstnavatele českého původu, kde by mohli mluvit česky, ale naopak usilovali o to, aby si našli práci u amerického zaměstnavatele, kde by museli mluvit anglicky apod. Tato tendence přináší možnost (na)učit se jazyk (lépe, rychleji) a současně tím člověk dává najevo, že se chce integrovat, nechce se izolovat v české komunitě. Jak uvádí Goffman (2003, s. 125), „čím užší je spojení stigmatizovaného s normálními [lidmi], tím víc se bude sám vnímat nestigmaticky...“. Ostatně o takovém žití přistěhovalých Čechů „mezi sebou a pro sebe“, „v krajanském ovzduší“ se zmiňuje již Tomáš Čapek jako o „neamerickém“, jež vede k zanedbávání angličtiny a je Američany odsuzováno jako separatistické (Čapek, 1935 s. 112–113, 258).³³

Kontrastně k separatistickému přístupu jsem zaznamenala několik případů dětského prožívání odlišnosti v novém školním kolektivu. Např. malý syn Rebeky se odmítal učit česky i mluvit doma česky, jako by chtěl co nejdříve splynout se svými spolužáky, nechtěl být jiný než ostatní ve třídě (podobně jako když dospělí odmítají pracovat v „českém prostředí“, kde by se hovořilo jen česky). Syn Rebeky jakoby intuitivně vycítil to, co ukázaly výsledky

³³ Čapek (1935, s. 112–113): „V New Yorku českoamerický svět sestával z několika bloků činžovních domů. Kostelík nebo dva, Národní budova, redakce novin – to bylo vše. Američané nás pro ten způsob života odsuzovali. Jsme prý clanisté, žijeme kmenově mezi sebou, pro sebe a za sebe. Neamericky. Že se angličtina v tomto liliputánském prostředí zanedbávala, je pochopitelné. Kde a od koho se měl příslušník obce učit anglickému jazyku? V tenementním domě, kde bydlel s krajany? V tabáčnické dílně, kde seděl Kutnohořan vedle Kutnohořana? V české hospodě? Ve schůzích spolků ČSPS? Nebo v groceriích, řeznických a uzenářských krámech a pekárnách, jejichž majitelé byli krajany? Přistěhovalce byl clanista a separatista až do těch měst a vesnic. Kutnohořan se přidal ke spolku Kutnohořanů, rodák z Kozlan zakládal Kozlanské besedy, kdo přišel z Písecka, stal se členem klubu píseckých baráčníků.“

Čapek (1935, s. 258): „Přistěhovalci žijí v krajanském ovzduší; to znamená, že dosud čtou, hovoří a myslí víc česky než anglicky. Jejich domorodí synové, vnukové a pravnukové čtou, mluví a myslí anglicky. I je přirozeno, že myšlenkový a citový vztah každé generace k zemi předků je jiný.“

experimentu zkoumajícího vliv jazyka (přízvuku) a rasy na sociální preference u dětí: a totiž, že děti dávají přednost kamarádům, kteří mluví bez cizího přízvuku (Kinzler et al., 2009).

SYN. S ním to bylo těžké. Já jsem si nechala samozřejmě poslat český slabikář, že ho budu učit a tohle. On mě ze začátku odmítl. Nechtěl. Chtěl se prostě co nejvíc zapojit mezi ty americký... připadal si jinej a asi mu to vadilo... takže... doma jsme mluvili česky, ale on před dětmi se styděl americkými.
{Rebeka}

Stydět se za svou špatnou angličtinu, obávat se, že je člověk kvůli tomu příliš jiný – tyto pocity mohou přistěhovalce ale zároveň přibližovat ostatním Čechoameričanům a dalším přistěhovaleckým národnostem, cizincům, s nimiž si v určitých situacích mohou rozumět lépe než s Američany. Je to již zmíněné vyhledávání „místa v pozadí“, kde jsou podobní lidé a kde lze pocítit úlevu od neustálého pocitu jinakosti, kterou tak ale zároveň utvrzují.³⁴

T: Byli jste tady spíš mezi Čechoslováky, nebo... nacházeli jste si tady americký přátele?

R: My jsme se trochu styděli za to, že špatně mluvíme anglicky. Tak když byl někdo ve špitálu, ale většinou taky cizinci, jako tadlecta z té Jižní Ameriky a její manžel, tak jsme byli na takový slavnostní události, bylo výročí Cedars³⁵, tam byli všecy doktoři a byli jsme tam pozvaný, tak jsme se s některejma... vona se znala, já jsem se znala... ale jsme si byli daleko bližší samozřejmě s Čechoslovákama, ale s těma třeba z Jižní Ameriky nebo tam byli nějaký Orientálci, tak jsme si s nima lepší rozuměli než s Američanama, jsme se trochu báli, že jsme příliš jiný, hlavně tím, že jsme měli tak špatnou angličtinu. No ale to se časem...
{Olivie}

Přestože se přistěhovalci liší jazykem a svého cizího přízvuku se zbavují těžko, může se jejich úsilí neizolovat se v krajanském světě, a naopak usilovat např. o zaměstnání mezi Američany, do jisté míry zúročit.

Poměrně zajímavou strategií, jak se vyrovnat se svou odlišností, najdeme u Violy: analogicky k hledání „místa v pozadí“ by se tato strategie dala nazvat hledáním „místa v popředí“, v němž „být cizincem“ je naopak vnímáno kladně. Otázka nějakého zmírňování svého odlišného původu je tak irelevantní. Takovým místem v popředí se pro Violu a jejího muže staly tzv. akademické kruhy, které podle jejích slov tvoří většinou cizinci. Viola pracovala jako učitelka na škole, kde bylo, jak si vzpomněla, mnoho jejích kolegů cizího původu (se smíchem uvedla, že matematiku obvykle učili Australané, tělocvik zase Němci) a nadto většina rodičů i studentů hodně cestovala (a zakusili tak být také cizinci, čímž do jisté míry tedy sdíleli tuto zkušenost s učiteli-imigranty). Virole se takto podařilo, minimálně ve

³⁴ K rozdělení prostorového světa „na různé oblasti, podle toho, jaké možné kontroly sociální a osobní identity jsou v nich zakotveny“ viz Goffman (2003, s. 99).

³⁵ Tj. jméno nemocnice Cedars of Lebanon Hospital v Los Angeles.

vlastních očích, předefinovat svůj stav imigrantky – jako cosi žádoucího, pozitivního (podobně to zmiňují např. Killian – Johnson, 2006).

Výše jsem uvedla příhodu dcery respondentky Heleny, která neuspěla v dětské soutěži kvůli své chabé jazykové kompetenci, nikoli z důvodů vědomostních. Pocítila, jaké to je vědět, ale neumět se vyjádřit; to, že neuměla anglicky, způsobilo újmu na jejích neязыkových vědomostech. Přistěhovalci ale kromě překážek způsobených nedostatečnou jazykovou kompetencí mohou narazit na překážku v podobě nedostatečných sociálních znalostí, neboť existují situace, kdy ani znalost jazyka nezaručuje hladkou orientaci v cizí zemi. Takovou zkušenost popisuje Zdislava, která sice věděla, že např. „vlak“ je anglicky „train“, ale nevěděla, že v telefonním seznamu jej nemá hledat pod písmenem T, ale A jako Amtrak, což je název americké železniční společnosti pro osobní dopravu:

Jdete do obchodu a ten malinkej obchůdek... tady jdete do velkého mólu³⁶... tady hnedka k vám někdo přiběhne a co chcete a teď je tam spousta věcí, a teď to nemůžete najít. Taková ta znalost, prostě že víte, kam si jít koupit boty... tady, tady sem obchod boty, to se pamatuju, nemohla sem najít prodejnu s botami. Všude sou samý benzínový stanice na rohu ulice, všechno je orientovaný pro auta. A já sem měla malý dítě a nevěděla sem, kam jít boty. Kam jít koupit boty. Tak se dívám do telefonního seznamu... boty... neuměla sem pořádně anglicky, ale tam to najdete pod department store. Jak může cizinec vědět department store. ((smích)) Žádný boty tam nebyly under shoes. Anebo když sem chtěla jet někam vlakem, tam to není pod vlakem, train, tam je to pod A, Amtrak. To je společnost, která... pro vlaky. Takže takovýdle s- malý věci, to mně začalo potom hrozně chybět, že se nemůžu orientovat. Furt sem musela někomu volat: hele, jak bych to mohla najít. A když je člověk stydlivej a nemá tolik známých, tak si připadá jako blbeček.
{Zdislava}

Přistěhovalec může zaujmout různé postoje k tomu, že je v nové zemi cizincem: může se snažit rychle zapadnout, splynout se svým okolím, rychle se asimilovat, neupomínat na svůj původ, zdokonalovat svou angličtinu, může se sdružovat s krajany, být členem čechoamerických spolků, anebo se nestýkat s nikým. Může si svůj svět rozdělit do různých sfér. Jeho okolí mu může život komplikovat a znepríjemňovat právě proto, že je odjinud, nebo ho naopak povzbuzovat, pomáhat mu apod. Ostatně tyto dvě možnosti se však ani nemusejí vylučovat, nýbrž mohou pokrývat dvě různé sociální sféry, jak to uvádí Molinsky (2005): zatímco v běžné interakci může chabá znalost angličtiny znamenat výhodu pro mluvčí, je jim mnohem ochotněji nabízena pomoc apod. (nicméně jsme mohli vidět v některých úryvcích, že se imigranti takovému typu pomoci někdy také snaží vyhnout), v profesní oblasti taková

³⁶ Nákupní středisko, mall.

angličtina spíše snižuje (v očích kolegů, klientů) i odbornou kompetenci a pracovní výkonnost.

Pro první generaci přistěhovalců však existuje jeden argument, který přistěhovalec ani jeho okolí svým postojem neovlivní, a to je fakt, že se v USA nenarodil. To je věc nezměnitelná a vlastně je to pro přistěhovalce cosi jako metafora skleněného stropu³⁷, neviditelné překážky, bariéry, která se uplatnila např. v oblasti ekonomie, genderu. Svůj původ, svoje kořeny, to, že se nenarodili v USA, toto prostě první generace přistěhovalců změnit nemůže, přestože skoncovali se svým starým životem a začínají život nový. Někteří respondenti si tento limit uvědomovali právě v souvislosti s mateřským jazykem jako jedním z takových kořenů: např. schopnost dobře psát prózu nebo básně v angličtině, příp. dobře překládat do angličtiny.

Důraz kladený na původ, na to, kde se člověk narodí, ilustruje následující ukázka, v níž Helena vzpomínala na to, co řekla jejímu synovi paní, u které se ubytovali v prvních dnech po příletu do USA:

A teďka tomu našemu klukovi, kterej uměl jenom PÁR slov anglicky, říkala: víš, kdo to je?
A von hned řekl: prezident! ((smích)) A vona říkala: a víš co? ty můžeš se stát ČÍMKOLIV
v Americe, jenom prezidentem nemůžeš bejt, protože ses tam nenarodil, na to musíš bejt
narozenej.
{Helena}

Takový důraz na kořeny (prezidentem USA se může stát pouze rodilý Američan, tj. ten, kdo se narodí na území USA nebo americkým občanům) přistěhovalci předestírá, že začlenit se (časem) do společnosti může, ale přinejmenším v jednom ohledu zůstane jiný. Přestože jde o potencialitu, jde o realizovatelnou možnost spíše než o možnost reálnou (vždyť jak mizivě pravděpodobné je pro domácí, že se stanou prezidentem USA), přece jen se tímto rozdílem projevuje jakási konečná svrchovanost těch rodilých. Tato věc je pro první generaci nezměnitelná – a ukazuje, že asimilace je záležitostí několika generací.

³⁷ Tato metafora se poprvé objevuje v polovině 80. let 20. st. v souvislosti s omezením v kariérním postupu u žen; její autorství bývá přiznáváno dvojici C. Hymowitz a T. Schellhardtovi.

3.2. Změna, úprava jména jako asimilační strategie

Já jsem si to změnila. To mě... nebylo to nutný, ano, říkám, změnili jsme to místo /Steinová/, říkám si /Stein/, protože jsme si mysleli, že to bude jako jednodušší... pro Američany to vyslovovat, no. Američani většinou většina z nich nedokáže vyslovit jméno R...a [...] Říkali mi ze začátku Gr...a, Ramáda, což je hotel, a tak... v práci potom mě přejmenovali na R...e, ale i TO někteří neumí vyslovit, takže když třeba někde jdu a jak se jmenuješ? Tak já říkám: já jsem R...é. ((smích)) TO umí vyslovit. To je jediný, co oni umí vyslovit. R...é.
{Rebeka}

Dalším typem sociální informace je jméno. Emigranti z Československa často řešili problémy spojené s výslovností svého jména. Upraví-li si proto přistěhovalc své jméno,³⁸ oslabuje tím jeden ze znaků své odlišnosti, přistěhovalectví.³⁹ Navíc jméno již nadále nemusí být pokaždé v centru pozornosti, přestává určitým způsobem narušovat plynulost komunikace. Goffman (2003, s. 121) uvedl příklad s úpravou tvaru nosu, kterého si pro jeho tvar či velikost již ostatní nevšimnou, který přestane přitahovat jejich pozornost.⁴⁰ Také je nutné dodat, že správný spelling je problematický nejen u neznámých, nezvyklých, přistěhovaleckých jmen, ale často se v komunikaci vyjednává a upřesňuje i u jmen anglických. Některá jména tedy prozrazují (český či alespoň slovanský) původ svého nositele a tím, že si člověk jméno upraví, jakoby si do jisté míry plní svůj sen o tom, že v cizině konečně začne nový život.⁴¹ Podle Goffmana (2003, s. 72) je osobní jméno „asi nejpoužívanějším věšákem na identitu“; osobní jméno souvisí s osobní identitou, v případě imigrantů ale mocně odkazuje také k identitě sociální a „změna jména je jednou z možností kontroly zásadních informací o své osobě“ (Goffman, 2003, s. 109).

T: A pane /Mydlo/, vy jste si upravil jméno. /Mýdlovar/.

R: Podívej se, když my jsme utekli, to bylo v jednapadesátém roce, když Stalin umíral, oni vraždili každého a takový. Oni nám řekli, abysme byli opatrný, protože tady ty spioni, ruský

³⁸ Podle Dudka dochází k úpravám podoby (křestních) jmen ve prospěch angličtiny, „jakmile dojde k aklimatizaci“ přistěhovalce, na druhou stranu většina českých příjmení, jež jsou nepraktická pro život v USA, zůstává kupodivu beze změn, neboť si je imigranti dobrovolně nepoameričtují (Dudek, 1925a, s. 18, 1925b, s. 161). K úpravě českých jmen dále také např.: Eckertová (1997, s. 265–267, 2004, s. 178–180), Čapek (1920, s. 117–118, 222), Mencken (1936, s. 510–512), Lutterer (2006).

³⁹ Lutterer uvádí, že výměna slovanského jména za anglosaské (např. Kovář → Smith) mohla v době ekonomické krize prospět při hledání zaměstnání (Lutterer, 2006, s. 332).

⁴⁰ O českém jménu jako stigmatu ve dvacátých letech 20. století píše Ivan Dubovický (1996, s. 242) – jako stigma mohla jméno po svých předcích vnímat druhá generace, která se amerikanizovala, nesdílela politické a kulturní problémy svých rodičů, a do jisté míry se snažila odpoutat se od obrazu prvogeneračního českého přistěhovalce.

⁴¹ K metafoře nového života prostřednictvím přijetí nového jména či při přechodu z jedné životní etapy do druhé viz např. Frazer (1994, s. 219) či Justoň – Vodáková (1996, s. 467).

špioni nás hledají, oni mně řekli: když budeš spívat pro Rusko, tak oni zavřou naše rodiče a tak. Tak oni nám, řekli, abysme byli opatrní a změnili si jména.
{Jáchym}

Právě sociální identita bývá pro přistěhovalce důvodem ke změně jména, i tak si ale mohou zachovat zmíněnou kontinuitu jména tím, že své jméno spíše pouze upraví a nějakým způsobem na jeho původní podobu navážou. Přistěhovalci si totiž nemění jméno proto, že mají konflikt se zákonem, a chtějí tedy změnit primárně svou osobní identitu. V případě přistěhovalců změna jména souvisí s identitou sociální, a proto jméno není třeba zcela měnit, ale stačí je upravit, zbavit těch znaků, které odkazují k jejich původu. Jméno lze upravit např.: překladem (Poláková → Polish), zkrácením a redukcí diakritiky (Mýdlovar → Mydlo); náhradou za podobné jméno (Šárka → Sharon); změnou pořadí písmen kvůli výslovnosti (Chmelíř → Chemlir [čemlir]); případně si lze ponechat stopu svého původního jména v podobě prostřední iniciály. U žen je pak možné nepřechylovat příjmení – např. Zdislava nechtěla být kvůli přechýlené podobě jména snadno rozpoznatelná jako někdo „z východní Evropy“:

T: Vaše jméno je /Zdislava Stanek/, vy jste si jméno upravila?

R: Upravila. Když jsem sem přišla, tak sem nechtěla, aby všichni věděli, že sem přišla z východní Evropy, protože ou ví ej, -ová, to je typický pro Čechy, may be možná Poláky a Rusové. Tak sem si to hned změnila. Pak sem přemýšlela, změnit si svoje křestní jméno, ale to sem se nemohla rozhodnout jaký, tak sem si řekla: ne, žádný takový, takže to sem si nechala. A to musím říct, že dělá hodně lidem problémy.

T: Jak vás vyslovují?

R: Voni neumí říct: zd, zd, zd. Protože to neexistuje v angličtině. zd, together, dohromady v angličtině neexistuje. Á, to z je silent, to se neříká! A já už říkám: ne, to se neříká. ((smích)) Dina. Je to /Zdina/, ale voni maj problém, většina Američanů neumí říct /Zdina/. Lidí, který přišli vodněkad' vodjinud, a naučili se anglicky, přistěhovalci, ty to umí říct, ale typickej Američan, co tady vyrůstal, ten má s tím problémy.

{Zdislava}

Do nepřechýlené podoby si své příjmení upravila i Jindřiška, a to hned po příchodu do New Yorku v roce 1952; k vysvětlení použila krajní formulaci (extreme case formulation): „každej to dal pryč“ (míněna je koncovka -ová). Krajní formulace je jeden ze způsobů odůvodňování jednání (Pomerantz, 1986): člověk neříká, proč to udělal on sám, ale že to udělal proto, že to tak dělají všichni. V případě přistěhovalců to může být i doklad toho, že *člověk dělá to, co se dělat má*: teď patří do skupiny přistěhovalců, proto se chová jako *každý přistěhovalec*.

Problematická výslovnost jména mohla způsobovat komplikace v zaměstnání a ve škole. Např. Helena uvedla, že dokud si neupravili příjmení do přijatelnější podoby, musela ho často v práci do telefonu hláskovat, případně i vysvětlovat jeho původ, navíc byly jejich

děti ve škole kvůli složitému příjmení méně vyvolávány a oslovovány učiteli, kteří se styděli za to, že neuměli jejich příjmení vyslovit správně. Pokud přistěhovalci viděli důvod, proč vyvolávali učitelé jejich děti méně často než ostatní, v komplikovaném jménu (a nikoli v averzi vůči přistěhovalcům), pak se taková nepříjemnost dá snadno řešit úpravou jména.

Na problém se jménem, s jeho výslovností si vzpomněla také Františka. Krátce po příjezdu do Spojených států amerických jim kdosi poradil, aby si změnili svá jména tak, aby nebyla pro Američany problémem. O něco později jejího manžela okolnosti v zaměstnání k této změně opravdu přiměly.

Tak ten pán, co nám prohlížel ty papíry, tak se podíval na manžela a říká: vy budete tu mít strašný těžkosti s jménem. Musíte si udělat... jinej spelling, nebo musíte si vzít jiný jméno. Von říkal: budete mít HROZNÝ těžkosti. Pak sem na něj vzpomínala a von měl stoprocentní pravdu. [...] Všude, kam jsme přišli, tak /Františka/ bylo /Frances/, a ten spelling byl skoro stejnej, až se přišlo ke konci: a /Polak/, /Pollack/ and this and this... a teď tady, když byl jako chemik, tak von jednal s lidma, co chtěli atd. a vždycky, když ho volali, tak ty holky neuměly přečíst jeho jméno, tak říkaly: nobody that name's is here.
{Františka}

Původní podoba jmen se však většinou nevytratí zcela, existují situace, kdy je jméno ze starého života připomenuto, včetně správné diakritiky i přechýlení; takovou situací je např. komunikace s českým úřadem, konzulátem. Podobnou paměť jmen jsem zaznamenala mezi samotnými přistěhovalci, kteří se pravidelně setkávají v místním tělocvičném spolku či tzv. České třídě, a kteří se znají z doby emigrace či dokonce ještě z Československa: z Frances se opět stává Iška (Františka), z Milly Miládka, z Libby Libuška apod.

3.3. Shrnutí

Situace přistěhovalců první generace připomíná stav osob se stigmatem. V jejich případě sice nejde o nějaký tělesný znak či vadu, ale o to, že jsou v nové zemi cizí, mluví cizím jazykem a s cizím přízvukem, mají zvláštní jméno, některé věci dělají jinak apod. V této kapitole jsem s využitím konceptu stigmatu Ervinga Goffmana analyzovala třináct narativních biografických interview osob s touto životní zkušeností. Zaměřila jsem se na to, zda respondenti pocítovali svou jazykovou odlišnost jako diskreditující, pokud ano, pak v jakých kontextech a zároveň, zda a jakým způsobem se snažili kontrolovat sociální informace, které zpravovaly okolí o jejich cizosti, přistěhovalectví.

Jedna z věcí, která jejich situaci prozrazuje, je jazyk, to, nakolik dobře se naučí angličtinu a nakolik znatelně přetrvává v jejich řeči cizí přízvuk. Druhou věcí je např. jejich

nezvyklé jméno. Přistoupíme-li tedy k zodpovězení úvodních otázek, pak můžeme konstatovat, že respondenti si svou odlišnost (jazyk, jméno) od okolí uvědomovali a zažívali situace, v nichž ji vnímali jako diskreditující, někdy však také jako prospěšnou.

Tato odlišnost se do jisté míry stala součástí jejich nové sociální identity, což se projevovalo tím, že fungovala jako určitý způsob, jak si přistěhovalci mohou vysvětlovat určité věci, které se jim stávaly (např.: protože neumí anglicky, chovají se k nim Američané hůře; protože jsou přistěhovalci, dostanou hůře zapláceno za práci apod.). Jejich odlišnost byla ale v určitých situacích vnímána také jako určitá výhoda, při „krajanské identifikaci“, když např. „český/pražský“ přízvuk v angličtině prozradil druhému původ mluvčího a na základě toho mu byla nabídnuta pomoc či rada. A nadto se ukázalo, že odlišnost má tzv. fatickou funkci v komunikaci, to jsou nespočetné případy, kdy se hovor rozproudí a udržuje právě na základě zjištění, že je mluvčí přistěhovalec; odlišnost, přistěhovalectví se stává tématem hovoru, umožňuje vyjádřit přistěhovalci uznání, že zvládá druhý jazyk dobře atp. V jednom případě jsme mohli zaznamenat, že jazyková odlišnost byla hodnocena jako výhoda proto, že cizí přízvuk a nedokonalá angličtina nutily rodilé mluvčí pozorněji poslouchat.

Mnohem častěji se ale za nedokonalý jazyk respondenti styděli. Jako diskreditující byla jazyková odlišnost pocíťována především tehdy, když nedokonalá znalost jazyka vrhala stín na znalosti jiné (ve smyslu: kdo neumí anglicky, je hloupý; když neumí lékař dobře anglicky, nebude to moc dobrý lékař apod.).

4. Metafora ve vyprávění: Začátek nového života

A důležitý pro nás bylo jenom prostě vodejet ven a začít nový život

Nyní přejdu od reflexe rozličných asimilačních strategií k tematizaci specifických metafor, kterými respondenti vyjadřovali radikálnost emigrace jakožto přechodu a začátku nového života. Zatímco v předchozí kapitole jsme se věnovali reflexi sžívání s novým a doposud neznámým prostředím, nyní se zaměříme na představy, které si respondenti ve zpětném pohledu spojují s přechodovou zkušeností faktu emigrace. Zároveň navážeme na téma změny jména, která přistěhovalcům pomáhala začít nový život v nové zemi.

Respondenti do svého vyprávění totiž poměrně často zapojili metaforu, jejímž prostřednictvím vyjadřovali svou zkušenost s emigrací jako zlomovou situací, kdy jedna životní etapa končí a jiná začíná. Mezi uznávané autory, kteří se zaměřují na analýzu metafor v běžné komunikaci, patří George Lakoff a Mark Johnson (1980). Tito se postupně na mnoha příkladech snažili vysvětlit, jak lidé pomocí metafor chápou, prožívají, strukturují jednu věc z hlediska věci jiné (Lakoff – Johnson, 2002, s. 17). V tomto oddílu využiji tedy jejich interpretačního vnosu při analýze metafor, jež respondenti spojují s reflexí nového života v emigraci.

V úvodu práce jsem představila svůj zájem o první přistěhovaleckou generaci jako o generaci „přechodovou“, a tak se zde zaměřím především na metaforu emigrace jako začátku nového života, nicméně tak jako je metaforami bohatá každodenní lidská komunikace, tak i v tomto žánru užívali respondenti různé další podpurné metaforické struktury, např. „odjet ven“, „jít do světa“, „rozšířit si obzor“, „čuchnout si ke světu“. (Metafora je v této kapitole zvýrazněna podtržením.)

R: jenom... JÍT do světa a poučit se z jiných zemí, protože... i NÁM se ten obzor rozšířil tím, že jsme šli do světa.

T: Jako že Češi málo cestují?

R: Nemyslím, že málo cestují, ale že potřebují VÍC se podívat do světa. Já vím, že teďka cestujete mnohem víc, než se kdysi cestovalo.

{Jindřiška}

A hlavně, když lidi přijedou VEN a přinesou si dobrý nápady zpátky. Jako například když... ještě snad před PRVNÍ světovou válkou lidi jezdili... do světa se naučit něco. Tak voni se vyučili třeba ševcem tady v Český, to tenkrát nebyla Česká republika, to byli jsme pod Rakouskem, a jeli do Berlína a tam se něco jinýho naučili a přišli zpátky a otevřeli si obchod a běželo jim to krásně, protože věděli víc, než ten švec, kterej žil v tom městě a díval se jenom takovýmhle vokýnkem do zahrádky. Kdežto TEN, co šel do světa, získal nový zkušenosti a naučil se. To samý švadleny. My jsme měli, Jirka, můj manžel měl příbuzný, který jeli do Berlína, tam šili, a když se pak vrátili, tak byli úplně jiný, než ty, co tam zůstali v tý Český republice, tenkrát to nebyla ještě republika, to bylo před první světovou válkou, to bylo za

Rakouska. Takže TO je strašně důležitý. Aby šli DO světa... A VRÁTIT se zpátky. A přinést to domů. Ne jako my ((smích)) zůstat v Americe. ((smích))
{Jindřiška}

Tak jsme si čuchli teda k světu. Byli jsme v Západním Německu. Byli jsme nejdřív ve Vídni, protože tam máme příbuzný a přátele. Hlavně děda. Protože z tatínkovy rodiny nikdo a maminčiný, ta měla spíš tady v Americe příbuzný, s kterými jsme se viděli v době Pražského jara u nás.
{Olivie}

Ve vyprávění se u mnoha respondentů vyskytoval jednak motiv „štěstí“ (který buďto sdělovali prostě, tak že „měli štěstí“, anebo pomocí úsloví, např. „nejblbější sedlák má největší brambory“), jednak motiv *nečekat na zázrak, být připraven přinést obět', přijmout tvrdou realitu* (např. nečekat, že „najdou zlato na ulici“, „dostanou něco až pod nos“, že v cizině „pečení holubi lítaj do huby“). Jde tedy o jakési protipóly: na jednom konci metafora „sedláka“ představuje neusilované, náhodné štěstí, a na opačném konci je usilovná dřina a strážlivé držení se při zemi. Zmiňuji uvedené motivy v této kapitole proto, že se vztahují k období odchodu ze staré vlasti a příchodu do nové.

Utekli jsme a to bylo... to bude teď kon 54 let tenhle měsíc. No, utekli jsme přes hranice do Drážďan a v Drážďanech, jak říkám, nejblbější sedlák má největší brambory ((smích)). Měli jsme štěstí a tam jsme prostě přišli, hledali jsme adresu, tam jsme ji nenašli, tak dáma nám pomohla [...] ... tak jsme vodtud' jeli vlakem do... do... z Drážďan do Berlína.
{Felix}

T: Jakou jste měl představu, co tady budete dělat, až sem přijedete?

R: Já jsem znal hodně o Ameriky ze školy. Když já jsem přišel do Ameriky, jsem znal víc, zeměpis, průmysl a tak o Americe než ten (---), on měl high school, on měl takový vzdělání, jak já a já jsem znal víc o Americe, než on znal, já jsem věděl, co tady je, já jsem neměl, já jsem nečekal, že najdu zlato na ulici a tak. Já věděl, že se tady musí hodně dělat. Já jsem měl výborné vzdělání, školy, naše české školy, za republiky, byly nejlepší na světě. Já jsem měl, my říkali gympl, gymnázium, a já jsem dělal z gymplu v NATě, v Apollu a tak. Z GYMPLU. 40 let když jsem maturoval, jsem ještě znal dost, teorií, že já jsem dělal v NATO. Americký školy byly nejméně 4 roky pozadu po evropských.
{Jáchym}

A já jsem tady tý vlasti vděčná, protože mně dovolila, abych ukázala, jestli něco umím, nebo ne. A že jsem to dokázala. Ale víš, když si někdo stěžuje a myslí, že mu to všechno přijde pod nohy nebo pod nos... ale nenechám jako dopustit na svoji vlast, a když je něco muzika, tak radši Dvořák než někdo jinej. ((smích))
{Olivie}

No, bohužel ta jeho sestřenice, která dneska už nežije, mu prostě navykládala, že tady pečení holubi lítaj do huby, jak se říká. Slíbila...
{Rebeka}

4.1. Metafora emigrace jako začátku nového života

V označení, pojmenování „první přistěhovalecká generace“ je naznačeno, že v životě členů této generace došlo k určitému, podstatnému zlomu – někde byli první, noví. Oni sami se tímto termínem, alespoň v zaznamenaných vyprávěních, neoznačují, můžeme si však všimnout jiného prostředku, kterým reflektují totéž. Radikální změnu ve svých životech, tedy odchod z vlasti do ciziny, také jako začátek nového života pojímají, přičemž oni (jejich generace) *stojí na jeho prahu*. (Nevyřčeně jsou současně také generací poslední ve staré zemi, ve starém životě.) Touha po novém životě odráží touhu po změně; život jako takový je sice týž, ale metafora nového života vyjevuje, že se jedná o změnu zásadní. V tomto případě je to emigrace, čímž se v životech nejen samotných aktérů, ale i jejich rodičů a potomků, stane cosi podstatného, mezního.

Představa cesty za novým, lepším životem se zdá být společná pro zkušenost první generace emigrantů, kteří byli mými respondenty – pro ty, kteří odešli z hospodářských i politických důvodů, legálně i ilegálně. Vize nového, lepšího života úzce souvisí s důvodem k emigraci – to, proč odešli ze staré vlasti, je jakýmsi základním kamenem nového života ve vlasti nové. Součástí vyprávění o odchodu ze země je uvedení motivů k emigraci: zdraví, bezpečí, svoboda (pohybu, projevu, studia), úsilí ekonomicky si polepšit, srpnová událost roku 1968. Motiv⁴² nezanedbatelně ovlivňují obraz, který o sobě daná osoba má, který navenek buduje. Zde je hrubý přehled toho, jaké motivy byly ve vyprávěních zmíněny:

- *zdraví* (Ludmila: do USA se dostala jako desetileté děvče se svými rodiči, kteří odešli za lepší práci – otec Ludmily pracoval v pražské továrně, kde se muži kvůli špatnému ovzduší nedoživali vysokého věku, a tak se rozhodl, že zkusí se svou rodinou štěstí jako farmář v Nebrasce; z dělnické rodiny se takto stala rodina farmářská);
- *bezpečí* (Anita: před vypuknutím druhé světové války ji rodiče poslali do USA);
- *bezpečí, svoboda* (Jindřiška, Františka: jejich rodiny v Československu provozovaly obchodní činnosti, a tak se obávaly, že kromě zabavení majetku by mohly být uvězněny);

⁴² Důvod, motiv nemusí být jediný: důvody z doby emigrace se mohou lišit od důvodů reflektovaných, jež zmiňují ve vyprávěních. Důvody, které by respondenti uvedli svým potomkům, mohou být jiné, než důvody, které byli ochotni sdělit ve vyprávění tazatelce jako cizí osobě. Dále tu je rozdíl mezi důvody skutečnými a těmi, které museli uvést při žádosti o imigrační vízum na americké ambasádě. Uváděné důvody lze chápat jako určitou stylizaci, která odpovídá nejen komunikační situaci, ale také životnímu rozvrhu respondenta, v němž minulé bývá nahlíženo v perspektivě přítomné chvíle.

- *svoboda pohybu, studia* (Jarmila: o politiku se nezajímala, prvořadě pro ni bylo moci budovat kariéru podle vlastní volby);
- *svoboda zaměstnání, studia, pro děti* (Helena: kvůli rodinnému původu nemohl Helenin manžel dostudovat, Helena měla problémy s hledáním zaměstnání; těchto těžkostí chtěli ušetřit v budoucnu své děti);
- *svoboda projevu* (Felix, Jáchym: oba byli, jak vyplývá z jejich slov, prostořecí, a údajně bylo otázkou času, kdy by se za to dostali do vězení);
- *polepšit si ekonomicky, svoboda pohybu, svoboda pro děti* (Vlasta, Rebeka, Zdislava: sen o tom, že by se jim v cizině mohlo dařit lépe a možnost volně cestovat);
- *srpen 1968* (Olivie, Viola: obava z celkové situace a nejistota stran budoucího politického vývoje v Československu).

G. Lakoff a M. Johnson ukázali, že pomocí studia metafor můžeme pochopit, jak mluvčí prožívají určitý jev, např. „spor“ takto v určitém společenství bývá vyjadřován metaforami „války“, v jiném společenství metaforami „tance“. Podle vzoru „spor je válka“ zkusme dosadit „emigrace je nový život“. Co tento pojem (nový život) podle zaznamenaných vyprávění v sobě zahrnuje?

Začít nový život upomíná ke konci něčeho, co mu předcházelo, ke konci života starého. Rebeka nastiňuje spíše rubovou stranu „nového života“, neboť takový začátek pro ni znamenal: opustit všechno, co měli, opustit rodinu, přátele:

Tenkrát samozřejmě na Západě byla lepší elektronika, možnost osobních vozů, které byly podstatně dosažitelnější. Životní úroveň BYLA, to nemůžu samozřejmě říct, ale v podstatě... to nebylo o tolik růžovější a krásnější, aby to stálo za to, opustit VŠECHNO, co jsme měli a opustit vlastní rodinu, vlastní rodiče, vlastní příbuzenstvo, přátele a pokoušet se začínat úplně nový život od počátku někde na Západě.
{Rebeka}

Ani v případě legálního odstěhování si lidé s sebou nemohou odvézt zdaleka všechn svůj majetek. Materiální věci se podle Heleny dají nahradit. Je zajímavé, jak byly některé věci, jež si emigranti s sebou vzali, vybírány – na první pohled jakoby byla praktická stránka potlačena: tak např. Jindřiška s manželem si vzali na několikahodinový pěší pochod přes hranice své nejlepší oblečení (kožich a kožený kabát), Františka si vzala kožešinové boa a šperky (do boa zabalila svou malou dcerku namísto oteplovacího vaku pro batole, a do šperků byla přetavena její jachta a drahý nábytek), syn Olivie si odvezl bendžo a Olivie

krásné večerní šaty. Nač si respondenti vzali právě kožich, boa, šperky, bendžo, večerní šaty? Ony předměty se tímto výběrem staly jakýmsi svědkem emigrace, starého života, koncentrovanou upomínkou na minulé, suvenýrem z cesty ven, ať už jako skutečně uchované předměty, nebo časem již jen ve vzpomínce. Tyto na první pohled pro vlastní útěk nepraktické věci měly význam pro budoucnost: měly hodnotu – nejen po finanční stránce, ale i po stránce citové.

Vona mi dala svůj kabát, její manžel dal /Petrovi/ jeho kabát ((smích)) poněvadž my jsme sem přijeli v prosinci. A ještě ty kabáty mám... ne, já už je nemám skovaný. ((smích)) Ale to sme si jaksi uvědomili, že tydlety materiální věci se všechny daj nahradit. A důležitý pro nás bylo jenom prostě vodejet ven a začít novej život.
{Helena}

Akorát já jsem měla kožešinu, kterou tady ještě mám, takovej límeček se tehda nosil, tak jsem to dala na /Martinu/ a malá to měla jako kabát. No a v noci, protože je tma, když svítí měsíc, tak to se nechodí přes hranice. ((smích)) Byla tma, přišli jsme na cestu, kde jsme museli přeběhnout cestu a zase jít nahoru a já jsem spadla a jak jsem spadla, tak, ta kožešina byla na patentku, se odepnula a spadla, /Martina/ se začala třást zimou. Já jsem říkala: počkej, /Eduarde/, počkej. Tak ten kluk to znal tak přesně, kudy jsme šli, tak šel zpátky a našel tu kožešinu. To zachránilo, že /Martina/ nedostala zápal plic, protože byla zima.
{Františka}

V osm hodin jsme už byli ve Vídni. V šest hodin jsme se to dověděli. Teda ten BENZÍN a ty PAPIRY a ty PENÍZE, který mimochodem nebyly vůbec nic platný, protože český peníze přestaly bejt platný. Ale nic jinýho jsme neměli připravený. Já jsem si honem honem vzala nový večerní šaty, protože jsem si říkala, když pojedu do Ameriky, my jsme měli jet do Ameriky na šest neděl, to bylo něco, takže jsem něco novýho měla sem tam. Ty večerní šaty. Krátký. Mám je ještě tady. Ty jsem si vzala s sebou. A /Davídek/ si s sebou vzal kytaru a bendžo. Tamhle je bendžo. Kytaru už nemá.
{Olivie}

Přestože Helena tvrdila, že na materiálních věcech nezáleželo, neboť se daly nahradit, je patrné, že právě některé věci, jež si emigranti při odchodu s sebou vzali, byly (u)schovávány, bylo na ně pamatováno, a vzpomínka na ně se objevila ve chvíli, kdy respondenti mluvili o době odchodu (útěku) z vlasti.

Doba, kterou někteří emigranti museli strávit v utečeneckém táboře, ještě nebyla oním novým začátkem. Je to etapa přechodová. Např. pro Vlastu doba, kdy čekala s rodinou na vízum do USA nejprve v Rakousku a poté v Itálii, ještě neznamenal začátek nového života, protože chyběly určité atributy: nový život začne, až si budou moci najít práci, bydlení, školu pro děti.

Tak proto jsme šli na americké vyslanectví. Bohužel tam jsme dlouho museli, PRO NÁS dlouho, museli čekat, protože to bylo od konce října až přes Nový rok a my jsme si říkali: my musíme pracovat, nemáme peníze, z čeho budeme žít, a děti musej do školy. Chtěli jsme už někde začít nový život. Mezitím jsme se dověděli: Kanada taky přijímá.

{Vlasta}

Výše uvedené důvody pro odchod, emigraci vypovídaly o tom, že emigranti hledali něco, co jim v dosavadním životě scházelo, chtěli něco zlepšit. A tak si lze všimnout, že respondenti vedle metafor *nového života* používají metaforu *lepšího života*. Na jednu stranu se zdají být vzájemně zaměnitelné: touha po novém životě je přece touhou po životě lepším, i kdyby to mělo být až pro jejich potomky; ostatně někteří respondenti s lepším životem již pro sebe ani nepočítali, např. Vlasta byla přesvědčena, že její a manželova životní úroveň spíše klesne, cílem však bylo „pořídit lepší život dětem“, (což ostatně mohlo fungovat i jako zdůvodnění jejich úmyslu opustit vlast pro lepší život jinde). Ti, kteří mluví o touze začít nanovo, chtějí život lepší, než byl ten dosavadní. Na druhou stranu jakoby tu jistý rozdíl mezi *novým* a *lepším* životem byl. Začít nový život s sebou nese jakousi ochotu vrátit se na pomyslnou startovní čáru a začít od nuly. Hledat si přátele, v zaměstnání připustit snad dočasný krok zpět (v kariéře, na společenském žebříčku apod.), pořídit si znovu byt apod. Někteří respondenti se smířili s představou, že lepší život je už nečeká, čeká až na jejich potomky.

Ano, samozřejmě všichni jsme se snažili, že to byl důvod politický, ovšem v podstatě v našem případě musím přiznat, že to byl důvod ekonomický. Chtěli jsme... cestovat, protože nám to nebylo dovoleno, JÁ, vzhledem k tomu, že jsem nebyla z dělnické třídy, rodiče nebyli ve straně, takže mně nebylo dovoleno studovat na vysokou školu. Já jsem udělala několikrát zkoušky, chtěla jsem dělat filosofickou fakultu, jazyky, nedostala jsem se díky tomu, takže to byl jeden z důvodů. Našemu dítěti vlastně pořídit lepší život.

{Rebeka}

My jsme si říkali, že pro nás to asi nebude lepší. Že my budeme asi... naše životní úroveň spadne. Že bude horší, než jsme ji měli v Československu. Ale věřili jsme tomu, že naše děti ji budou mít lepší. A to jsme chtěli docílit. Takže my jsme si nebyli jistí, že my budeme mít takový postavení, jako jsme měli v Československu, jak finanční nebo na společenském žebříčku s ostatními lidmi. Tak my jsme si mysleli, že na tom budeme hůř. ALE že děti budou vyrůstat v lepším prostředí a to byl náš cíl a to se nám podařilo. A podařilo se taky nám to, že my jsme se tady měli i líp, jak jsme se měli v Československu. I když v Československu my jsme měli auto potom, koupili jsme si i garáž, všechno. Ale tady? Tady už každý z nás jsme měli auto a garáže a svoje vlastní domečky.

{Vlasta}

Pro jiné respondenty lepší život takový zásadní zlom, diskontinuitu (začínat od nuly) vlastně neznamenal, tak jak o tom vyprávěla Rebeka: člověka někde lepší život čeká, člověk si ho může pořídit. V následujících dvou úryvcích Rebeka mluvila o tom, jak ji po příchodu do

utečeneckého tábora v Rakousku přepadl smutek a jak jejímu pláči ostatní uprchlíci nerozuměli: proč plakat před vyhlídkou lepšího života?

No, tak jsem prožila bezesnou noc, samozřejmě bylo to teda strašný, nastoupila jsem, přijela jsem do Vídně a šli jsme teda k tetičce přespat a druhý den jsme šli do lágru pro emigranty, kde první věc, co udělali, mi vzali pas, což teda jsem se taky strašně rozbřečela. Byli tam i jiní emigranti, Češi taky, kteří říkali: proč ta paní brečí, má být ráda, dyť ji čeká lepší život! ((smích)) Ovšem pro mě to bylo to něco jako to konečný, že teda odcházím z republiky. Zavřeli nás do vězení v podstatě v tom lágru.
{Rebeka}

Nakonec jsem se teda nechala na základě těch ostatních lidí, kteří říkali: nebud' BLBÁ, budeš tam mít lepší život. Bylo nás tam několik českých rodin, asi pět nebo šest, kteří postupně teda odcházeli, tak jsem se nechala prostě přemluvit.
{Rebeka}

V uvedených ukázkách jsme se tedy setkali s metaforou emigrace jako začátku nového života. V následujících úryvcích se téma rozvine o metafory nového začátku, nového života – zavedla jsem k tomu tato heslovitá označení: „postavit se na nohy“, „učit se od začátku jako malé děti“, „spálit za sebou mosty“, „spadla klec“, „přesadit se / přesadit starý strom“, „zakotvit, uchytit se, usadit se, zapadnout někam“.

4.2. Postavit se na nohy. Učit se od začátku jako malé děti

Že člověk když chce, tak může dělat cokoliv, když ví jak na to. A my jsme byli ochotný jít třeba dělat... ňáký DESKY tlačit, nebo něco takovýho. Nám to bylo jedno. Abysme se postavili na nohy. Protože jsme věděli, že se MUSÍME postavit na nohy.
{Jindřiška}

Ale to všechno bylo jenom v naší mysli. Protože jsme nevěděli, kde- kam se obrátit, kde co najít. Jsme tápali. My jsme se učili jako malé děti vod začátku. Děti se učeť chodit, tak my jsme se učili vnímat ten život tady. To bylo pro nás nový.
{Vlasta}

Jindřiška a Vlasta použily velice blízká obrazná vyjádření nového začátku. Nutnost postavit se na nohy jako po nemoci, slabosti, anebo jako dítě učící se chodit, či ten, kdo se osamostatňuje – je to předěl mezi dvěma stavy. Emigrace jako taková člověka v určitém smyslu oslabila, ochromila, vrátila do doby, kdy se člověk učí základní věci. V nové zemi začíná nový život.

Úryvek je vyňatý z kontextu, a proto doplním, že když mluví Jindřiška o tom, že se museli postavit na nohy, měla tím na mysli hlavně osamostatnění se od pomoci, jíž se čerstvým uprchlíkům v USA dostávalo od Amerického fondu pro československé uprchlíky (American Fund for Czechoslovak Refugees) – šlo o pomoc při orientaci v nové zemi (jak

hledat zaměstnání, ubytování apod.) a o půjčku nevelkého finančního obnosu do začátku. Vlastina zkušenost vypovídá o tom, že emigrace pro ni a její rodinu neznamenal čistě jen přesun/přestěhování se na jiné místo. Případala si jako malé dítě, které se musí postupně do společnosti začlenit. Pochopit novou kulturu, zvyky, naučit se jazyk a to, jak zvládat každodenní všední záležitosti, naučit se nově místním návykům, automatismům. Pozornost a vnímavost přistěhovalců je zpočátku zjitřená a uvědomují si citelně i to, co pro ně bylo dosud automatické (nakupování, jízda autem, hledání v telefonním seznamu, shánění lístků do kina apod.).

4.3. Spálit za sebou mosty. Spadla klec

A když jsme sem přijeli, tak jsme za sebou prakticky spálili mosty, prostě protože tam jsme napsali, že se nebudeme vracet, protože nechceme vychovávat děti v takovém systému, kde my sme jim nemohli říct pravdu, my sme nemohli říct našim rodičům pravdu, že chceme vodjet. Nikomu jsme to neřekli. My sme se všichni báli, aby VONI neměli z toho potíže samozřejmě. A tak sem říkala, když můžou po pravdě říct, že vo ničem nevěděli, tak vo ničem nevěděli. Takže my jsme to nikomu neřekli.

{Helena}

Tak jsme si říkali: a chceme my se vlastně vracet? Protože když se nerozhodneme do určité doby, já nevím, na jak dlouho jsme to měli, tak spadla klec. A ona taky spadla. A tak jsme se rozhodli.

{Vlasta}

Tyto dvě metafory („spálit za sebou mosty“ a „spadla klec“) vypovídají o definitivnosti odchodu a o nemožnosti bezproblémového návratu. Tyto ukázky jsou z vyprávění Heleny a Vlasty, které odešly se svými rodinami v šedesátých letech – na rozdíl od emigrantů z let padesátých, kteří se o nějakém váhání nezmiňují, právě někteří respondenti z 60. a 80. let po příchodu do ciziny zvažovali svá rozhodnutí a snažili se o to, aby jejich odchod byl ze strany Československa vnímán jako dočasný a legální. Olivie takto se synem cestovala navštívit svého manžela, který měl pracovní zakázku v USA, Vlasta s mužem si vyjednávala pracovní stáž, Zdislava jela s mužem a roční dcerou na dovolenou k moři do Jugoslávie, Jarmila se snažila udržet si co nejdéle status studentky, než byla nucena požádat o imigrační vízum apod.

4.4. Přesadit se. Přesadit starý strom

Problematiku exilu, odcizení, samoty, vykořenění, významu zapuštěných kořenů pro člověka promýšlel ve svém eseji Edward Said (2001, s. 53): „Není snad pravdou, že [exil] [...] utrhuje miliónům lidí od úst ‚potravu‘, kterou jim poskytuje tradice, rodina a konkrétní místo na zemi?“.

Metafora kořenů vytváří obraz toho, že člověk (podobně jako rostliny) jakoby patřil na jedno místo. Narodit se do nějakého místa, tímto způsobem tam přirozeně patřit; být s danou zemí spjat – v případě emigrantů je pro uznání občanství nutné v dané zemi určitou dobu žít, znát řeč, dějiny, z těchto znalostí být prozkoušen – a takto dokázat, že v zemi „zapouštějí kořeny“.

Vlasta a Zdislava hovořily o přesazení člověka do jiné země jako o nesnadném procesu, při němž dochází k narušení kořenů. A čím je člověk v době takového přesazování starší, tím náročnější to může být, tím ohroženější může být zapouštění jeho nových kořenů. Vlasta vzpomínala na to, jak se několik let po příchodu do USA pokoušela přesvědčit svou matku, aby přiletěla za nimi, aby mohla být se svou nejbližší rodinou – ale zároveň si uvědomovala, že by to pro ni bylo velmi nesnadné.

Moji vlastní příbuzní jí to rozmluvili, aby přiletěla. Takže ona nepřiletěla. Poslali jsme jí letenku zpáteční, do Ameriky a zpátky do Československa, protože jsme si říkali, že ona možná... pro ni to bude taky těžký... přesadit sebe do země, kde nezná jazyk, nic, ale že by byla aspoň s rodinou, protože nikoho jiného kromě mě neměla, jenom sestry a bratry v Čechách, a ti jí to rozmluvili.

{Vlasta}

Zdislava se naopak zamýšlela nad tím, zda by byla po letech života v USA schopna vrátit se natrvalo do Čech. To, co jí jako mladé ženě (emigrovala v pětadvaceti letech) připadalo jako vzrušující dobrodružství, pro ni po více než dvaceti letech od emigrace znamená obtíže, jež s sebou nese další přizpůsobování se: z mladého ohebného stromku se stala tvrdým starým stromem. A nebyla jediná, kdo byl ve svém vyprávění vlastně uchvácen bezstarostností nebo odvahou, kterou měl v době, když emigroval (např. odvahou zvládnout práci, kterou člověk předtím nikdy nedělal, navíc ji vykonávat v cizím prostředí, používat při ní cizí řeč).

A teď už sem zase zvyklá určitý koření, takže když bych se tam vracela zpátky, tak už bych se zase musela přizpůsobovat. A jak sem říkala, člověk už stárne a tvrdne a už se těžko přizpůsobí. Už si myslím, že přesazení toho starého stromu, což sem já, by bylo daleko horší.

{Zdislava}

Metaforiku kořenů rozvíjejí i další obrazy připoutání, příslušnosti člověka k jistému místu: **zakotvit, uchytit se, usadit se, zapadnout někam.**

Když Olivie vzpomínala na svůj odchod z Československa, zmínila i dobu, kdy se synem (Davidem) pobývala nějaký čas v Rakousku, než se jim podařilo odletět do Kalifornie. Jejich dočasní rakouští sousedé se jim pokusili ulehčit dobu čekání, a tak Olivie dostala nabídku, aby se jako lékařka ujala místní ordinace a aby její syn hrál basketbal. Olivie své povolání měla velice ráda a její syn tehdy pro sport žil. Oba však vstřícnou nabídku odmítli. Odchod z Československa byl pro oba nesnadný a oni poznali, jak těžké je přetínat navázané spoje. A tak odmítli cokoli přechodně budovat, jakkoli dočasně kotvit.

Přijeli jsme do statku, neměli jsme žádný potíže to najít, všechno bylo fajn, a tam byl pan starosta s kyticí, nás přivítal, a to tam taky píšu, jak mi říkal, jestli bych byla tak laskavá a převzala ordinaci, že maj těžce nemocnýho pana doktora. Já jsem mu řekla, že za několik týdnů jedeme do Ameriky [...] A David říkal, že zatím není tak duševně v pořádku, aby mohl hrát. Ale von NECHTĚL prostě, von nechtěl. On mluvil německy dobře, ale on nechtěl se někde zakotvit.

{Olivie}

Viola na otázku, zda někdy uvažovala o návratu do původní vlasti, vyjádřila ze své osobní zkušenosti to, o čem se můžeme dočíst již u Tomáše Čapka (1935). Z emigrace se vracívají ti, kteří se v nové zemi neusadili, nezapustili v ní kořeny, nesrostli s ní.⁴³ Co to znamená? U respondentky Violy i T. Čapka v první řadě to, že v nové zemi žijí a jsou trvale usazeny jejich děti, jejich potomci, vnoučata. Ti představují pro první generaci nově zapuštěné kořeny, jimiž pomalu srůstají s novou zemí.

Zaměstnání, povolání jako jedno z pout k místu, v němž člověk žije, uvedla již Olivie (lékařka) a Viola (v předchozím úryvku kariéra dcer) a podobnou důležitost práce-pouta zmiňuje i Zdislava: uchytit se znamená uspokojivě se pracovním uplatnit.

Já sem věděla podle toho, jak to dopadne, štěstí nebo neštěstí, člověk může žít stejně jako v Praze tady v Americe, nebo může bejt teda daleko hůř, jako bezdomovec někde, když se neuchytí, třeba nemoc když přijde, to mi bylo jasné, anebo když bude mít štěstí, pracuje se, bude znát ten jazyk, získá nějaký zkušenosti, bude mít dobrý lidi kolem sebe, tak se může pracovat nahoru.

{Zdislava}

⁴³ „Překážkou repatriace jsou děti. The old country, vlast rodičů, má pro ně určité kouzlo. Ale usadit se v ní? Ne. Kdo se vrací? Nikoli muži a ženy v letech nejvyšší fyzické výkonnosti. Výměnkáři, pensisté, malí kapitalisté, bezdětní manželé“ (Čapek, 1935, s. 112).

O svém pocitu osamělosti přistěhovalce vyprávěla Zdislava a v souvislosti s tím i o potřebě zapadnout někam, někam mezi stejné – v tomto případě to znamená mezi přistěhovalce, kteří měli podobnou zkušenost a problémy jako ona – zde např. s angličtinou. Tedy zapadnout mezi podobné, najít si skupinu, z níž by člověk nevyčníval (viz kapitola 3.1, v níž byla zmíněna tzv. „místa ,v pozadí““, kde se scházely osoby se stejným či podobným stigmatem“).

... to byl klub matek. A tam se mě ujaly dvě ženy, jedna byla z Peru a jedna byla z Čile. Měly dvě dcery, věkově k mé dceři. Já sem tam stála v koutěčku a voni mě vzaly k sobě a někam mě vozily a tak sme se staly kamarádky. A pak sem začala chodit na angličtinu do školy, takže sem měla víc známých a tak sem si připadala, že sem někam zapadla, protože byli stejní jako já, taky přistěhovalci, taky neuměli ten jazyk, ale často sem se cejtila trošičku víc osamostat... ne, osamocená, protože voni měli víc přistěhovalců ze stejné skupiny, španělsky mluvící z jiných zemí, ale mohli se domluvit. [...] ... sem se vždycky přizpůsobila, naučila. Třeba sem si to dělala po svém zase, ale zapadla sem... neměla sem žádný problémy, že bych měla pocit... jako že tady nemůžu žít, protože tady nezapadám.
{Zdislava}

Tuto kapitolu uzavřeme metaforou **sedět mezi dvěma židlemi**, jejímž prostřednictvím Zdislava vyjadřovala svůj pocit toho, že nikam pořádně nezapadá, že její život uvízl někde „mezi“ (dvěma zeměmi). V podstatě však jde o konstrukci konstrukce, vyprávění vyprávěného, je to její způsob, jak odpovídá lidem, když se jí na toto téma v rozhovoru zeptají. Zdá se, že Zdislavě forma metafory pomáhá vyjadřovat své zkušenosti, pocity v kontaktu s lidmi v původní vlasti. Možná právě s otázkou na možnost návratu do původní vlasti se u Zdislavy, na základě jejích jazykových kompetencí, vynořily pochybnosti ohledně toho, kam po letech života v jiné zemi patří. Zároveň se tu připomene obraz začátku nového života, který jaksí nutně vyplývá z toho, že svůj předchozí život už „ztratila“.⁴⁴

T: Vůbec, napadlo vás, že byste se vrátila?

R: Vůbec sem o tom nepřemýšlela jako o možnosti, až may be možná před pěti lety? Když moji vrstevníci a lidi, který sou starší, začali mluvit vo tom, že pojedou zase zpátky domů. A já si myslím: KAM domů? Já sem doma. Todle je MŮJ domov teďka. A teď je to přes dvacet let a stárnu a... člověk začne trošičku tak... zase by chtěl žít tím životem, co předtím. Jako, není tolik přizpůsoblivý, po tech dvaceti letech. Tak mi připadá, jako že domů by... taky možná by mohlo bejt domů, zase vodjet přes ten oceán a jet zpátky. Ale kdykoliv přijdu do Evropy, tak mi to připadá, že už to není můj domov. Vždycky, když se mě lidi ptaj, tak říkám, že sedím mezi dvěma židlemi. Sem úplně nezapadám a tamto, to už sem ztratila. Ten život. Protože když tam přijdu, už sou tam zase trochu jiný tradice a... už mi přijde, že tam nepatřím. Lidi se mě ptaj: jé, vy máte přízvuk. Když přijdu domů a mluvím česky. Tady eště pořád mám taky přízvuk. ... To je takový... pro tu první generaci je to, že člověk nepatří ani tam ani tam. Tak trochu mezi.

{Zdislava}

⁴⁴ Tuto situaci lze vidět i z opačného konce – nikoliv že by člověk nikam nepatřil, ale, jak uvádí Todorov (1996, s. 290): „Emigrace je plodná, pokud člověk náleží dvěma kulturám zároveň, aniž se s některou bezvýhradně ztotožňuje ...“

4.5. Shrnutí

První přistěhovalecká generace je ta, která se rozhodla pro zásadní změnu, jež ovlivnila generace následující. Tato zkušenost, kdy odešli ze staré vlasti a natrvalo se usadili v nové zemi, se odrazila i ve způsobu, kterým tuto zkušenost respondenti ve svých vyprávěních sdělovali. Jedná se o metaforický komplex emigrace jako začátku, začátku nového života. Motiv k emigraci s touto metaforou souvisí – jednotlivé úryvky z přepisů nahrávek ukázaly, co pro ně v jednotlivých případech „nový život“ znamenal – ať už svobodu projevu, pohybu, bezpečí apod. Metafory nového začátku, jako např. „postavit se na nohy“, „učit se od začátku jako malé děti“, „spálit za sebou mosty“, „přesadit se“, jsem doplnila metaforikou připoutání, např. „zakotvit“, „uchytit se“, „usadit se“.

5. Postoj k jazyku: udržování jazyka a jazykový posun

Přistěhovalci žijí v krajanském ovzduší; to znamená, že dosud čtou, hovoří a myslí víc česky než anglicky. Jejich domorodí synové, vnukové a pravnukové čtou, mluví a myslí anglicky.
Tomáš Čapek (1935, s. 258)

Po reflexi jazyka jakožto sociálního stigmatu a reflexi metafor spojených s představou nového života se nyní detailněji podíváme jednak na to, jak respondenti reflektovali postoj k mateřskému jazyku, který se vlivem jejich odchodu dostal do mnohaletého kontaktu s jazykem jiným (americkou angličtinou), jak reflektovali předávání svého mateřského jazyka dalším generacím, jednak se podíváme na to, jak se udržování i určitý posun mateřštiny projevil v pořízeném materiálu.

Jazyková situace osob ze skupiny první přistěhovalecké generace je, zjednodušeně řečeno, taková, že si osvojili jako mateřský jazyk češtinu a po příchodu do USA se naučili angličtinu jako druhý jazyk. Pro oba jazyky mají přistěhovalci vymezeny určité komunikační oblasti, v nichž jsou užívány. Takto mohu charakterizovat svoje respondenty, nicméně (nejen) v odborné literatuře jsou popsány i jiné způsoby adaptace emigrantů první vlny, která s potřebou naučit se novému jazyku není spojena. Bývá totiž uváděn (viz např. Čapek, 1935, Kučera, 1990, Eckertová, 2004) případ první generace z 19. st. a z přelomu 19. a 20. st., která se anglicky neučila, neboť si pro běžný život v USA vystačila s češtinou. Na analogickou situaci vzpomínala ostatně i nejstarší respondentka Ludmila: její prarodiče se usadili v Nebrasce, kde žili mezi jinými česky hovořícími přistěhovalci:

T: A vaši prarodiče? Myslím babička s dědečkem mluvili anglicky? Naučili se?

R: Ne! Ty se vůbec nenaučili, protože byli český... sousedi všecy Češi, voni děti chodily do školy, ty se naučily.

{Ludmila}

Již to, že se přistěhovalci učí angličtinu (tedy druhý jazyk), že se ji naučili, zdokonalili se v ní, vypovídá o postoji k jazyku/jazykům – oba jazyky totiž mluvčí používají v závislosti na tom, o jakou komunikační situaci se jedná. Další věcí, která vykresluje postoj k jazyku, je to, jak daný mluvčí udržuje svou jazykovou kompetenci (znalost češtiny), a do třetice o postoji k jazyku vypovídá to, je-li a jakým způsobem je čeština předávána dalším generacím.

Pro dokumentování postoje k jazyku v první generaci přistěhovalců na základě pořízeného materiálu jsem zvolila tři jevy z oblasti lingvistiky a sociolingvistiky, a sice: jazykový management, kalky v mluveném projevu a manifestační užívání jazyka (kulturní bilingvismus).

Jazykový management (viz např. Nekvapil, 2002, s. 255) označuje správu promluvy, včetně identifikování případných jazykových problémů. Jinými slovy, pomocí jazykového managementu můžeme sledovat, jak konkrétní mluvčí, respondent, spravuje podobu svého vyprávění z hlediska českého jazyka, co ve své promluvě opravuje, co nikoli, co vnímá jako problematické, jak tuto vlastní správu komentuje. Zároveň zde můžeme sledovat míru ovlivňování češtiny angličtinou.

Ve druhé části, v níž se věnuji kalkům (viz např. Karlíková, 2002, s. 210) v mluveném projevu, v tématu postojů k jazyku pokračuji, na jazykový management navazuji a rozšiřuji jej, zároveň ale zužuji pozornost na konkrétní jev, jakým je vytváření kalků neboli zde přejímání slov z americké angličtiny doslovným překladem do češtiny. Významné totiž je, že na kalkách můžeme pozorovat, jak americká angličtina během dlouhodobého kontaktu ovlivnila češtinu přistěhovalců, že mluvčí si tohoto přebírání slov jednak mohou být vědomi, jednak převzatá slova mohou považovat za správná česká slova. Kalky dále mohou kompenzovat slova pro realie, s nimiž se přistěhovalci mohou setkat až v nové zemi.

Kapitolu o postojích k jazyku zakončí a doplní třetí část, v níž se na postoj k jazyku nahlíží z hlediska předávání češtiny potomkům. A tak nejen americká angličtina ovlivňuje češtinu přistěhovalců první generace, ale i čeština (ač v mnohem menší míře) vstupuje i do angličtiny následujících přistěhovaleckých generací. Jedná se hlavně o české etnické výrazy, kterých se podle tvrzení Karla Kučery většinou v angličtině užívá jen v oblastech s vysokou koncentrací čechoamerické populace – tento jev bylo možné zachytit na jiném typu materiálu, a sice v časopise, který se dostává do rukou několika přistěhovaleckým generacím – a může být obrazem částečně i toho, do jaké míry si tyto jednotlivé generace rozumějí.

Termín udržování jazyka (language maintenance) odkazuje k situaci, v níž členové daného společenství usilují o udržení jazyka, který vždy užívali (Hoffmann, 1991, s. 185), k situaci, v níž je uchováвана kompetence v určitém jazyku, který však již postrádá aktivní podporu okolí.

Pokud společenství neudrží svůj jazyk, ale postupně přejímá jiný, mluví se pak o jazykové směně či jazykovém posunu (language shift) (Hoffmann, 1991, s. 186). Tento koncept lze vztáhnout na otázku přistěhovalců a jazyka: první generace lépe komunikuje v češtině než v angličtině, druhá generace lépe v angličtině než v češtině, třetí a další generace mají pouze rudimentární znalosti češtiny (etnické výrazy, slova, která vyjadřují příslušnost k určité skupině). Takto tedy vypadá jazyková směna z hlediska přistěhovaleckých generací.

5.1. Jazykový management v dvojjazyčném prostředí

Můj dědeček byl tailor... dělal šaty

Osoby první přistěhovalecké generace se postupně stávají bilingvními (neberme nyní ohled na případné další jazyky, kterými se domluví) v tom smyslu, že sice nezvládají oba jazyky, češtinu a angličtinu, na naprosto stejné úrovni, ale pro každodenní život jejich znalosti dostačují. Jejich angličtina má cizí přízvuk, mají menší slovní zásobu než rodilý mluvčí. Ovšem i jejich čeština se do jisté míry proměnila. Zohledníme-li totiž dobu, kdy respondenti emigrovali, a srovnáme-li rozvoj komunikačních prostředků s dnešní dobou, pak měli tito mluvčí možnost dostávat se do kontaktu s českým národním jazykem v podstatně omezenější míře než je tomu v současnosti. Česky mluvili doma v rodině, s ostatními českými přistěhovanci. Čeština byla vystavena dlouhodobému a intenzivnímu působení angličtiny.

Základní otázky této kapitoly znějí takto: Jak osoby první přistěhovalecké generace zvládají komunikaci v češtině právě na pozadí dvojjazyčného prostředí? Jaké jazykové problémy v jejich promluvách nastávají a jakých si samotní mluvčí všímají? A protože se jedná o specifický materiál, který analyzuji, připomínám, že i komunikační situace je specifická: jedná se o narativní autobiografické interview s českou tazatelkou (studentkou Univerzity Karlovy v Praze), kterou respondenti neznali z dřívějšíka.⁴⁵

V následující analýze se opírám o teorii jazykového managementu. Jazykový management (dále JM) je korekční aktivita, již provádí samotný mluvčí v průběhu své promluvy (viz Nekvapil, 2002, s. 255). Pod pojmem JM se rozumí správa promluvy a jazyka, v jejímž rámci mluvčí identifikuje jazykové problémy. Záleží na tom, o jakou komunikační situaci se jedná (formální, či neformální, kde, kdo, s kým, o čem se mluví). Jiří V. Neustupný (2002) představuje JM jako teorii řešení jazykových problémů (s. 433). „V teorii managementu je zdůrazněn fakt, že jazykové problémy jsou předmětem akce na nejrůznějších úrovních: na úrovni státu, jeho jednotlivých odvětví (například v místní samosprávě), v systému výchovném, v jednotlivých organizacích (ekonomických, společenských, kulturních) a na úrovni jednotlivců“ (s. 434–435).

V rámci JM se rozlišují čtyři fáze: povšimnutí (povšimnutí si odchylky), hodnocení (negativní či pozitivní hodnocení odchylky), plánování úpravy (výběr akčního plánu pro úpravu odchylky), realizace (realizace tohoto plánu). J. V. Neustupný (2002) uvádí fází pět –

⁴⁵ To, jak komunikují v češtině, jak spravují svůj český projev, by bylo do určité míry jiné, pokud by se jednalo o materiál pořízený při jiné komunikační situaci: kupř. s čechoamerickými přáteli, s českými partnery, dětmi apod.

tedy včetně fáze „odchýlení se od norem jednání“. Proces, který představují tyto fáze, může být v jakémkoli stádiu ukončen (např. mluví si všimne odchylky, ale neopraví se).

Zaměřím se tedy na to, jak respondenti spravovali své promluvy z hlediska své dvojjazyčnosti, a tím se do jisté míry odhalí jejich postoj k jazyku (češtině).

5.1.1. Situace, kdy se mluví neopraví, nesignalizuje žádný jazykový problém

Ukázky tohoto oddílu představují příklady toho, kdy mluví (respondenti) v průběhu své promluvy neidentifikovali žádný jazykový problém. V promluvě se vyskytly prvky češtiny i angličtiny, buďto v podobě slov přejatých bez formálních a významových změn (viz oddíl A), anebo v podobě slov přejatých s formálními změnami, přizpůsobených české morfologii (viz oddíl B). Oba jevy se v promluvách vyskytovaly bez jakékoli signalizace, tedy např. pauzy, hezitace⁴⁶ (váhání), proto mluví o stavu, kdy mluví neidentifikuje jazykový problém, neprovedl žádnou korekci, avšak k odchýlení od normy došlo. Ne vždy má ale mluví vyhraněné používání daného slova, např. „dělat v real estate, dělat v rýl istejtů“ (Vlasta).

Jednotlivé ukázky jsou v této kapitole označeny číslem v kulaté závorce kvůli snazší a přehlednější orientaci v odkazování na konkrétní případy.

K těmto jevům, tedy k přejímání anglických slov ať už beze změn nebo se změnami, avšak bez identifikace problému, dochází např. tehdy, mluví-li respondenti o amerických reáliích – o názvech institucí (11), škol (5), jídel (33), o historických událostech (12), měrných jednotkách (3, 34), vojenských hodnostech (9), užívají-li letopočty (4), citově zbarvená slova (10, 17, 18) nebo vyjadřují-li ironii (19). Anglické výrazy mohou používat respondenti pro věci, s nimiž se setkali až v USA (1, 12, 13, 15, 16, 35, 40). Dále je to případ řečových automatismů (fatické výrazy, vycpávková slova) a tzv. discourse markers⁴⁷ (částice, citoslovce, spojky apod.) (14, 23–28).⁴⁸

Také v případě metaforických vyjádření může mluví po letech života v USA pociťovat větší jistotu v použití anglického výrazu (7). Motivací pro přepnutí kódu by mohla

⁴⁶ K hezitacím zvukům viz např. Krčmová (2002, s. 570), kde se takovému „přerušení souvislé produkce hlasu při mluvené řeči“ připisuje funkce „signálu toho, že se mluví připravuje k řeči, hledá vhodný výraz, je projevem rozpaků atd.“

⁴⁷ Viz Kučera (1990, s. 144): „výrazy naznačující postup projevu [...] výrazy zdůrazňující kontakt s adresátem a formálně ověřující recepci a interpretaci komunikátu“.

⁴⁸ Další příklady: oh boy, you know, namely, well, by the way, and, or, nevertheless, at least.

být určitá žádoucí konotace anglického slova (srov. Hoffmann, 1991, s. 116), což platí i naopak, když se užívají česká slova v jinak anglickém projevu (2, 5); dále pak jednoduchost, jednoslovnost anglického výrazu oproti českému (20). Důvodem pro použití anglického výrazu se může jevit i ustálenost slovního spojení (6, 21, 22, 29–31). Zbývá však řada příkladů, u nichž je nesnadné pokoušet se o vysvětlení, proč v daných okamžicích respondenti dali přednost anglickému slovu před existujícím slovem českým, které pravděpodobně znali. Snad se k určitému anglickému slovu přiklonili proto, že je frekventované v běžné komunikaci v angličtině a nese jakýsi pro angličtinu charakteristický detail (32, 36, 37, 38, 39, 41).

A| Slova přejatá bez formálních a významových změn – citované výrazy, neadaptované výpůjčky

Karel Kučera (1990, s. 123–124) poznamenal, že k slovům přejímaným z angličtiny do americké češtiny „bez formálních i významových změn“ patří velice často slova nesklonných slovních druhů v češtině: příslovce, interjekce a částice (např. *anyway*), několikaslovné výrazy (např. *all right*) a mnohdy i víceslovná pojmenování (např. *parking lot*); výjimečné postavení mají podle něj v takto přejímaných slovech číslovky.

- (1) San Francisco bylo velice union town {Anita}
- (2) že jsem neměla vůbec žádnou potíž dostat invitation {Jarmila}
- (3) že jsem mladá, mně bylo 18, já jsem vážila jenom 119 pounds a já jsem byla jako malá, maličká, tak každé se vo mně staral, já jsem se měla tak dobře. {Anita}
- (4) válka ještě nezačala, to bylo nineteen fourteen, tak von měl jít, jako Čech měl jít do rakouské armády. {Anita}
- (5) V té době děti už byly na high school posledních pár roků, anebo dcera už dokonce začala na univerzitě {Vlasta}
- (6) a naše děti už budou ready jít na vysokou školu {Helena}
- (7) A jako první step k doktorátu. {Jarmila}
- (8) byly tam class distinction based not on money, ale level of education, a já jsem byla {Jarmila}
- (9) Von chodil po chodníku a nějakéj bud' corporal nebo sergeant šlo proti mu a tatínek si ho nevšimnul. Oh, boy! ten ho dostal. On měl salutovat. Ty si mně nesalutoval! {Anita}
- (10) A chudák, on se na mě díval, třikrát se polykal, on tam stál vedle něho nějakéj jeho buddy a jemu řekl: vem ty holky domů, já vezmu tuhle. {Anita}

- (11) tak von šel k tomu Red Cross a řekl {Anita}
- (12) potom převratu, po tý Berlín wall a to v podstatě jako si mě našli {Jarmila}
- (13) A tak jsem potom vystudovala na tý UCLA, dostala jsem doktorát v solid state physics. {Jarmila}
- (14) Nevím proč... jiný lidi by to asi nepovažovali za problém. But pro mě to byl problém. {Zdislava}
- (15) Voni dělali takový veliký zařízení, je to velká krabice, pak k tomu dali keyboard, jako je dneska na kompjútru, pak tomu dali taky screen, ze začátku to mělo jenom tu dírkovanou pásku. {Helena}
- (16) Tenkrát neměli v těch továrnách air-conditioner, dostávali tuberkulózu, souchotiny. {Ludmila}
- (17) Protože ten systém americkéj byl totally totally different. {Jarmila}
- (18) některý Američani jsou extremely uneducated {Jarmila}
- (19) Tak já jsem pak šla na... oh! big complication in my life. Když jsem byla na univerzitě, na UCLA, tak jsem potkala Terence, kterej se potom stal mým manželem. {Jarmila}
- (20) Co voni tady chtěli, tak jednak ty zkoušky jsou timelimit, přijdete, jsou tam hodně studentů v tý učebně {Jarmila}
- (21) Já jsem měla moc hezký růže a potom jsem jí donesla dva ty shopping bags s těma citrónama. {Františka}
- (22) Amerika si vezme zpátky svoje prisoners of war. {Anita}
- (23) Anyway, to se nestalo. Proč? Protože JÁ sem neměla papíry. {Helena}
- (24) A voni sedli, just like já mluvím k tobě. {Anita}
- (25) A tak on myslel, že Brno by bylo lepší než nějaká Bystřice, nějaký malý městečko, tak stěhoval babičku a všechno do Brna, oh well, bylo to Židenice u Brno. {Anita}
- (26) Ona byla, you know... čiperná. {Anita}
- (27) Voják. Americký voják. See, tatínek přijel {Anita}
- (28) Oh, specially tam, kde my bydlíme. {Anita}
- (29) A je to hodně pohodlnější pro professional man, když chce mít rodinu, když má manželku, která mu s tím pomůže a že nebude se taky honit za kariérou. {Jarmila}
- (30) V Americe je to vždycky up and down and up and down. {Jarmila}
- (31) v tomhlectom okolí, kde my bydlíme, protože tohle je jako upper-middle class a lidi jsou tady hodně bohatý {Jarmila}

B| Slova přejatá s formálními změnami – výpůjčky přizpůsobené české morfologii

Také v následujících ukázkách mluvčí v průběhu svých promluv použili anglické slovo a neopravili se, a to bez projevů nějakého váhání, rozvažování, což bychom mohli interpretovat jako stav, kdy neidentifikovali žádný jazykový problém či chybu, avšak na rozdíl od příkladu v oddíle A|, kdy šlo o přejímání anglických slov bez formálních a významových změn, se tady jedná o přejímání s formálními změnami, neboli o výpůjčky přizpůsobené české morfologii, dochází tedy ke skloňování, přiřazování gramatického rodu, projevům obecné češtiny. U každé ukázky je v závorce uvedena anglická podoba užitého slova.

(32) jeli jsme po fríveji (= freeway) {Vlasta}

(33) pohostili nás kakaem a dónatama (= doughnuts) {Jindřiška}

(34) takový hrozně veliký okno, asi třicet šest fitů, přes celej barák jedno okno (= feet) {Františka}

(35) my sme přijeli čtrnáctýho v sobotu, a von říká, dneska je svátek, tak my nepracujeme, ale přijďte v pondělí. A v pondělí sme jeli už sami sabvejí, jako kdybysme to znali. To já nevím jak je to možný (= subway) {Jindřiška}

(36) Dal nám ze začátku peníze, že byla zaplacená renta a najednou jsme se cejtili, že zase začínáme nový život. (= rent) {Vlasta}

(37) Tak jsem se naučila nakupovat jenom v těch samoobsluhách. Nebo do krámu, do depártmentstóru (= departmentstore) {Vlasta}

(38) Většinou to byli právě ty Američani, který do něčeho takhle člověka pušovali, viděli, že... se cejtím divně, stranou, tak to byli oni, který mě do toho vyhecovali, abych (= push) {Vlasta}

(39) Já sem si myslela, že to bude víc v dezertu. Písek, sucho a takový ty polokaktusy, sakulenty, ale že to byla jako botanická zahrada, to mě nenapadlo. (= desert) {Zdislava}

(40) Kde začneš, kde musíš tu letenku brejkovat, kolik majlí si můžeš dovolit, jak to bude stát hodně peněz. (= break; miles) {Helena}

(41) protože NÁS chtěli poslat do Chicaga, tam v mlíkárně dávali džoby, že zkoušeli, aby ten vrch byl pevněj, aby se to nevytilo (= jobs) {Františka}

5.1.2. Situace, kdy mluvčí přepnutí kódu signalizuje

V tomto oddíle jsou soustředěny příklady toho, kdy je užití anglického slova doprovázeno (signalizováno) nějakým jevem, což bychom mohli vnímat jako povšimnutí jazykového problému, tedy úvodní fázi JM, aniž by mluvčí postoupil k fázím dalším (plánování a realizace opravy). Jedná se o rozličné signály toho, že mluvčí přepne či přepnul kód (code-switching): ukazovací zájmena jako např. *takový, takový ten* (1, 4, 16), vycpávkové slovo *jako* (2), pauzy (3, 4, 5, 12, 13, 14). Používání ukazovacích zájmen a přídavných jmen (1, 4, 12, 16) je však možné v některých případech interpretovat také jako způsob přizpůsobení češtině (přiřazování gramatického rodu). Signalizace se ukáže nakonec i v případě užití adaptované, tj. morfologicky apod. přizpůsobené, přejímky (4, 14). Jako signál předcházející přepnutí kódu by se dalo označit i citování vět původně pronesených v angličtině, ať už ze strany samotného respondenta nebo cizí osoby, které byly uvedeny např. takto: „a řekla jsem: ...“, „tak se zeptali: ...“ (6, 7, 15). Dále je to způsob odkazování k všeobecným znalostem prostřednictvím výrazů, jimiž jsou kupř. „jak se tady říká ...“, „jak se říká anglicky ...“ (8–12). A podobně jako v částech A| a B| jsou i zde zmíněna slova, pronášená v angličtině, s nimiž se respondenti setkali až v USA (1, 4, 5, 8, 11).

Výše uvedené způsoby signalizace jsou v následujících ukázkách označeny vlnovkou (anglické výrazy či přejímky podtržením).

- (1) A pak jsem byla na rentgenu, ale to bylo v rámci takový tý rotation, pak jsem byla na chirurgii... a na gynekologii jsem byla... no to bylo asi tak všechno. Zdaleka ne tolik jako normální, já jsem nebyla nenormální ((smích)) ale nevyštudovala jsem tady. {Olivie}
- (2) bylo to jako tough {Františka}
- (3) Já jsem mu říkala: já jsem ti ukázala, že jsem se tři roky učila dělat klobouky a teď mi tady dáváš... for apprentice. {Františka}
- (4) von byl chemik, a nebyl nákej prodavač toho... těch inšurencí. {Františka}
- (5) Tak jsem šel... employment agency. {Felix}
- (6) Tak jsem se na tu paní obrátila a jsem řekla: are you Czech? {Františka}
- (7) ty zákazníci nevěděli, že já nemluvím anglicky nebo francouzsky, tak se zeptali: can I have a water? Já jsem jim přinesl water. {Felix}
- (8) dělám flower design, jak se tady říká, už přes dvacet let {Rebeka}
- (9) tady neexistuje, jak se říká, custom made věcí, to je všechno tovární {Františka}

(10) Já jsem třináctiletá pracovala, jak se říká, pro svůj boarding-room, abych mohla chodit do školy. {Ludmila}

(11) na Tufts university, na východním pobřeží, kde mě vzali jako, říká se tomu tenure track professor. {Jarmila}

(12) Tak /Jim/ říká, že se mu za to pomstil tím, ((smích)) že potom jako začal chodit se mnou a že mu... jak se tomu říká česky, nevím, no že mě odvedl, že mě zabludil do jiných... na jinou path než to co měl můj profesor pro mě plánovaný. {Jarmila}

(13) A to jsou mladý kluci, který jsou chytrý a pracují a když půl roku nic neděláte, tak už jste... tak už jste obsolete, protože tak strašně rychle se to. {Jarmila}

(14) My jsme ztratili domov a teď jsme byli v cizině, byli jsme každej jako... ztracený, nikoho jsme neměli, jeden druhýho jsme znali, akorát jsme si doporučili, když někdo... zkvitnul práci {Františka}

(15) Já se pamatuju, že mi tehdy ta jedna řekla: it may be but it is because you behave different way. If your appearance and your behaviour would be American and based on appearance they would probably also consider you one of those dump blonds. But because you ((smích)) but your manners and your posture behaviour is different so even those males they treat you in different way they would treat somebody else who would be in your position, if you were American. I don't know whether it's truth or not ((smích)) because I honestly can't complain that I would be treated in different way pro or against. I hope I didn't get favourites because I was woman and I hope it wasn't taken against me in this unusual profession. Velkej rozdíl samozřejmě mezi mojí generací v Americe a v Česku. V Česku všechny ženy pracovaly. {Jarmila}

(16) Nu přišlo, jak jsi slyšela ten depression, a maminka ztratila svoji práci a tatínek ztratil práci. A tak co teď. {Anita}

5.1.3. Situace, kdy se mluvčí opraví

V tomto oddíle ilustrujeme konečnou fázi jazykového managementu, kdy mluvčí poté, co si všimne jazykového problému ve své promluvě a naplánuje jeho opravu, tuto opravu i realizuje. Takovým jevem je zde použití anglického výrazu a tento jazykový problém je zhodnocen tak, že se mluvčí rozhodne pro korekci či alespoň sáhne po určitém vysvětlení, proč použil v jinak české promluvě anglický výraz.

V dané souvislosti si lze klást následující otázku: Proč se mluvčí opraví? Jinými slovy, jaká je jeho motivace k provedení opravy? Čeština je v žánru autobiografického interview s českou tazatelkou preferovaným⁴⁹ jazykem komunikace – neboli: respondenti by měli/chtěli mluvit česky, což vyjadřují větami typu: „musím mluvit česky“, „počkej, abych to neřekla

⁴⁹ Pojem *preference* používám ve významu, s nímž se pracuje v konverzační analýze, kde označuje v interakci cosi očekávaného, předpokládaného pro konkrétní situaci (viz Hutchyby – Wooffitt, 1998, s. 39–47) – tedy je očekávatelné, že s českou tazatelkou budou mluvit česky, zatímco kupř. do telefonu, aniž by věděli, kdo jim volá, začnou mluvit anglicky – v tomto případě je totiž preferovaným jazykem angličtina.

anglicky“, „jak se to řekne“, „tady se říká“. Tyto věty zároveň pravděpodobně mají mluvčím poskytnout jistý čas (fungují jako prostředek oddalování), během něhož by si mohli vzpomenout na český výraz. Respondenti se snaží vybavit si správné, v češtině odpovídající slovo také pomocí dalších oddalovacích prostředků jako např. „teda“, (různě dlouhé) pauzy apod. Lze zřejmě uvažovat i o tom, že si mluvčí již zvykli vyjadřovat určitou skutečnost v angličtině, a snaží se pro svého komunikačního partnera zajistit srozumitelnost své promluvy. Podobně jako úsilí o uvedení správného, přesného slova by se dalo interpretovat také „zdvojené paralelní vyjádření“ (Kučera, 1990, s. 144), v němž mluvčí uvede týž výraz v češtině i angličtině.

Různé způsoby signalizace jsou stejně jako v předchozím oddíle označeny vlnovkou.

AA| České slovo následované slovem anglickým

V následujících šesti ukázkách můžeme vidět, jak je český výraz následován výrazem anglickým. Výše jsem uvedla, že preferovaným jazykem nahrávek byla čeština, a tudíž mluvčí mohou jako jazykový problém vidět slovo anglické. Do skupiny „oprav“ bych nicméně zařadila i tento jev, neboť se pohybujeme v dvojjazyčném kontextu, a tím, že mluvčí po českém slovu uvede i anglický ekvivalent, do jisté míry „opravuje/upravuje“ nějakou neurčitost českého výrazu. Jestliže tedy respondentka Rebeka mluvila o „dopravní kanceláři“, během promluvy snad mohla pocítit nejistotu nad vhodností tohoto výrazu, který znala z Československa, pro americký kontext (1, 2, 4). V některých případech může následujícímu anglickému slovu předcházet různě dlouhý český popis, protože se ukáže, že si mluvčí pro potřebnou věc jednoslovný výraz v daný okamžik neumí vybavit (6). K současnému uvedení českého i anglického výrazu nepochybně může vést i časté užívání anglického výrazu respondenty v běžném životě (3, 5).⁵⁰

(1) zjistili manželovi zaměstnání, s tím že ho zaměstnali v kanceláři, ovšem to byla dopravní kancelář, jak se to řekne, kamiónová dopravní kancelář, tady se říká trucking company {Rebeka}

(2) a manžel dostal hned zaměstnání zase... jako účetní. jako accountant {Jindřiška}

(3) máme tady pět generací, five generation {Ludmila}

⁵⁰ Obdobně, pro zajímavost, v písemném projevu např. u T. Čapka: „Dělníci se třídili na štripy (strippers), pupaře či punčmachry (bunch makers), baliče (rollers), vinětáře jinak lejbaře (labelers), a pakry, pakovače (packers). [...] O divadelních přestaveních se páni zdvořile žádali, aby nekouřili. Návěští: Kouřiti se zapovídá. No smoking... majíce v kapsách vesty a kabátu nacpáno šmukesů (lidový název pro smoke, smokers) jako ruský kozák patron na plecích“ (Čapek, 1935, s. 65).

(4) A [strýc] přišel sem a Hitler přišel. Zůstal v Praze viset, koupil si zpátky tu farmacii, drugstore, jak se to řekne česky... {Františka}

(5) Voni udělají tu zkoušku, fitting a pak vytáhnou špendlíky a nedodělají to. {Františka}

(6) Ale nato jsem onemocněla, já nevím, jakou jsem měla horečku, když jsem mu to dělala na patiu, ((smích)) seděla a dávala ty dráty dohromady, stripping jsem dělala, to je to... jenom aby ty drátky byly volný a sletovala jsem to. A líbilo se mi to. {Františka}

BB| Anglické slovo následované slovem českým

Mluvčí opravovali či doplňovali ve svých promluvách také anglický výraz výrazem českým, tento proces byl někdy doprovázen podobnými prostředky jako u výše uvedených příkladů (ve skupině B), které pomáhají oddalovat a získávat čas, během něhož si mluvčí má šanci vzpomenout na české slovo: jde tedy o pauzy (13, 24, 26, 27), hezitační zvuky (7, 8, 10), vycpávková slova (11, 12, 14, 23), odkazování k všeobecným znalostem (13, 18, 20, 24, 25, 27). Právě na těchto ukázkách vynikne to, že preferovaným jazykem interakce byla čeština, což dokládají věty jako např.: „musím mluvit česky“, „počkej, abych to neřekla anglicky“ apod. (7, 8, 26). To, že anglické slovo je jakými „nedopatřením“, dokládá i nedořečenost anglického slova, kdy mluvčí vysloví první písmeno či slabiku v angličtině, což si vzápětí uvědomí a napraví výrazem českým (8–14, 16).

Zdvojené paralelní vyjádření (15, 19, 21, 22, 25) takřka slovníkového rázu, kdy vzápětí po výrazu anglickém následuje výraz český, stojí tak hned vedle sebe a navzájem se upřesňují.

I adaptovaná přejímka „turek“ (turkey, krocan) (23) je nakonec mluvčí dovysvětlena, přeložena do češtiny.

(7) v prosinci, tam budeme mít lunch. e musím mluvit česky. budeme tam mít voběd. {Jindřiška}

(8) z Bank of Ameriky sem šla potom jako re- e počkej. abych to neřekla anglicky. (.) e do penze. <chtěla sem říct retirement.> {Jindřiška}

(9) Velice ráda, ale je to trochu smutné, protože jsme neradi odcházeli, ale nezbývalo nám nic jiného než ry- opravdu odejít s nadějí, že se zase, možná brzo vrátíme. (= really) {Jindřiška}

(10) no tak já sem si k tomu přidala /Henrietta/. Se to (.) řekne. No tak to je moje mi- e prostřední e to (.) méno. (= middle) {Jindřiška}

(11) my sme měli, (.) export a výrobu skla. A v těch dobách, voni znárodňovali, gov- teda government e stát znárodňoval obchody. A my věděli, že na nás dojde. {Jindřiška}

(12) dovedeš si představit že sme koupili auto za dva a půl měsíce? a to Jirka ještě neměl drivers- teda řidičák. Von měl řidičák v Čechách, protože sme měli tam auto: a ještě než von, než my sme měli auto, tak von řídil jeho tatínka auto, takže von byl dobrej řidič, tak pak teprve si, když si koupil auto, pak teprve si šel dělat řidičák, a e za e za tejdén jsme jeli na Niagáru. No to je několik pěkných <mají z New Yorku do Kanady.> (= drivers licence) {Jindřiška}

(13) Osmdesát procent tí ceny nám půjčila banka. Tenkrát byly dobrý... re-... jak se tomu říká... úroková sazba, dostali sme pět procent, takže to bylo velice dobrý. (= rate) {Helena}

(14) Když přijela mamincina rodina do Ameriky, tak dědeček dostal citiz- jako občanství, a celá rodina automaticky přišla taky, byli taky Američani. (= citizenship) {Ludmila}

(15) v Praze když vystudujete fakultu, at least když já jsem studovala, za komunistů i když tam neměly bejt žádný classes, žádný třídy, tak pravda je, že tam byly {Jarmila}

(16) Takže takovýdle s- malý věci, to mně začalo potom hrozně chybět, že se nemůžu orientovat. (= small) {Zdislava}

(17) moje dcera je librarian. To je knihovnice pro high school {Anita}

(18) Nu tak, od měšťanky já jsem chodila na dva roky, jmenovalo se to obchodní škola, a to jsem dostala více česky a německy a samozřejmě bookkeeping, jak se řekne bookkeep- ÚČETNICTVÍ a všechno jako pro obchod. {Anita}

(19) Ta když řeknu: udělej to, tak to neudělá, ona udělá something něco jiného, ale bóže můj, tahleta malá je zlatá, jak ona se o mně stará, já s ní bydlím {Anita}

(20) no ale pár roků jsme to přečkali a musím říct, že se nám to podařilo, že jsme asi taky byli hodně, tady se říká lucky, že jsme měli velký štěstí a asi jsme měli to štěstí. {Vlasta}

(21) Vůbec sem o tom nepřemejšlela jako o možnosti, až may be možná před pěti lety? {Zdislava}

(22) A potom von mně řekl: zejtra si dojděte tady přes ulici, tam je American Fond for Czechoslovak Refugees a ty vám pomůžou vyplnit ty papíry, půjčej vám peníze na to, abyste měli x-ray rentgenovej snímek plic. {Helena}

(23) voni upekli dycky turka, teda krocana velikýho ráno a teď to tam krájeli a dávali to lidem (= turkey) {Helena}

(24) a já myslela, že jim prostě dám takhle punch in the nose... víš? Se říká anglicky ((smích)) že je praštím do nosu. {Helena}

(25) Tam nebyly ještě žádné koupelny, nic. Měli jen, jak tomu říkali, outhouse, venkovské záchody. Já jsem byla zvyklá na záchod z Prahy, co se dal splachovat, tak se mně tam moc nelíbilo. {Ludmila}

(26) tak tehdy jsem se sebrala, šla jsem na Československé vyslanectví v Londýně a tam jsem se ptala: já mám teďko tady visa do Spojených států a jsem přijatá na univerzitu, a co mám dělat? Podle co já vím... rules, jak se to říká česky? rules to je anglicky, a jak se to říká česky... pravidla! podle českých pravidel mám dostat doložku do pasu, výjezdni vizum, že můžu z Československa vyjet {Jarmila}

(27) Takže za ty dva roky, co sme tady byli, sme si našetřili, já nevím, tisíc dva tisíce dolarů, který sme dali jako tak zvanéj downpayment čili tu... základní částku. {Helena}

CC| Anglické slovo následované českým vysvětlením (opisem)

Také příklady v tomto oddíle ukazují, že čeština je vnímána jako jazyk preferovaný pro danou interakci a že anglický výraz může fungovat jako náhradní, prozatímní výraz při hledání, vybavování si odpovídajícího českého slova (29, 30, 31, 32, 34).

Dvě respondentky použily slovo „teenager“ (36, 37) a vzápětí jej doprovodily českým opisem, pravděpodobně si nebyly jisté, zda tomuto výrazu tazatelka rozumí, projevuje se tu i nejistota stran vývoje češtiny.

(28) můj dědeček byl taylor... dělal šaty {Anita}

(29) voni byli pořád, jak se řekne po americky, sweethearts. Voni se měli pořád strašně rádi {Anita}

(30) a byl to takovej... prostě... TURMOIL, já nevím, jak bych to řekla česky e... nebylo to všecko uspořádaný tak, jako to běží teďka třeba. bylo to ještě pořád poválečný a, jak říkám, to zaměstnání by tam... nebylo dobrý. {Jindřiška}

(31) no já sem nikdy v šekách nepracovala. a já sem pracovala tam v šekovým oddělení. no a manžel taky nikdy rezervace nedělal, e pro... lidi, aby mohli jezdit po světě, ... a šlo mu to taky. von měl... von říkal já sem měl slovník, v šuplíku. A když sem měl nějaký slovo, tak sem se podíval a... víte, to už... je takovej, duch mladejch lidí, že když vám někdo dá e... jak by se to řeklo confidence e... takovou e... no řekne, všechno víš všechno znáš, drž se toho, uvidíš že ti to vyjde, no tak člověk prostě... de a... vyjde mu to. Jinak e... to byl náš prostě začátek, že jsme měli ten American Fund. {Jindřiška}

(32) Potom se všichni sokolové dostali jednou za rok, měli veliké cvičení, kde pozvali všechny lidi. Bylo to v pátek. To bylo more takový rehearsal... všichni se dostat a jak to půjde. Jako než ten slet přijde. {Anita}

(33) Tak voni všechny ty americký ženský vzali a poslali je do Paříže a tam v Paříži já myslím, že byli asi tejdny nebo dva tejdny a potom řekli: pojd'te, vy jdete domů a dali je na troopship, pro vojsko, a poslali do Ameriky. {Anita}

(34) Voni jsou... anglicky se řekne... generous. Když přišel někdo: dej mu pivo! You know. {Anita}

(35) To jsou, jak teďko se říká, třeba jste slyšela, že tolik lidí ztrácejí domovy, protože banky, aby prodávaly ty domy, tak dávaly, jak se říká, mortgage free, nemusíte dávat nic, a můžete se stěhovat. {Anita}

(36) Já, když jsem byla mladá, jsme ani neměli televizor, takže já jsem četla, četla jak šílená, jako teenager, jako mladá holka. {Rebeka}

(37) V podstatě to byla debata vo filosofii, co všichni teenageři přijdou do toho věku... to sou ty, co dorůstaj, dorůstající mládež. {Helena}

(38) Proto jsou dneska takové problémy s takzvanými babyboomers, lidmi mého věku, co jsou okolo padesátky, kteří nemají našetřeno- že jo, tady nemáte... státní důchod jakýs takýs tady existuje, říká se tomu social security, ale je to takové minimum, že vám to zajistí tak žít pod mostem a pít vodu a jíst chléb. {Rebeka}

(39) Jednou nás náš syn pozval, na high school měli talent show. To znamená, že každý něco zahrál. {Helena}

(40) A tehdy, zase jsem měla štěstí. V tom roku 1972, co ve Spojených státech bylo hodně módní, byla ta affirmative action. Víš, co to je affirmative action? Affirmative action, přítel ti to může říct, až do té doby tehdy vlastně mnoho žen nebylo hlavně v těch technických vědách, anebo minorities, black or Hispanic anebo Asiatic. {Jarmila}

(41) A potom na high school, high school tady znamená jako 9, 10, jedenáctá třída {Jarmila}

(42) Tak jsme šli k Mejsimu⁵¹, já nevím, co jsme tam koupili, myslím, že to byl... místo postelí jsme koupili... tomu se říká day bed, na den se to zavře a v noci se to rozloží. {Františka}

Ve všech dosud uvedených příkladech oprav (oddíly B, C) se jednalo (v rámci JM) o tzv. *self-initiated self-repair*, což znamená, že respondent si sám všiml jazykového problému a sám provedl opravu. Na závěr přidám několik ukázek z „dialogických pasáží“ rozhovorů, kde můžeme sledovat také další možnou variantu oprav, a sice *self-initiated other-repair* neboli jazykového problému si všimne respondent, ale opravu provede komunikační partner (respondent se kupř. zeptá tazatelky v průběhu své repliky na to, jak se nějaké slovo řekne správně česky, případně naznačí pauzou, že neví, a tazatelka pomůže, napoví):

R: Já jsem nikdy ho... jak to říkáš... let him down. I never let him down. Jak to říkáš? Let him down.

T: Nezklamal?

R: Nezklamal.

{Jáchym}

R: Pak jsme najeli, taková divná... intersection.

T: Křižovatka.

R: Křižovatka, tam bylo asi 5 nebo 6 ulic do jednoho místa.

{Františka}

R: Takže já jsem musela žádat znovu... a tím pádem jsem dostala občanství až po březnu- vlastně ne... my jsme přijeli až do Čech asi až v 90. 91., protože já jsem dostala občanství po 27. březnu 89, což byl... vidíte, tady je ten... deadline, jak by se to řeklo česky?

T: Uzávěrka?

R: ČEŠI si ustanovili určité datum, nevím, proč je to zrovna 28. březen

{Rebeka}

⁵¹ Macy's = americký řetězec obchodních domů.

R: To je po tátovi. Ale ty její feelings, teďka zas česky, jsou Slavic. Slavic... jak se...
T: Slovanské.
R: Slovanský... ví, že... má něco po mámě.
{Jarmila}

Pro úplnost dodám, že vzhledem k charakteru rozhovoru, během kterého respondenti vyprávějí svůj životní příběh, tedy rozhovoru nekonfrontačního, kde tazatelka rozumí druhému jazyku respondentů (angličtině), se v materiálu nevyskytly další dva typy možných oprav podle JM, a to *other-initiated other-repair* (tzn. oprava iniciovaná tazatelkou a jí i provedená) a *other-initiated self-repair* (oprava iniciovaná tazatelkou, avšak provedená respondentem).

5.1.4. Shrnutí

V této části byla uvedena řada příkladů, které dokládají poměrně vysokou jazykovou kompetenci v češtině u mluvčích první přistěhovalecké generace. Toto zjištění se dalo očekávat, nicméně i tak je zajímavé sledovat, do jaké míry a jakým způsobem je čeština přistěhovalců ovlivňována okolní angličtinou, a jak si toto prolínání samotný mluvčí v průběhu promluvy uvědomuje a toto prolínání usměrňuje, koriguje.

Nicméně přestože se dala vysoká jazyková kompetence v češtině očekávat, je dobré si uvědomit, že se zde jedná o osoby, které trvale žijí v USA po několik desetiletí, kde strávily značnou část svého života v době, kdy byly komunikační prostředky výrazně omezenější (telefonáty, dopisy, rozhlas), než je tomu dnes (e-mail, sms, skype, internet atd.).

Udržování češtiny tedy probíhalo především v rámci rodiny; významnou roli zde však hrála národnost partnera: někteří respondenti si svého životního druha našli až v USA (Felix, Jáchym, Jarmila), ti potom na rozdíl od českého páru doma česky nemluvili.

Dále čeština zaznívala při setkáních s přáteli během různých příležitostí pořádaných např. organizacemi Sokol Los Angeles, the American Czech and Slovak Association a českým konzulátem. Někteří si pravidelně opatrovali česky psané noviny, časopisy (Ludmila, Jindřiška, Františka) nebo poslouchali místní rozhlasové vysílání v češtině. Sledování filmů bylo dříve také obtížněji dostupné, než je tomu dnes. Aktivním způsobem, jak si osvěžit jazyk po všech stránkách, byly nečasté návštěvy v Československu (později v Česku).

Navzdory generační typizaci je důležité přihlížet také k životním podmínkám jednotlivých osob. Kupř. Jarmila se vdala za Američana, kariéru úspěšně vybudovala ve vědeckém světě a ke svým dětem si obstarávala španělsky hovořící chůvu. S krajany se před rokem 1989 nestýkala nejen kvůli pracovnímu vytížení, ale také kvůli tomu, že odmítala navazovat vztahy výlučně na základě národnosti. Proto také hrála pro Jarmilu angličtina poněkud důležitější roli, než například pro Jindřišku, která měla českého manžela, na své děti doma mluvili česky, aktivně se angažovala v krajanském životě – Jindřiška si také výrazně zakládala na tom, aby s tazatelkou mluvila správně česky.

I z těchto důvodů snad byl Jarmilin český projev mnohem výrazněji ovlivněn angličtinou a občas třeba i na několik minut přepnula do angličtiny – aktuálním spouštěčem by snad mohlo být i to, že řekla v angličtině pracovní pozici osoby a název instituce („director of NSF...for department of energy“). To, že již nějakou dobu mluvila na mikrofon anglicky, ji možná napadlo až ve chvíli, když řekla slovo Czechoslovakia: toto slovo snad můžeme v tomto případě poažovat za opětovný spouštěč češtiny.

a proti mně jde profesor z UCLA, kterýho jsem potkala na tý konferenci v tom Švýcarsku, jeho jméno bylo Ray Orbach, Ray se na mě moc dobře pamatuje. A Ray teďko je... director of NSF⁵²... for department of energy. ... He's... a great guy. Great guy. Very famous. But he knew about me, number one, as I said, I selected my advisors in Prague for my diploma work wisely... they, namely those my two supervisors [...] How can you prove to me that after you complete your study at UCLA that you will return back to the Czech Republic. I said: well, if I wanted emigrated I would ask NOW for immigration visa. He said: well, you make your mind, I don't personally believe you that considering what at that time is happening in Czechoslovakia. oh! I'm speaking... my god, já jsem si říkala, že tohlencto se mi stane. Musím mluvit teďkon zas česky.

{Jarmila}

Funkcí spouštěče (pro přepnutí kódů) bychom mohli označit již výše zmiňovaný častý jev v narativním interview, a sice reprodukci prvotních výpovědí pronesených v angličtině (další příklady viz kapitola *Materiál, metody*). Tento typ u Jarmily opět způsobil, že v angličtině již pak na čas setrvala i po dokončení prvotní výpovědi.

a já jsem říkala: we are not emigrants, we just came here to join my husband because

{Olivie}

Já se pamatuju, že mi tehdy ta jedna řekla: it may be but it is because you behave different way. [...]

{Jarmila}

⁵² NSF, National Science Foundation.

Ve všech případech se jednalo o srozumitelný a konzistentní český projev respondentů, který vyplýval jednak z jejich motivace mluvit s českou tazatelkou česky, u některých respondentů svou roli sehrál i jejich vztah k rodné zemi a mateřskému jazyku, a v neposlední řadě i z možnosti a příležitosti v emigraci češtinu používat. Podle Kučery úroveň češtiny u první generace záleží na věku mluvčího při odchodu do ciziny: čím je mluvčí starší, tím je jazykově zakotvenější (Kučera, 1990, s. 46). Míra integrace prvků z druhého jazyka je podmiňována faktory vnějšími (např. prestiž tohoto jazyka, počet osob, jež oním jazykem mluví, a také kulturní status těchto mluvčích) a vnitřními (např. strukturální kompatibilita jazyků) (viz Mackey, 1987, s. 708). Rozsáhlejší sbírky a analýzy materiálu to jistě potvrzují; v mém zkoumání se ukázaly jako významné faktory pro míru přepínání a přejímání v projevech Čechoameričanů tyto tři:

- příležitost češtinu používat v každodenním životě;
- osobní vypravěčský styl: např. pro jednu respondentku byly typické časté reprodukce prvotních výpovědí v angličtině⁵³, další s oblibou používala anglické discourse markers⁵⁴ (viz Kučera, 1990, s. 144);
- motivace mluvit česky, identifikovat případné chyby ve svém projevu a opravovat je v interakci s českou mluvčí.

Jevy, které jsem v této kapitole analýzy materiálu uvedla, souvisejí s typem interakce, ve které byly nahrávky pořízeny: respondenti z první přistěhovalecké generace byli požádáni českou tazatelkou o rozhovor, v němž by vyprávěli o svém životě, o odchodu z vlasti, a toto nahrávání bylo předem domluveno a nahráváno se souhlasem respondentů. Nelze tvrdit, že je takovéto jejich řečové chování univerzální v kontaktu s jinými lidmi, se kterými mluví česky (rodina, přátelé). Nicméně to, že respondenti svůj projev v češtině ve smyslu jazykového managementu spravovali a korigovali, by mohlo vypovídat o tom, že jim není lhostejný obraz, který jako emigranti mohou vyvolávat – tímto se vracím ke kapitole 3.1, v níž jsem se zmiňovala o stigmatu, jež respondenti pocítují kvůli svému cizímu přízvuku v angličtině. To, že mají různé strategie, jimiž svůj cizí přízvuk zmírňují, zahalují, se podobá péči o udržení „dobré češtiny“, když mluví s někým ze staré vlasti nebo když se tam vracejí na návštěvy.

⁵³ Opravdu typickým příkladem byla respondentka Františka: Ta vedoucí [...] tak říkala: gorgeous! to je překrásný! Já sem říkala: I told you I learnt from A to Z in milinery how to do it. A vona šla a ukázala to tomu šéfovi, tak mi přidal dalších pět dolarů. ((smích)) Vona říkala: I never saw anything like that. Potom šla po továrně a ukazovala každému: look at that's workshop. A každý ukázala a hned sem měla plno přátel. Já, to byly začátky.

⁵⁴ Např.: anyway, but. Discourse markers viz Kučera (1990, s. 144): „výrazy naznačující postup projevu [...] výrazy zdůrazňující kontakt s adresátem a formálně ověřující recepci a interpretaci komunikátu“.

5.2. Kalky v mluveném projevu první generace českých přistěhovalců v USA

Manžel běžel na úřady

Otázku postoje k jazyku dále rozšířím o kapitolu, v níž se věnuji jednomu z důsledků vlivu americké angličtiny na češtinu přistěhovalců, a to na kalky v mluveném projevu. Kalky totiž ilustrují jak udržování jazyka, tak i jazykový posun, jazykovou směnu.

Již jsem uvedla, že všichni respondenti zvládli angličtinu postupem času do té míry, aby se dohovořili v každodenních životních situacích; někteří se učili anglicky již před příchodem do USA, jiní anglicky neuměli a doháněli to až na místě, aby se domluvili především v práci, na úřadech, se sousedy apod. Češtinu dosud používá většina z nich buď v domácím prostředí (s českým partnerem, někdy s dětmi, ojedinele s vnoučaty), anebo v českých spolcích. Toto však platí – podle mínění samotných respondentů – především pro starší generaci; ti mladší se spolkového života tak často neúčastní (nejen kvůli svému pracovnímu vytížení; podle nich samotných je to generační záležitost, mají jiné zájmy a názory). Všichni respondenti z první přistěhovalecké generace tedy se mnou mluvili česky velice dobře (ač žili v USA desítky let), přesto se v jejich projevech vyskytovalo několik jevů, které svědčí o vlivu angličtiny⁵⁵: přepínání kódů, přejímání slov, výpůjčky – a kalky.

Kalky bývají definovány jako „přejetí slova nebo slovního spojení z jednoho (výchozího) jazyka do jiného (cílového) jazyka jeho doslovným překladem“ (Karlíková, 2002). Kalky bývají členěny na kalky slovotvorné či gramatické (překlad morfémů podle cizího vzoru), sémantické (již existující slovo získá další význam podle cizího vzoru), frazeologické (překladem se kopíruje struktura frazému) a hybridní neboli polokalky (spojení prvků domácího a cizího jazyka) (viz Karlíková, 2002; Filipец – Čermák, 1985, s. 122). Vzhledem k zaměření příspěvku na specifickou skupinu Čechoameričanů se přidřím kategorií, které v případě americké češtiny⁵⁶ zmiňuje Karel Kučera (1990a, s. 140–142): *vlastní kalky* neboli „slova utvořená z českých morfémů podle anglické předlohy“ (s. 123), *sémantické kalky* neboli „česká slova s významem pozměněným vlivem formálně nebo významově blízkých anglických slov“ (s. 123), *polokalky*, které kombinují „přeloženou

⁵⁵ K individuální dvojjazyčnosti viz např. Fasold (2004), Štefánik (2004), Švejcer – Nikolskij (1983).

⁵⁶ Pojem „americká čeština“ přejímám od K. Kučery (1990, s. 66): „Americkou češtinu chápeme v této práci jako roztržštěnou a noremně uvolněnou přistěhovaleckou variantu českého jazyka, historicky zakořeněnou v komplexu českého národního jazyka, aktuálně však k tomuto komplexu nepříslušející a vyvíjející se v americké mnohojazyčné společnosti pod tlakem angličtiny.“ K americké češtině také viz např. Marek Nekula, *Anglicismy v češtině* (on-line): <http://www.bohemicum.de/fileadmin/Downloads/anglicismy.pdf> (citace 29. září 2011).

(českou) část anglického slova se zachovanou (anglickou) částí“ (s. 140), a tzv. *překladové kalky* neboli výrazy, které vznikly v češtině i americké češtině podle stejné cizí předlohy, ale na základě „nezávislé volby dvou synonymních vyjádření“ (1990, s. 168 a 183). Následující příklady ale ukáží, že hranice mezi jednotlivými jevy není ostrá, v některých případech by doklad mohl být klasifikován také jinak než jako kalk – někdy může mít např. blíže k lexikální výpůjčce (*licence na auto*) nebo k střídání kódů v rámci jedné věty (*slovo baj slovo*).

V této kapitole vždy nejprve uvedu několik příkladů kalků a jejich komentář (to, podle jakého anglického vzoru bylo české slovo vytvořeno) bude uveden v následném odstavci.

5.2.1. Druhy kalků

Kalky vlastní

Jako příklady kalků vlastních (překlady podle cizího vzoru) uvedu následující tři:

Tak jsem první měsíc pracovala u jedné firmy, která šila trička, a za měsíc tu firmu zavřeli a já jsem pracovala pět týdnů v jednom bufetu a pak jsem dostala telefon vod American Express, že mají otevření pro zaměstnání a jestli chci, tak abych přišla se představit. [...] Já přišla v kožichu se představit ((smích)) a můj manžel měl koženej kabát ((smích)) s vložkou a voni se přišli na nás podívat a říkali, že nemají nic otevřenýho.
{Jindřiška}

T: Vy jste se narodila kde.

R: Ve Francii.

T: V kterém roce.

R: Devatenáct devatenáct. My jsme s maminkou šli asi na šest tejdnu do Francii a tatínek jel lodí do Československo připravit pro nás domov. A tak on myslel, že Brno by bylo lepší než nějaká Bystřice, nějaký malý městečko, tak stěhoval babičku a všechno do Brna, oh well, bylo to Židenice u Brno.

{Anita}

Ty chodily na školy a studovaly a všechno, ale tady to začalo mnohem pozdějš, protože ta tradice tady ve Spojených státech byla hodně dlouho, že ženy by měly jako zůstat doma a starat se pro děti, protože ta... jak se tomu říká, ta atmosféra, ty industrial, hodně to chce od lidí.

{Jarmila}

„Otevření pro zaměstnání“ (Jindřiška) vychází z anglického „job opening“ (pracovní příležitost), „devatenáct devatenáct“ (Anita) kopíruje anglickou podobu pro letopočet „nineteen nineteen“ (rok 1919) a „starat se pro děti“ (Jarmila) anglické „care for children“

(starat se o děti). Doslovný překlad číslovek z angličtiny k označení roku dokládá i K. Kučera příkladem „devatenást dvanást“ pro rok 1912 (1990a, s. 124).

Sémantické kalky

Pro ilustraci přejímání významů neboli sémantických kalků jsem vybrala tyto:

tak se mi stalo několikrát, když jsem se dívala pro rental, abych si rentovala apartment, když se dozvěděli, že jsem student, nechtěli rentovat.

{Jarmila}

Oni jeli do Německa a ve Stuttgart, ona jela do Francii, tam byl koncentrační tábor pro americké ženy ve Francii, v klášteři. Ve Stuttgart museli si změnit vlak, tak on řekl: půjdeme sem do hotelu. Tak ji vzal do hotelu, a tam ji téměř ji dal na postel a řekl: a já jdu dole, kde je shelter.

{Anita}

Manžel běžel i na nějaký ty úřady, assembly man atd., já jsem řekla, to je zbytečný, my nemáme peníze. Do politiky je hodně peněz třeba.

{Františka}

Tak jsme přijeli do Ameriky. Lodí. Vzalo nám to osm dní, na francouzské lodi z Le Havru do Novýho Yorku. Maminka celejch těch osm dní cesty stonala a musela ležet na posteli. Ale nemuseli jsme jít na Ellis Island⁵⁷, protože jsme měli dovolení přijet na návštěvu. Tak my jsme přijeli sem jako návštěvníci, ačkoli nikdo o to se nikdy nestaral a zůstali jsme tady.

{Ludmila}

Protože jsem nechtěla na tý univerzitě bejt moc dlouho, tak jsem studovala, jsem pilně studovala, abych vystudovala a byly to zajímavý léta tady a celej ten 67, 68, pro mě to Pražský jaro, před tím 68. ... byla to shoda, že jsem hodně pracovala a nejenom v tom, že jsem se dobře učila, ale že jsem pro to něco udělala, že jsem vzala nějaký kroky, potom se ukázalo, že byly dobrý. A tak jsem potom vystudovala na tý UCLA, dostala jsem doktorát v solid state physics.

{Jarmila}

Jsme šli ráno. V 6 hodin jsme vzali tramvaj do Telnice a z Telnice to byl prostě lyžařskej tenhleten a jsme šli přes hranice do Německa.

{Felix}

Protože to, co je v Evropě takhle, tak je tady úplně vobráceně. /Bětuška/ šla do školy, takový drobnosti, a říkala mi: mámo, voni po tělocviku řeknou: vemte si sprchu a ty holčičky si ani to tričko ani šortky nesundaj. Voni jdou tak, jak jsou voblečený, do tý sprchy. To pochází z těch Puritánů, co sem přišli, tak voni sou takhle puritánský na tohleto.

{Helena}

⁵⁷ Ellis Island, ostrov v newyorském přístavu, od 1892 do 1954 znamenal pro přistěhovalce vstupní bránu do USA. Viz online: <http://www.ellisland.org>. Od roku 1990 je zde Ellis Island Immigration Museum.

Když nás zastavili, manžel na ně spustil skutečně dobrou ruštinou: proč nás tady zastavujete? V té době nikdo, ani ty ruský vojáci nevěděli, kdo je KGB [vysl. kej dží bí] a kdo je kdo. Jak to že na ně někdo začne takhle mluvit rusky, tak arogantně říká: co si to dovoluujete, nás tady zastavit? A ono to pracovalo. Oni nás pustili.

{Vlasta}

Tak jsem se odstěhoval do Ameriky a přišel jsem do Ameriky a nemohl jsem dostat zaměstnání.

{Felix}

Byli jsme pohoštění ještě v přístavu, což jsme byli velice překvapení, v těch dobách to nebylo normální, ale pohostili nás kakaem a dónatama, tak jsme byli celí pryč z toho, takový přijmutí, a pak pan Jeřábek nás vzal do hotelu, který pro nás objednal, a tam jsme v tom hotelu byli několik měsíců, nežli jsme si našli byt. Ale za několik dní můj manžel dostal zaměstnání u American Express Company a začal snad v jednom týdnu pracovat. American Express Company je firma, která dělá rezervace po celém světě pro cestování a také má šekové oddělení, zároveň prodává šeky pro lidi, kteří cestují s nima.

{Jindřiška}

Měla jsem všechny ty moje průkazy z fakulty, a rodný, a všechno jsem měla, takže jsem byla v pořádku. No, on neměl nic. On taky žádnou školu nedokončil, byl takovej dobrodruh. Já si uvědomuju, že Češi jsou dobrodruzi, já jsem taky trochu asi, to mám ráda, ale... to není všechno, musíte pro to pracovat.

{Jarmila}

Karel Kučera (1990a, s. 142) uvádí několik dokladů sémantických kalků, např. sloveso *dostat* (i *obstarat*, *sehnat*, *přinést* podle anglického *get*), sloveso *jít* (i *jet* podle *go*), sloveso *pracovat* (i *fungovat* podle *work*), sloveso *vzít* (i *zabrat* ve spojení s časem podle anglického *take*) nebo sloveso *dívat se* (*pro něco*) (i *hledat* podle *look for something*). S posledními třemi případy jsem se ve svých nahrávkách setkala také: „jsem se dívala se pro rental“ (Jarmila), „vzalo to osm dní“ (Ludmila) a „ono to pracovalo“ (Vlasta). „Museli si změnit vlak“ (Anita) vychází z anglického *change trains* (přestoupit, přisednout), „běžel i na nějaký ty úřady“ (Františka) opisuje spojení *run for office* (kandidovat na úřad) a doklad „jsem vzala nějaký kroky“ (Jarmila) napodobuje anglické *take steps* (podniknout). „Jsme vzali tramvaj“ (Felix) podle *take a tram* (jet tramvají). „Vemte si sprchu“ (Helena) podle *take a shower* (osprchovat se). „Dostat zaměstnání“ (Felix) podle *get a job* (najít si práci). „Musíte pro to pracovat“ (Jarmila) podle *work for* (usilovat o).

Polokalky

Jako příklad polokalku uvedl Karel Kučera (1990a, s. 140) slovo *frkabát* (*kožich* podle *furcoat*); a jako zvláštní typ polokalků představil „čechoamerické ekvivalenty anglických tzv. frázových sloves“, např.: *dali tu revoluci down* (*potlačili tu revoluci* podle *put down*).

S takovými případy jsem se v nahrávkách nesetkala; jediné, co by se mohlo blížít polokalkům, spojení prvků dvou jazyků, jsou následující případy:

A /Martina/ přišla domů a nikdo tam nebyl. Akorát si udělala... tomatopolívku. A já jsem vždycky pro ni udělala trošku rýže, a když to vohřejvala, tak rýži tam do toho dala. A to bylo její zamilovaný, ((smích)) když přišla domů, že něco jedla.

{Františka}

S americkým občanstvím to bylo taky trošičku zamotaný, a sice proto, že byrokracie je všude. Byrokracie byla v Československu a byrokracie je v Americe taky. ((smích)) Co se nám stalo s americkým občanstvím. Po pěti letech má člověk- my jsme sem přišli a dostali jsme hned grýnkartu. Po pěti letech jsme žádali vo americký občanství.

{Vlasta}

Celkem... je zajímavý, že moje vnučka... moje poslední dvě vnučky, ty dělaly... voni je vedou tady ve škole k tomu, aby ukázaly tu svou národní heritage. Vona třeba psala esej na to, odkud její prarodiče jsou. Takže ona psala o nás, jak jsme utekli, měla se mnou interview taky, takže tady je ta škola vede k tomu, aby ukázaly děti, odkud vlastně přišli

{Vlasta}

náš /Richard/, ten mladší, kterej je narozen tady v Americe, kterej se mně narodil tady v Kalifornii v dvašedesátým roce... hádej co. Si vzal český občanství. Protože my jsme voba dva Češi, manžel i já jsme byli, tak von si zažádal a dostal ho. Tak proud na to je, že je z českých rodičů.

{Jindřiška}

On byl Čech, ale druhá generace. On myslel, že mluvil česky, ale on mluvil anglicky, používal české slova. Pro mě... já jsem nerozuměl, co on mně říká. To ty nemůžeš přeložit něco slovo baj slovo. To nemělo smysl. Já jsem říkal: co on chce? co on chce?

{Jáchym}

Potom na vysoký škole se nezačíná jako na gymnáziu, to víš přece, ale až v říjnu, tak jsem byla měsíc v dětský nemocnici, jako jsem dělala takovou volunteer sestru a jsem se přesvědčila o tom, že nemůžu v žádným případě dělat dětskou lékařku, že by mi to utrhl srdce.

{Olivie}

Já jsem říkala: I don't want to do it, if you don't have a job for me I'll go and look for something. A taky to jsem ještě měla guts na to takový věci říct. ((smích)) A von řekl, tak máš pět dolarů víc. Tak mi přidal hned, za dvě hodiny, co jsem tam byla, pět dolarů víc, tak to bylo pětadvacet dolarů.

{Františka}

No ale tak jsme to vzali, byla tam i koupelna u toho. Pak jsme bydleli zase v jiným hotelu, pak všechno už bylo dost drahý, tak jsme si udělali deal s mojí... tetou, která měla pokoj a kuchyň a dcera bydlela nedaleko na Letný.

{Vlasta}

Osmdesátý devátý... víš, my si myslíme, že Havel udělal deal prostě s komunistama, že se jim nic nestane, když vovedej vládu.

{Helena}

Slovo „tomatopolívka“ (Františka) je utvořeno podle anglického vzoru *tomato soup* (rajská, tomatová polévka), „grýnkarta“ (Vlasta) podle *Green Card* (Zelená karta), „národní heritage“ (Vlasta) vzniklo podle anglického *national heritage* (národní dědictví, kulturní odkaz, tradice), „být proud na něco“ (Jindřiška) vychází z předlohy *be proud of* (být pyšný na), „slovo baj slovo“ (Jáchym) kopíruje anglické *word by word* (slovo od slova, doslovně), „volunteer sestra“ (Olivie) je pokusem o překlad *volunteer nurse* (dobrovolná sestra, sestra dobrovolnice) a „to jsem ještě měla guts na to“ (Františka) odpovídá anglickému *have guts to tell* (mít kuráž/odvahu říct). „Udělal/i deal s“ (Vlasta, Helena) podle *make a deal* (uzavřít obchod).

Překladové kalky

Příkladem výrazů, které vznikly v češtině i americké češtině podle stejné cizí předlohy, avšak na základě „nezávislé volby dvou synonymních vyjádření“, jsou podle K. Kučery např.: české *zmrazení cen* proti *zamrznutí cen*, *kosmická*, *vesmírná stanice* proti *vesmírová stanice*, *zápalná bomba* proti *požárová bomba* (Kučera, 1990a, s. 168 a 183). Jako překladové kalky bych ze svých nahrávek mohla jmenovat následující:

A teď každej měl hlad. Tak jsme dostávali suchý vajíčka a suchý mlíko, tak já jsem to mlíko vždycky s vodou umíchala...
{Františka}

lidi, který se vdávaj, tak to třeba vydrží dva roky... já nevím, možná že, může být, že děvčata jsou zkaž- že ženy jsou pokažený, že chtějí vše-... Američan chce moc. On chce velkou káru, von chce velký domov, von chce všechno velký a nestará se, kde dostane peníze.
{Anita}

A my jsme tam byli na čtvrtého e pros-... e července, co se tady dycky, tak jsme tam byli, a Wilso- Wilsonovo nádraží, tam tenkrát ještě byl Wilsonův, a voni potom vzali Wilsonův e... pryč. Teď se to jmenuje jinak. Teď to už není Wilsonův- ty komunisti to zme- pro- proměnili.
{Ludmila}

Tak jsme to nastěhovali a já jsem si musela udělat licenci na auto.
{Františka}

Já jsem dorostl, když bylo velké nezaměstnání. Tak my jsme byli chudí, když jsem šel do školy, všechno šlo jenom ty trenky, bosky a tak, do školy jsme museli chodit a má kůža byla taková tvrdá, v létě, já jsem musel na té hostině do obilí chodit bosky.
{Jáchym}

Překladovému kalku „suchý vajíčka a suchý mlíko“ (Františka) odpovídá v současné češtině *sušená vajíčka, sušené mléko*, druhá ukázka „ženy jsou pokažené“ (Anita) je zvláštní tím, že respondentka správnou podobu (*zkažené ženy*) vlastně znala a chtěla ji říct, ale v přesvědčení, že se spletla, se (chybně) opravila. Stejně je tomu u Ludmily („změnit“ a „proměnit“). Čtvrtý případ „licence na auto“ (Františka) má nahradit v češtině zavedený název *řidičský průkaz* a poslední úryvek „nezaměstnání“ (Jáchym) použil respondent místo slova *nezaměstnanost*.

Jako doslovný překlad působí také častější používání (překlad) osobních, přivlastňovacích a neurčitých zájmen *já, můj, nějaký* apod. nebo také slovosledné inverze (Kučera /1990, s. 114/ konstatuje, že antepozice substantiva nebo víceslovného výrazu se do češtiny přenáší mechanicky):

JÁ o tom vím, že přišli, ale JÁ nemám žádný osobní styk s nima, nevím, co oni myslí, jak oni jsou a tak.
{Jáchym}

JÁ myslím, že JÁ chci být nějaká sekretářka pro nějakýho ambassador někde v cizině.
{Anita}

To byla, well, to byla Jana Žižka... Jana Žižky z Trocnova brigáda nebo jak to říkaj. (Podle anglického vzoru „Jan Žižka z Trocnova brigade“ – oddíl/brigáda Jana Žiždy z Trocnova.)
{Jáchym}

Já jsem byl v tom DP [vysl. dý pí], displaced person tábor.
{Jáchym}

Mýho muže bratr, po leta, deset let, každéj rok si dával žádost o vízum, chtěl utýct, a nikdy nedostal vízum, až tehle jeden rok. (Podle anglického vzoru „my husband's brother“ – bratr mého muže.)
{Zdislava}

Tak Tonka se zaručila za nás. Chvíli jí to trvalo, než to dostala pro nás, a když přišlo k tý emigraci, tak von nás donutil podepsat dva roky kontrakt na trať. Naše štěstí bylo, že jsme měli zažádáno do Ameriky, co se čekalo vždycky pět roků, a proto lidi šli do Austrálie nebo do Brazílie nebo kamkoliv a po pěti letech mohli vyemigrovat.
{Františka}

Takže my sme museli opustit náš plán. My sme měli zdokumentovanou cestu, jak přeběhnout přes hranice po turistický cestě. A to nevyšlo. Takže sme zase sbalili naše batohy a cestovali sme vlaky do nějaký rekreační oblasti, kde sme přespali sedm nocí v malinký chatičce, dvě dřevěný postele
{Zdislava}

Ňáká Jarmila Novotná, to byla zpěvačka a herečka, a ta vždycky hrála chlapecký role, mužský role, protože vona byla taková korpulentní a její hlas... asi vona uměla... maskovat její hlas.
{Františka}

Ten den já a můj manžel jsme byli v restauraci a jedli jsme a ty bomby začaly padat, akorát v poledne. Když MY jsme seděli u našich talířů. Restaurace byla naproti domu, kde my bydleli.
{Jindřiška}

5.2.2. Překlad jména

Touto částí navážu na otázku změny jména, která byla již zmíněna v jedné z předchozích kapitol v souvislosti se sociální informací a stigmatem (3.1). Jako zvláštní druh kalků bych totiž chtěla zmínit právě i „překlady jmen“ Čechoameričanů, což byl (a je) jeden ze způsobů, jimiž si přistěhovalci měnili a upravovali svá jména. Samotní respondenti vysvětlovali, že úpravu jména pocíťovali jako nutnost, samozřejmost v novém prostředí, chtěli tak vyjádřit svou ochotu přizpůsobit se v nové zemi, v neposlední řadě vyhnout se problémům s výslovností. Jeden mluvčí, který emigroval v 50. letech 20. století, uvedl jako důvod ke změně jména bezpečnost – obával se útoku „ruských špiónů“. Většina Čechoameričanů, s nimiž jsem se setkala nebo vedla rozhovor, si tedy svá jména různými způsoby upravila, např.: překladem, odstraněním diakritiky, zkracováním (*Jáchym Mýdlovar – Joaquin Mydlo*); ženy svá jména nepřechylovaly⁵⁸ (*Františka Poláková – Frances Polish; Jindřiška Brodská – Henrietta Brod; Helena Janíčková – Helen Johnson*).

Ráda bych zde ještě zmínila postřehy Tomáše Čapka (1920)⁵⁹. Podle něj byla amerikanizace jmen častý postup, a pokud to bylo možné, jméno se přeložilo, např.: *Zástěra – Apron, Jablečnick – Appleton, Studnička – Wells, Krejčí – Taylor*⁶⁰. Čapek uvádí zvlášť rodné jméno *Václav* jako nepřeložitelné, podobně jako cizí jména *Roland, Kenneth, Leslie* (s. 117–118).⁶¹

⁵⁸ Nejsou to skutečná jména respondentů, reprezentují však způsob, jimiž si svá jména upravili.

⁵⁹ K úpravě jmen v nápisech na náhrobcích viz E. Eckertová (1997, s. 265–267; 2004, s. 178–180).

⁶⁰ Čapek však dodává, že ve většině případů se příjmení formovalo podle české výslovnosti: např.: *Kořista – Corrister, Anderlik – Underleak, Kučera – Goodsheller, Nožič – Norris*. Lze uvést i další způsoby úpravy jména: *Lapáček – La Pache, Vančura – Van Cura* (s. 117–118), *Vondráček – Von Drack* (s. 222).

⁶¹ Zatímco někteří se uchýlí k německé či latinské podobě: *Wenzel, Venceslas, Venceslaus*, většina přijme jména jako: *William, Wesley, Wendel, James* („according to the fancy of the bearer“) (s. 117).

5.2.3. Shrnutí

Před rokem 1989 byl kontakt Čechoameričanů s češtinou⁶² do značné míry omezený, zatímco dnes si mohou např. prostřednictvím internetu číst dokonce denní tisk, díky elektronické korespondenci mohou být v mnohem častějším kontaktu s rodinou a přáteli – včetně generace osmdesátiletých a starších –, a tím i v kontaktu se současnou češtinou. Při dlouhodobém kontaktu však americká angličtina samozřejmě americkou češtinu ovlivňuje (Kučera, 1990a, s. 106); avšak na rozdíl od převzatých slov typu *dezert* (poušť), *dónat* (kobliha) nebo *turek* (krocan)⁶³, jsou kalky vcelku nenápadné prvky, a bývají snad mluvčími považovány za správná česká slova (podobně viz Kučera 1990a, s. 121, 140). Také z mých nahrávek je patrné, že mluvčí nehledají vhodný výraz, klidně kalk i zopakují. Kalky se vyskytují i v případě nutnosti pojmenovat nové reálie, pro něž mluvčí nezná český protějšek (viz např. Kučera, 1990a, s. 107; Jaklová, 2003, s. 325), jak již bylo zmíněno v kapitole věnované jazykovému managementu. Je na místě zopakovat, že nahrávky, z nichž pocházejí vybrané ukázky, vznikaly ve specifické komunikační situaci – byl to rozhovor Čechoameričanů s českou mluvčí, a tak nezřídka bylo věcí prestiže předvést, že *česky si pamatují dobře*.

Právě na kalcích se dobře ukazuje, že se mluvčí snaží o uchování jazyka (češtiny) i za tu cenu, že si potřebná slova na místě vytvářejí. Je otázkou, zda a nakolik k takové tvorbě nových slov dochází i v komunikaci přistěhovalců samých.

⁶² Věra Henzlová (1995, s. 330) říká o interferenci angličtiny do americké češtiny: „Míra tohoto zásahu závisí na mnoha dalších faktorech, jako je generační vzdálenost od doby imigrace, kvalita všeobecného a hlavně jazykového vzdělání, typ zaměstnání, ale také délka a frekvence kontaktu se členy česky mluvících skupin jak v USA, tak i v České republice, a konečně přístup k tradičním prostředkům kultivování spisovné češtiny, jako je literatura, tisk, hromadné sdělovací prostředky, film, divadlo, přednášky atd.“

⁶³ Příklady pocházejí také z mých nahrávek.

5.3. K manifestačnímu užívání americké češtiny v písemném projevu

V USA žije několik přistěhovaleckých generací, které se v americké společnosti asimilovaly, a etnický život se tak dnes podstatně liší od doby rozkvětu, tzv. zlaté éry života českého etnika v USA (90. léta 19. st. až 30. léta 20. st.); podoba českých komunit se změnila a jejich fungování se roztříštilo a většinou zaniklo (Kučera, 1992, s. 78–9), přispěl tomu i asimilační tlak na přistěhovalce v první polovině 20. st. (viz Giddens, 1999, s. 251; Kučera, 1990, s. 32–33; Bourhis – Marshall, 2001, s. 248). Oproti minulosti však povědomí a znalost původu svých předků není nevýhodou nebo něčím, co by měli potomci přistěhovalců tajit, ale naopak. Tento jev, podpora zájmu o původ, jazyk, kulturu svých předků, bývá označován jako nová etnicita.⁶⁴ Většina osob, které se v USA hlásí (kupř. při sčítání lidu) k českému původu, český jazyk neovládá. Úspěšné předání a udržení znalosti češtiny, jak jsme mohli vidět v kapitolách k jazykovému managementu a kalkům, je věcí mnoha faktorů, jedním z nejvýznamnějších je možnost jazyk běžně používat při komunikaci v rodině a v komunitě; tuto možnost ovlivňuje koncentrace a organizace komunity přistěhovalců. Češtinou je tak schopna hovořit bez velkých problémů často jen první generace přistěhovalců, avšak již druhá a další generace jsou schopny mluvit česky buď s jistými problémy, nebo vůbec.⁶⁵ Jak upozorňuje Marek Nekula: „společným dorozumívacím prostředkem čechoamerických mluvčích není stabilizovaná americká čeština, ale (americká) angličtina“ (Nekula, 2004, s. 264).

Tento proces ostatně popsal již Tomáš Čapek (1935):

„Přišedše sem, byli jsme jednojazyční. Dnes jsme dvojjazyční. A blíží se den a hodina, kdy budeme opět jednojazyční. Zákon asimilace je neúprosný. Čech se v Rusku stane a stal Rusem, v Německu Němcem, v Chorvatsku Chorvatem, na Slovensku Slovákem v USA Američanem. Přistěhovalá generace byla dělnická, řemeslnická, zemědělská. A řemeslnickou a zemědělskou zůstane do konce svých dnů. Mají přistěhovalci vyhlídky státi se zaměstnavateli? Ne. Ta úloha připadne potomkům, kteří znají domácí řeč a mají nad rodiči výhodu širšího rozhledu a důkladnějšího školního vzdělání. Doba okázalých pochodů ulicemi, doba svěcení praporů, doba zakládání nových časopisů a spolků patří dávné minulosti a nikdy se už nevrátí“ (s. 127).

„Přistěhovalci žijí v krajanském ovzduší; to znamená, že dosud čtou, hovoří a myslí víc česky než anglicky. Jejich domorodí synové, vnukové a pravnukové čtou, mluví a myslí anglicky. I je přirozeno, že myšlenkový a citový vztah každé generace k zemi předků je jiný. Podle mého mínění se řeč a otcovské tradice nejdéle udrží ve farmářských státech. Proč? Protože venkov nepodléhá tak pronikavým a častým změnám jako města. Cizinecké čtvrti ve velkých městech se dříve nebo později vždycky rozpadnou. Nejobyčejnější příčina je, že se lidé vystěhují ven do předměstí, kde je bydlení

⁶⁴ Kučera (1990, s. 34) cituje M. Novaka, *The New Ethnicity. Center Magazine* 3, 1974, s. 18–25: nová etnicita jako „hnutí sebepoznání u příslušníků třetí a čtvrté generace jihoevropských a východoevropských přistěhovalců do Spojených států“.

⁶⁵ Rozdíly v míře zvládnutí a generačního předávání jazyka byly v minulosti především mezi venkovem a městem; v rámci města záleželo na kompaktnosti a početnosti přistěhovalecké komunity (Kučera, 1990a).

příjemnější. České obce v New Yorku, v Clevelandu, v Chicagu a jinde jsou toho živým důkazem“ (258).

5.3.1. Motivace pro předávání jazyka dalším generacím

Motivace pro předávání (či nepředávání) českého jazyka následujícím generacím je rozdílná; pro představu mohu uvést několik příkladů z nahrávek, v nichž se osoby z první přistěhovalecké generace k svému rodnému jazyku a k jeho předávání svým potomkům nějakým způsobem vyjádřily.

Pro respondentku Ludmilu byla motivem naučit češtinu své dcery, narozené ve Spojených státech, snaha umožnit komunikaci vnuček s prarodiči, kteří žili v západní Nebrasce v koncentrované české komunitě a anglicky se nikdy mluvit nenaučili.

R: Vobě dvě dcery se naučily dobře mluvit česky. Já jsem na to držela, že musej mluvit česky, aby mohly mluvit s babičkou a s dědečkem.

[...]

T: Vy jste spolu mluvili česky?

R: My jsme spolu mluvili česky, protože jsme chtěli, aby ee děti mluvily česky. To je, proč moje dcery vobě dvě mluví česky.

T: Hm. Hm.

R: Dokonce i psaly babičce a dědečkovi česky.

[...]

T: Vaše dcery mluví česky a-

R: Obě dvě.

T: A jejich dcery? vaše vnučky?

R: Ne. Vnučky už ne.

T: Mhm.

R: Dovedou jmenovat jako koláče a buchtu a jídlo-

T: Mhm.

R: Jablkovej š- e štrudl a takový, co jedí, tak tohle.

[...]

Moje vnučky už nemluvily. Ne, ne. Jenom anglicky. Ale teď toho lituji! Jako ta Kát'a, její manžel byl dentista, a ten mluvil dobře česky, narodil se v Chicagu, z českých rodičů, a mluvil dobře česky. A vona teď říká: why did- Proč voni- Anglicky to říká: proč voni nemluvili česky, aby taky se bejvala naučila, no. Já, když jsem je měla, tak jsem vždycky ňáký to slovo česky na ně řekla, když jmenovala jsem věci a tak

{Ludmila}

Respondentka Jarmila neměla mnoho příležitostí setkávat se s krajany; v USA dokončila doktorské studium, získala zaměstnání v americkém podniku a za muže si vzala Američana. Názor na to, jestli by bylo užitečné učit své děti česky, postupem doby, a především vlivem politických změn v Československu po roce 1989, změnila.

Já jsem udělala velkou chybu, si myslím, že jsem je nevychovala víc česky, že jsem je nenaučila česky. Tehdy jsem si myslela, mám takovou výmluvu, já si to uvědomuju, že to nebude třeba, protože to bylo komunistický Československo, malý Český stát a... že to není třeba. Ale byla to chyba, si myslím, že každý jazyk – to není jenom jazyk, to je celá kultura, který se člověk naučí. A měla jsem je učit česky. Samozřejmě mám tu výmluvu, že jsem vždycky pracovala, a ta paní, co se o ně starala, na ně mluvila anglicky... ale měla jsem to udělat jinak. Já bych ráda, ale naneštěstí nemluví česky. Moje dcera vlastně trochu jo. Ale ta si vzala, když šla na studium do Berkeley, tak si vzala češtinu jako foreigner language a potom šla na Karlovu univerzitu a tam strávila jedno celý léto a jednou ještě tam šla, a to jsem se skutečně překvapila, že se naučila poměrně dost. Ale samozřejmě to se naučila a... teďko to nepoužívá, tak to zas zapoměla.
{Jarmila}

Respondentka Vlasta nepovažovala češtinu jako užitečný a perspektivní jazyk; se svými dětmi, které se ostatně narodily ještě v Československu, mluvila česky i po odchodu do USA. Její vnoučata se již naučila pouze několik českých slov (a to pravděpodobně i proto, že Vlastiny děti mají za životní partnery Američany). Vlasta zároveň zmínila význam rodiny při předávání jazyka dětem a také místní školy, která podporuje zájem dětí o jejich původ.

R: Celkem... je zajímavý, že moje poslední dvě vnučky... voni je vedou tady ve škole, aby ukázaly tu svou národní heritage. Ona třeba psala esej na to, odkud její prarodiče jsou. Takže ona psala o nás, jak jsme utekli, měla se mnou interview, takže tady je ta škola vede k tomu, aby ukázaly děti, odkud vlastně přišly a jaký je jejich původ. Takže tady je k tomu vedou. Tydle dvě nejmenší vnučky, jedný je osmnáct, druhý je patnáct a půl, ty byly v Čechách před třemi lety a STRAŠNĚ se jim to líbilo. Strašně se jim Praha líbila. Moje další, ty starší, ty tam byly několikrát, když byly malinkatý, dcera tam s nimi jela, a vnučka tam jela letos a cestovala po Evropě a zajela do Prahy na jeden den, ráno přiletěla, šla po Praze, a večer odletěla někam jinam. Takže je to taky zajímavý, ale přece jenom oni chtějí vidět svět, chtějí vidět další a další věci.

T: Vaši vnuci tedy znají slova, ale nekomunikují s rodiči v češtině.

R: Ó ne, naprosto ne. My jsme se ani nesnažili, protože jsme říkali, že čeština není jazyk, kterým by se nějak dál domluvili, než v Československu a tenkrát jsme ani netušili, že se tam bude moct jezdit. Takže jsme je k tomu ani nevedli. Ale doma pro mě bylo jednodušší s nima mluvit česky, třeba se zeptat: chceš mlíko? Tak oni vědí mlíko, že je milk ((smích)) oni znají knedlíky, dumplings jsou knedlíky a ty maj strašně rádi. Ta nejstarší vnučka, když jsme tam byli před iks lety, tak objednávala ráda jídlo: svičková a jedno pivo pro tatínka, prosím. TO se naučila tam říkat, ale jinak nic. My jsme je nevedli ani k tomu, aby tohle znali. Některý lidi, je zajímavý, i Češi vedli k tomu, a i když ty děti nežily v Čechách a narodily se třeba tady, tak mluvěj česky, ale to je taky tím, že bejbisitovala vždycky babička a ta je Češka, ta nemluví anglicky, takže museli mluvit. Kdežto já jsem na to, abych POŘÁD bejbisitovala svoje vnoučata, nebyla, to měli bejbisiterku a ty mluvili zase jinejma jazykama, takže možná španělsky by odpověděly. ((smích))

{Vlasta}

Respondentka Jindřiška v interview kladla důraz na předávání češtiny při běžné komunikaci v rodině a na význam zájmových spolků, ve kterých se děti přistěhovalců učí jazyku svých rodičů. Vedle znalosti jazyka zmínila znalost české hudby, především pak národní hymny.

Svým dětem (staršímu synovi byly v době emigrace čtyři roky, mladší se už narodil ve Spojených státech) češtinu předala a je na to dnes hrdá.

s manželem jsme mluvili česky a na syny jsme mluvili česky, na nás synové mluvili česky, my jsme je měli ve Skautu [...] Vedli to dva Češi. [...] Takže ty děti mluvily česky. Pak se tu objevila jedna učitelka z Prahy, tak ta si vzala ty děti a učila je češtinu. Náš /Richard/, ten umí docela hezky česky. A Jirka teda taky. Jednou byl v kempu, tady v Cuyamaca u San Diega, my ho nasadíme do auta, už jsme ho vezli domů z toho kempu a on nám začal zpívat národní hymnu. Tak ta Iva, co je učila češtinu a skautovala s nima, je vedla k tomu, že ty děti znaj naši českou hymnu. Já jsem byla tak překvapená, že jsem úplně nemohla mluvit z toho. A stalo se to asi před dvěma lety, hrálo rádio mu nahoře a on najednou přiběhne dolů, zapne mně rádio dole a říká: mamí, poslouchej. A tam bylo pokračování hymny. On říká: víš, co to, mamí, je? Voda hučí po lučinách – už to bylo kousek, on si pořád ještě pamatoval tu hymnu. Byla to nějaká taková série písní, Dvořák v tom měl nějaký melodie a Smetana a taky tahle melodie od tý naší národní hymny se tam objevila. Takže, my jsme hodně mluvili česky na ně. My jsme dbali na to, aby v těch dětech ta česká řeč zůstala. /Richard/ na mě mluví česky, ale někdy mluví taky anglicky. To bych chtěla, kdybys ho slyšela, jak mluví česky, tak to je velmi dobrý.
{Jindřiška}

Respondentka Rebeka se snažila učit češtinu svého syna, kterému v době emigrace byly čtyři roky, ale neuspěla, protože to odmítl, aby se ve škole neodlišoval od svých spolužáků. Jeho rodným jazykem je, podle slov vypravěčky, jednoznačně angličtina. Význam znalosti češtiny „objevil“ sám až v dospívání, když se začal stýkat se svými vrstevníky při prázdninových pobytech v Čechách a s českými studenty v USA.

T: Vy jste asi doma mluvili česky, takže syn uměl česky, ale zařadil se...

R: SYN. S ním to bylo těžké. Já jsem si nechala samozřejmě poslat český slabikář, že ho budu učit. On mě ze začátku odmítl. Nechtěl. Chtěl se prostě co nejvíc zapojit mezi ty americký... připadal si jinej a asi mu to vadilo... takže... doma jsme mluvili česky, ale on před americkými dětmi se styděl. [Česky] on ovládal, ale velice omezený jazyk: pojd' se najíst, běž do postele, vyčisti si zuby. Nediskutovali jsme v češtině. Takže angličtina je pro něj v podstatě jako rodný jazyk. Mluví dokonale anglicky, nemá přízvuk v angličtině vůbec.

T: On třeba když založí rodinu, tak už to bude asi...

R: Anglicky mluvit, samozřejmě. OVŠEM zajímavý je, že potom jsme začali jezdit do Čech a v těch šestnácti sedmnácti letech, jsme přijeli do Brna, šli jsme do Prahy, moje kamarádka tam má dvě dcery jeho věku, zalíbilo se mu tam, zjistil, že v Čechách jsou KRÁSNÝ holky a najednou začal mít STRAŠNEJ zájem se naučit česky. ((úsměv)) Pak tam byl dva měsíce, jel tam na prázdniny sám, vrátil se a mluvil PERFEKTNĚ česky. Ne teda DOKONALE, ale podstatně, podstatně líp. Potom se tady ještě seznámil s českými děvčaty, který tady pracovaly v jednom baru a tak se s nima stýkal [...] Takže vzhledem ke komunikaci s nimi se naučil velmi dobře česky. Jsou lidi, kteří teda mají děti, kteří VŮBEC neumí slovo česky, lidí našeho věku a věku našeho syna, ani slovo, a jsou lidi, kteří mluví lépe česky, ale většinou je to jenom ta konverzace, neumí číst a psát, protože pro Američana, on si to speluje, takže A pro něho není A, ale EJ a E není E, ale I, takže pro ně je to dost těžký se to naučit... česky psát.

{Rebeka}

Respondentka Zdislava se svými třemi dětmi mluví anglicky. Nejstarší dceři byl rok, když se její rodiče rozhodli emigrovat, a další dvě děti se narodily už v USA. Zdislava uvedla, že její

děti odmítly češtinu proto, aby se od ostatních dětí neodlišovaly. Nadto dospěla k názoru, že slyšet češtinu od jediné osoby není pro zvládnutí jazyka dostatečné. Kvůli jazyku v rodině docházelo ke sporům, neboť děti s rodiči nechtěly komunikovat česky. V dospívání se česky začal učit její syn sám kvůli českým kamarádům. Také podle ní je pro její děti čeština cizím jazykem.

T: Mluvíte se svými dětmi česky?

R: Když jsem sem přijela, tak jsem na tu první dceru se snažila mluvit česky, a zjistila jsem, to je velká práce. Tím, že to dítě neslyší ten jazyk neustále, je to cizí jazyk. Od jedny osoby to poslouchat, jako voď mámy, to nestačí... takže moje dcera se nemohla pořádně naučit česky. Byla malá a jenom jedna osoba, když na ni mluví, kerá je ještě stydlivá a nemusí tolik mluvit... to dítě nemělo moc exposure. A teď jsme šly do parku a vona nerozuměla anglicky. Tak jsem si říkala: to taky není dobrý pro tu dceru. Tak když jsme byly venku, tak jsem na ni mluvila anglicky. A já jsem taky se chtěla naučit anglicky, takže nakonec někdy z toho byly takový... napůl česky napůl anglicky. Teďka většinou mluvíme anglicky. A vím, že rodiny některý vopravdu UDRŽELY ten jejich jazyk, slovenštinu nebo češtinu pro jejich děti, že je naučili velice dobře. Ale oni se hodně stýkali s dalšími Čechy a Slovákami. Což v našem případě nebylo, protože my jsme nebyli takový společenský. [...] Já jsem si říkala: teda když NECHTĚJ se naučit doma – když jsem na ně mluvila, tak voni vždycky ty děti, kde vyrůstaj, odpovídaj tím jazykem, té země – tak já jsem si říkala: tak já se nebudu s nima pořád dohadovat a hádat. A voni mi odpovídali: my na tebe nebudeme mluvit. Když nebudeš mluvit anglicky, tak my s tebou nemluvíme. Takže to vznikaly takový dost problémy. Tak jsem si říkala: to nevadí. A posílala jsem je do Čech. Každý dva roky. A byli tam na měsíc. S babičkou. Takže to nebylo jednoduchý. Ale naučili se česky. Nejstarší dcera tam jela nazpátky na svatbu své sestřenice, a už mohla pít, podle evropskýho... pravidel, a tak ji vzali do nočního klubu, protože jí už bylo osmnáct, ale v Americe ještě vlastně nemohla, tak najednou se cítila... důležitější a říkala si: no, možná bych se ten jazyk mohla víc naučit. Mladý lidi ji tam vzali do toho baru. Přijela domů a rozhodla se, že se dobře naučí česky. A před týdnem mi poslala e-mail, který posílá do Čech, jenom tak abych se na to podívala, a úplně jsem jí rozuměla. To je hrozně těžký pro cizince psát česky. Spoustu Čechů jsem znala, který mluvili ten jazyk, ale neuměli psát. Tak to mě velice překvapilo, že moje dcera udělala jenom dvě chyby v celým tom dlouhým e-mailu.

T: A vy s nimi mluvíte anglicky?

R: Většinou jo. Většinou jo. ... Proč? Protože po tech letech života tady člověk začne zapomínat tu vlastní řeč a za druhý některý slova ani neexistovaly. Česky. Technologie kolem nás.

T: A zajímají se vaše děti o to, odkud pocházejí?

R: Hodně se zajímají. Můj syn, kterému je teď devatenáct, jak já říkám, stavěl zdi, nechtěl se mnou mluvit, nechtěl, abych mu připomínala, vodkuď pochází, tak najednou se začíná o to sám zajímat. Před dvěma lety šel na eBay a koupil si český oblečení, ňáskou sportovní uniformu, tepláky a bundu s nápisem Česká republika. A chodí na univerzitu a setkal se tam s dvouma holkama, Čechama, a mluvěj spolu česky. Začal se zajímat. A říkal: byl bych moc rád, kdybych uměl lépe česky. Ale nechce zase moc komunikovat v češtině. Protože je to složitější. Je to cizí jazyk. Když člověk, jak jsem říkala, nevyrůstá kolem lidí, který tím jazykem mluví, nebo televize... teď už ty možnosti existují, že se dá televize nebo noviny číst přes e-mail, ne, internet. Rozhlas se dá poslouchat přes internet, takže se člověk může dobře naučit ten jazyk.

{Zdislava}

Respondentka Helena porovnávala předávání českého jazyka potomkům s předáváním české kuchyně, s čímž jsou podle ní mnohem menší problémy.

My furt děláme rádi český jídla... a propagujeme je mezi našema vnukama ((smích)) a dětma. A děti to maj rádi, knedlíky, svíčkovou, a když maj narozeniny, tak já je pozvu na večeři: co byste chtěli na večeři? No svíčkovou nám udělej! Tak to je prostě pořád stejný. A hledáme ten tmavej chleba, kterej máme rádi, a nemáme rádi ten bílej.
{Helena}

Respondentka Viola je podle svých slov v USA usazená, spokojená, šťastná a nikdy s manželem neuvažovali o trvalém návratu do Čech. Společnost jiných Čechů nikdy záměrně nevyhledávali – společenské styky byly podmiňovány jinou okolností: společné profesionální kruhy („akademické“). První dcera se narodila ještě v Československu, druhá v Kodani, kde byli dva roky služebně; odtud natrvalo přesídlili do USA. Česky sice obě její dcery mluví, ale češtinu užívají pouze pro vlastní domácí komunikaci, která navíc byla dvojjazyčná: rodiče mluvili na dcery česky, ony odpovídaly anglicky. Mluví s přízvukem, neumí psát správně česky, dokáží češtinu zaznamenat pouze foneticky, tj. např. bez respektování zásad českého pravopisu. Starší dcera umí česky trochu číst, mladší nečte vůbec. Při návštěvách Česka se však obě bez problému domluví. Sama respondentka považuje sebe a svého muže spíše za Američany než Čechy (podstatné je pro ni to, kde prožili většinu svého života), tudíž jako Američanky vnímá také svoje dcery, které se provdaly za Američany, za Američany považuje i svá vnoučata.

V případě respondenta Felixe k předání mateřského jazyka došlo, ale ne z jeho strany. Felixova manželka byla německého původu a své tři syny svému mateřskému jazyku, tedy němčině, naučila.⁶⁶ V rodině se tedy hovořilo dvěma jazyky, a sice anglicky a německy. Vypravěč o trvalém návratu do Čech neuvažoval, v USA se mu profesně vedlo dobře, navíc mohli volně navštěvovat Německo (to patrně posilovalo motivaci rodičů naučit děti německy).

T: A vaši synové mluví anglicky a německy?

R: /Henry/, protože manželka byla Němka, tak /Henry/ mluví krásně německy, ty další dva, ty mluví německy, /Carl/, ten prostě byl tam navíc, ten mluví dobře německy... no a nemáme možnost to používat...

{Felix}

⁶⁶ Podobnou zkušenost rozdílného předání jazyků bilingvních rodičů popsal T. Čapek ve svých pamětech (1935, s. 95): „Narozen [Louise J. Piatti] v městě New Yorku z matky Francouzky a otce Itala, Piatti uměl francouzsky plyně, italsky se dovedl smluvit.“

Jedním ze způsobů, kterým projevují další generace povědomí o svých kořenech (nová etnicita), je znalost českého jazyka, ovšem ne ve smyslu funkčního, komunikativního užívání jak je tomu především u první generace, ale spíše náznakového, manifestačního využívání některých prvků: slov a slovních spojení (Kučera, 1992, s. 81).

5.3.2. Časopis organizace *CSA Fraternal Life*

Pokusím se odpovědět na otázku, která slova jsou takovými etnicky identifikačními výrazy, a tedy jsou srozumitelná několika přistěhovaleckým generacím? Pro zodpovězení této otázky bylo nutné najít prostor, ve kterém komunikují různé generace, a nejprve zjistit, zda v tomto prostoru k takovému manifestačnímu používání českých slov dochází, a pokud ano, tak vysledovat, která slova to jsou. Tento typ jazykové kompetence bývá označován jako kulturní bilingvismus (Kučera, 1990a, s. 34; Nekula, 2004, s. 261). Kučera mluví o jazyku, který prodělal funkční posun: „ze základního dorozumívacího prostředku celého společenství se změnil v sekundární kód, jehož znalost bývá často značně mezerovitá a který je využíván jen příležitostně a náznakově, a to primárně nikoli ke komunikaci, nýbrž k manifestaci etnické příslušnosti“ (Kučera, 1990a, s. 43). Čeština přistěhovalců je v tomto smyslu jakýmsi jazykem vyčleněným pro určitou událost.

Analýzám čechoamerických periodik tištěných v češtině se věnují např. Eva Eckertová (2004), Alena Jaklová (2001a, 2001b, 2002, 2003, 2005, 2006a, 2006b) a Milena Šipková (2001). Pro sondu v této práci jsem zvolila časopis organizace *CSA Fraternal Life*, jehož čtenáři i přispěvateli jsou příslušníci různých přistěhovaleckých generací. Podobně také respondenti, s nimiž jsem se v Kalifornii seznámila, patří k různým generacím. Tento časopis vychází jako měsíčník (s výjimkou letního dvojčísla), je psaný anglicky. Jednotlivá čísla mají 36–44 stran. Sledované období představuje jeden rok: červenec 2007 až červen 2008.⁶⁷ Nejedná se tedy o česky psané periodikum, i když se na Čechoameričany orientuje.

⁶⁷ Jednotlivá čísla analyzovaného časopisu byly k dohledání na internetu podle měsíců:

červen 2008: <<http://www.csafraternallife.org/doc/June.pdf>>;
květen 2008: <<http://www.csafraternallife.org/doc/May.pdf>>;
duben 2008: <<http://www.csafraternallife.org/doc/April.pdf>>;
březen 2008: <<http://www.csafraternallife.org/doc/March.pdf>>;
únor 2008: <<http://www.csafraternallife.org/doc/February.pdf>>;
leden 2008: <<http://www.csafraternallife.org/doc/January.pdf>>;
prosinec 2007: <<http://www.csafraternallife.org/doc/December.pdf>>;
listopad 2007: <<http://www.csafraternallife.org/doc/November.pdf>>;
říjen 2007: <<http://www.csafraternallife.org/doc/October.pdf>>;
září 2007: <<http://www.csafraternallife.org/doc/September.pdf>>;

Organizace *CSA Fraternal Life* je pojišťovací společnost, která vznikla jako *Czechoslovak Society of America* v roce 1932 sloučením pěti společností.⁶⁸ Hlavní sídlo organizace je ve státě Illinois. Základními jednotkami organizace jsou *lodges*, tj. řekněme rady, střediska,⁶⁹ jež působí ve dvaceti státech USA⁷⁰.

Časopis se v současnosti neomezuje na užší krajanskou či geografickou komunitu a je určen členům organizace *CSA Fraternal Life*, která je otevřena všem zájemcům o její aktivity a služby. Právě požadavek nediskriminovat zájemce o členství v této organizaci vedl v roce 1982 ke změně jejího názvu (původní *Czechoslovak Society of America* na *CSA Fraternal Life*), ve kterém se potlačil národnostní charakter společnosti. Vedle původní tištěné podoby časopisu dnes existuje také jeho internetová verze, která umožňuje jeho dostupnost komukoli. Časopis je oficiálně určen členům této společnosti a nejedná se o ryze krajanský tisk,⁷¹ zároveň však některá specifická témata (např. z české historie), zprávy dopisovatelů o návštěvě České republiky, recepty českých jídel a v neposlední řadě četnost původně českých příjmení osob, které do časopisu posílají své příspěvky, nebo se o nich v příspěvcích píše, ukazují, že ať už čte časopis kdokoli, mezi čtenáři jsou příslušníci nejrůznějších přistěhovaleckých generací, a tím časopis na své původní zaměření navazuje. Důkazem toho jsou následující jména autorů článků (případně jména osob, o nichž se v příspěvcích píše), navíc na příkladech těchto jmen vidíme, jakým způsobem byla původní česká příjmení upravena: chybí diakritická znaménka a ženská příjmení jsou bez přechýlení:

Ken Dvorsky, Emily Bednar, Nancy Rericha, Frances Polivka, Geraldine Brdicka, Frank Danek, Helen Havlina, Evelyn Krofta, Rose Vesely, George Hrdlicka, Olga Blabolil, Joe Dvorak, Vlasta Lizalek, Raymond Lomnicka, Jerry Hanacek, Lillian Nemec, Irv Kopecky, Ray Hemzacek, Brittany Sedlacek, Sandy Kral, George Svoboda, Lida Mikes, Shirley Vavra, Betty Cernohorsky, Rudy Stika, June Rybnikar.

dvojčíslo červenec – srpen 2007: <<http://www.csafraternallife.org/doc/July.pdf>>. Tyto stránky jsem naposledy navštívila v červenci roku 2008.

⁶⁸ Na své internetové stránce <<http://www.csafraternallife.org/Default.asp>> se tato organizace čtenářům představuje takto: „CSA Fraternal Life (formerly the Czechoslovak Society of America) is America's oldest Fraternal Benefit Society, founded in 1854 in St Louis Missouri, by Czechoslovak immigrants who wanted to provide security for their widows and children upon their death. While there remains a strong connection to those Czech and Slovak roots, as a general fraternal society, membership is open to all individuals of good character that share a common value system and meet our underwriting requirements.“

⁶⁹ CSA Fraternal Life se skládá z 65 rad s přibližně 24 tisíci členy.

⁷⁰ Colorado, Kalifornie, Connecticut, Florida, Illinois, Indiana, Iowa, Kansas, Maryland, Michigan, Minnesota, Missouri, Nebraska, New Jersey, New York, Ohio, Pensylvánie, Texas, Virginie, Wisconsin.

⁷¹ Odkaz na tento časopis bylo možné najít v Adresáři krajanského tisku a dalších médií (naposledy navštíveno v červenci 2008):

<[102](http://www.mzv.cz/www/mzv/default.asp?ido=11207&idj=1&amb=1&ikony=&trid=1&prsl=&poccl>.</p></div><div data-bbox=)

Podobně k českému původu organizace odkazují jména některých rad (tj. lodges):

Bratri od Sazavy, Cech, Century of Progress/Bila Hora, CH Harrison/Jan Hus, Karel Jonas, Kruh Osvojených Zen a Panu, Mistr Jan Hus – Cesky Lev, Mladi Bojovnici, Prokop Velky, Rovnost, Sokol Pilsen, Svetlo, Svobodny Rolnik, Vernost – Fidelity, Vesmir.

Struktura časopisu

Časopis tvoří několik pravidelných a několik nepravidelných až jednorázových rubrik. K pravidelným nebo velmi častým rubrikám patří kupř.: *Presidents's Biz, Treasurer's Call, Today Fraternal* (sdělení a projevy představitelů organizace), *District News, Events Calendar, Get-Together* (informace o nadcházejících událostech a akcích), *CSA Scholarships* (informace o možnosti získat studijní stipendium), *Lodge Happenings* (příspěvky členů-dopisovatelů), *Just Kids* (rubrika rozsahu jedné strany věnovaná dětem).

Jako příklad nepravidelných rubrik lze uvést třeba: *Photo Contest, Miss National CSA Contest* (informace a přihlášky do různých soutěží a akcí), *Annual Report* (informace o finanční informaci časopisu určená členům organizace), *Your Stories – Your Voices* (životní příběhy, zkušenosti příspěvateľů), *Cooking Corner* (recepty).

České výrazy se objevují převážně v rubrice *Lodge Happenings*, kterou plní svými příspěvky dopisovatelé/členové organizace, kteří se převážně navzájem informují o různých událostech, o minulých a budoucích akcích a aktivitách. V oficiálních rubrikách, jejichž autory jsou představitelé společnosti (jako např. sdělení prezidenta organizace *Presidents's Biz*, viceprezidenta *Today Fraternal*, pokladníka *Treasurer's Call* apod.) se české výrazy vyskytují zcela výjimečně, např. v prosincovém čísle se v začátku úvodníku vice prezidenta objevilo: *Veselé vánoce! Have you celebrated Christmas with your lodge or District this year! I hope you were blessed with abundance, especially when Svatý Mikuláš came to call.* Nebo pokladník popřál čtenářům v závěru svého jinak anglického projevu: *Veselé Vánoce A Šťastný Nový Rok Všem.*

Každý příspěvek z rubriky *Lodge Happenings* je uveden jednotně s údaji o názvu a číslu rady, o městě a státu, např.:

Los Angeles No. 458, Los Angeles, California

Mistr Jan Hus – Cesky Lev No. 91, Cicero, Illinois

Článek je zakončen pokaždé stejným pozdravem:

– *Fraternally*, (následuje jméno a příjmení přispěvatele)

České výrazy jsou v textech uváděny v různé podobě, různým způsobem:

- s diakritickými znaménky: *Svatý Mikuláš*;
- bez diakritických znamének: *Rohlicky*;
- v přepisu, jenž reflektuje anglický pravopis: *kolache*, *gulash*;
- s velkými iniciálami (podle anglického způsobu): *Sla Nanyinka do Zeli*;
- bez anglického ekvivalentu: the unique framed picture of a Czech *selka*⁷²;
- spolu s anglickým výrazem, buď tak, že je český výraz následován anglickým v závorce: a full Czech dinner including *veprova* (roast pork), *knedliky* (dumplings), and *zeli* (sauerkraut), nebo je anglický výraz následován výrazem českým v závorce: from Czech bagpipe (*dudy*) player;
- jsou zvýrazněny např. kurzivou nebo uvozovkami: However, we were going through a prolonged “*zelezny muzi*” (Iron Men of May) last month;
- nezvýrazněny a neodlišeny od anglických výrazů (tedy bez kurzivy, bez uvozovek): Our bountiful refreshments included kolace.

Oblasti a motivace výskytu českých slov je možné rozčlenit do několika skupin: (1) česká kuchyně, (2) událost, akce svátek, (3) tradice, folklór, (4) gratulace, pozdrav, oslovení, (5) zeměpisný název. Nejčteněji zastoupenou skupinou byla česká kuchyně.

Česká kuchyně

Z gastronomických bohemismů bývá jednoznačně nejčastěji užíváno slovo *koláč*. V následujících ukázkách se postupně seznámíme s jeho několika různými grafickými podobami, které se v textech objevily (srov. Kučera, 1990a, s. 148). Dále jsou to názvy jídel, která bývají spojována s tradiční českou kuchyní, anebo si je s ní pisatelé spojují (viz příklad se slovem *čivapčiči*). Daný jev jsem zvýraznila podtržením; kurziva, velká písmena, gramatické chyby jsou zachovány z původní podoby v časopise.

A Czech dinner of pork, dumplings and sauerkraut was served. Mildred Heindl baked three kinds of *kolacky* for dessert.

⁷² V časopise, z něhož tato ukázka pochází, je kurzivou zvýrazněno pouze slovo *selka*.

As usual Irma is in charge of baking 250 dozen *kolace* (with help, of course) in the huge kitchen of the St. Bernadette's Catholic church.

In honor of CSA's 154 years we had our annual birthday party and instead of a cake we had *Kolacky* big as sweet rolls with apricot, cheese and poppy seed fillings, which everyone loved.

At our November Lodge Meeting we had a Bohemian Thanksgiving: roast pork, dumplings, sauerkraut and *kolacky*. It was delicious. Thank you to all our fine cooks: Florence Pycha, Charmaine Thorfeldt, Dawn Jensen and Adam Wilt (he brought the *kolacky*).

Cake and fresh *kolachi* were served for dessert.

Makenna talked about the food the Czechs are noted for, such as pork, dumplings sauerkraut and *kolachy*. As a special treat, her father John Martanovic Jr., brought in 35 *kolachy* for Makenna to pass around.

For Babi's Kitchen, I have demonstrated making *Kolaches*, Czech Sauerkraut made with brown sugar and some beef or chicken broth for flavor, *Svickova*, and steamed apple dumplings. My daughter and I will be making *Zelniky*, a cottage cheese spread for rye bread, paprika chicken, and cottage cheese filling for *Kolaches* at the October Babi's Kitchen.

Our March meeting was again held at Zina's Restaurant and Bar. Our members loved the Czech food cooked by our wonderful chef Zina Kubickova. Her apple "*kolac*" she served was great. We seem to have more people at the meeting when we go to Zina's. This time the specials included my very favorite "*rajska omacka*" and also the good "*koprovka*". The liver dumpling soup was great, it went down so nice and easy.

She had made some sauces that were not on the menu, like *svickova*, *koprovka*, *a rajska*, but were available to customers.

All the Bohemian dishes are made from the original recipes and the Czech *pivo* (beer) can also be enjoyed in the 14th century-pub or the beer/patio garden, weather permitting.

For the February meeting, Lodge 458 members wanted to meet at the Zina's restaurant and Bar for some "*veprove, knedliky a zeli*".

In honor of the year-end holidays Pat Mastalir prepared a full Czech dinner including *veprova* (roast pork), *knedliky* (dumplings), and *zeli* (sauerkraut) with apple strudel for desert.

The food was great as always, especially the special order of duckling (*kachna*) served with dumplings and cabbage (*zeli*).

The other day we had *civapcipci*, and it was very good. It is a Czech version of the ground meat shish kebabs.

We look forward to warmer weather, coloring Easter eggs and making the traditional Czech dish of *sekanina*.

Zina is the most fabulous cook, her dumplings just melt in your mouth, and the *segetin gulash* came with a paprika sauce that reminded me of my mother's cooking The *veprove, sladke zeli a knedliky* was the best I have ever tasted.

Many thanks to everyone who supported our Rohlicky Bake Sale.

Also, I remember the perch dinner on Christmas eve along with the kuba – a barley dish that had mushrooms in it.

The cookbook contains recipes for holiday pancakes and Vanocka (Houska).

Roast Duckling – Pečená Kachna

Mushroom Gravy – Houbová Omáčka

We heard about the good food that was served at the Hospitality Room On Friday, August 3, also how everyone who purchased a Sunka (Pig) Button was told to look at the back of their buttons

Událost, akce, svátek

the 85th Cesky Den (Czech Day) Picnic

a prolonged “zelezny muzi” (Iron Men of May)

Their dance group performed at the 1984 Olympics when they were in Los Angeles and also at the Sokol Slet in Prague in 1990.

The Pasadena Beseda is no longer holding the “Jaternicni Hody” for the public.

In March, lodge 458 will support the Pasadena Beseda club by attending the annual Jaternice Hody in Arcadia.

Sunday, August 12, is the 73rd Harvest Festival (Obzinsky) to be held at ...

and perform at our lodge's Selsky Ples three times and when the lodge members traveled to the Chicago area for Moravske Den some years ago ...

Lodge Queensdale celebrated the Christmas holiday on Saint Nicklaus (Mikalus) [sic] Day at the Mark Twain. We had a delicious meal with everyone ordering something different and the desserts topped-off the meal. Then Mikalus [sic] arrived.

We always celebrated Svaty Mikulas (St. Nicholas) on December 6th.

Název organizace, spolku

the Sohajka dance group

the Besidka group

She is interested in the activities of the Patronat of our Ceska Sin Sokol and was a past president of another lodge and vice president of DC 10.

On December 19, the Aux. of Ceska Beseda party and program was held.

the Pasadena Beseda club

Did you go to the 100th anniversary celebrating Ceska Sin Sokol Hall?

Tradice, folklór

Los Angeles Girl Scout Troop 763 performing “Sla Nanyinka do Zeli” at the local Girl Scout Thinking Day celebration.

We are most familiar with his Ta Nase Picnicka Ceska (Our Czech Song).

The symbols on the kraslice were to remind us of the resurrection.

In February, we in the United States think of President's Day and Valentine's Day, but the Slovak and Czech people recall Fasank at the end of the month.

More than one hundred CSA members, friends and other guests were in attendance at the American Czech Center on January 11th for a special visit from Czech bagpipe (dudy) player Michael Cwach ...

We're excited to announce that the lodge will host a performance by Czech bagpipe player Michael Cwach and a presentation of Call of Dudy, a movie that tells the story of Czech bagpipe traditions from their origins to the present day.

Secretary Helen Gaydusek and Vice President Carol Johnston were at the door to greet everyone and give them the unique framed picture of a Czech selka.

A kroj was always part of my wardrobe.

Our Czech pride is shown in this collage featuring their daughters and granddaughters wearing the traditional ceremonial kroj.

They have made their own Kroje

On December 6th Svaty Mikulas climbs down from heaven on a golden rope accompanied by an angel and a chain-carrying devil who brings coal to bad children.

Gratulace, pozdrav, oslovení

After apologizing for not being able to make our Christmas meeting, she greeted everyone with Vesele Vanoce (happy holidays) and passed out some Christmas goodies including chocolate candies.

Merry Christmas and Veselé Vánoce!

Veselé Vánoce to our Czech friends.

Nazdar!

The smiling faces said we had a nice time, good company, great food and fine service. Stasny Novi Rok!

My dear Babi lived with us and taught me so much.

Louise Nekuda is looking forward to the day he talks and calls her Babi like the rest of her family.

Zeměpisný název

In Cechy and Moravia it was the custom that the boys made willow wands while the girls were busy decorating their beautiful eggs.

Kontakt češtiny a angličtiny vedl k vzájemnému pronikání obou jazyků, a tak jako je čeština Čechoameričanů ovlivněna angličtinou, vstupují i do angličtiny, kterou užívají pisatelé analyzovaných textů, české prvky (ač v mnohem menší míře). Podle tvrzení Karla Kučery se většina českých „etnických výrazů“ v angličtině užívá jen v oblastech s vysokou koncentrací čechoamerické populace. Daný časopis určitý sdílený komunikační prostor vytváří, i když na jiné než geografické úrovni. Mohli jsme vidět, že se jedná o slova, která „souvisí s oblibou některých typicky českých skutečností“ (Kučera, 1990a, s. 148–149). Výrazy, které Kučera uvádí jako příklad ve své studii vydané před dvaceti lety (koláč, svíčková, jaternice, polka) a které se objevily i v mých ukázkách, zároveň poukazují na určitou stabilitu „manifestačního“ slovníku Čechoameričanů, z nichž mnozí již jinak česky nemluví a nerozumí. Chyby ve slovech a chybné tvary v několika příkladech, pokud se nejedná o tiskovou vadu (např.: *Obzinsky, Mikalus, Picnicka, 35 kolachy*), ukazují, že česká slova používají opravdu také generace, pro které je čeština již cizím jazykem.

Výše uvedené výrazy mohou být projevem identifikace s čechoamerickou skupinou (srov. Nekula, 2004, s. 268) a prostředkem zpestření samotného textu, ale zdá se, že pro komunikaci nejsou zcela nezbytné. To, že se autoři příspěvků bez problémů obejdou bez českých výrazů, a to i v případě slov označujících věci či jevy, které v angličtině někdy třeba neexistují, dokládá samostatné užívání anglických sémantických překladů a opisů výše uvedených výrazů či slov typických pro českou kulturu, např.:

Yarmilla wore her Czech costume.

Virginia Kupinski made the famous crullers, and Kruta Bakery made the Bohemian Pastries.

A Czech dinner of pork, dumplings and sauerkraut was enjoyed by all.

Lillian brought Bohemian bakery from Vesecky's bakery in Berwyn and coffee for refreshment.

Jerry Heindl promised his delicious ethnic meal of dumplings, pork and sauerkraut.

We sang Christmas Carols and Jerry Cicela sang some Czech songs.

Milan cooking a Czech favorite, dumplings.

One of my best memories will always be our entire family joining around their kitchen table sharing in a delicious, home-cooked Czech meal of dumpling and goulash.

We, Eastern European descendents, were licking our chops at the poppy seed pastries.

Also, they sold us more than two-dozen Czech sausages with rolls and Czech sauerkraut before they officially opened.

The Balboa Park Dancers, in traditional native costumes, followed this delightful entertainment.

Ethnic food

Czech crystal glass and porcelain

Na samotný závěr uvedu úryvek z pozdějšího čísla⁷³, který potvrdí jazykový kontakt a, alespoň pokud jde o znalost češtiny, fascinaci českou kuchyní v makarónských verších:

Kolace are Czech's favorite pastry
Nothing else is quite as tasty
Except some pork with knedlicky a zeli
Goulash, Svickove and Rizck [sic] too, the
thought of it all is so heavenly!
(or take your choice and replace the last
line with either... "makes me shake like
jelly" or "makes me rub my belly")

5.3.3. Shrnutí

V předchozích podkapitolách (Jazykový management v dvojjazyčném prostředí a Kalky v mluveném projevu první generace českých přistěhovalců v USA) jsem sledovala jazykový posun z hlediska jedince – přistěhovalce první generace, který je bilingvní, jehož mateřským jazykem je čeština, po příchodu do USA si zlepšil jazyk této země, případně se ho zde začal učit. Tyto jazyky používá podle toho, v jaké konkrétní situaci se mluvčí nachází, jazyky mají své domény. Oba jazyky se prostřednictvím osoby přistěhovalce dostávají do kontaktu, angličtina je češtinou přinejmenším ovlivněna tím způsobem, že je vyslovována s cizím přízvukem, mluvčím mohou činit problémy určité/neurčité členy, přenášejí si návyky z

⁷³ Dvojčíslo červenec – srpen 2008: <<http://www.csafraternallife.org/doc/journal/July.pdf>> (naposledy navštíveno v září 2008).

češtiny do angličtiny (kalky apod.); jejich čeština je postupem času také ovlivněna angličtinou.

V této kapitole jsme mohli jazykový posun vidět z hlediska generací: zatímco první přistěhovalecká generace mluví lépe česky než anglicky, u generací následujících je tomu naopak. Situaci druhé generace (děti) bylo možné v této práci vidět na ukázkách, v nichž první generace (rodiče) vyjadřovala svůj náhled na předávání svého mateřského jazyka svým potomkům, a na zmínkách o tom, jakým jazykem se spolu dorozumívali. Druhá generace často v dětství či mládí umí česky skvěle a stejně tak dobře zvládá i angličtinu, v pozdějším věku však bývají zdatnější a jistější v angličtině, přičemž samozřejmě záleží na mnoha faktorech (je-li jejich životní partner amerického původu, míra jejich zájmu o jazyk a původ rodičů apod.). U třetí, čtvrté a dalších generací je angličtina jasným vítězem. Ovšem pročitání časopisu, který jsme si v této kapitole představili, dává nahlédnout, že tyto generace mohou používat češtinu náznakově, využívat některá slova, která jsou známá a srozumitelná napříč generacím a jimiž pozdější generace mohou, mají-li k tomu důvod, manifestovat svůj původ – podobně jako nošení kroje, odznaku, které lze svléknout, příp. odepnout. Takováto znalost češtiny je příležitostnou sociální informací, ale právě proto, že neproniká neovladatelně do jazykového projevu mluvčích, není nadále stigmatizující. Tato znalost češtiny by se dala přirovnat k zájmovému či pracovnímu slangu – mluvčí svobodně užívá specifických výrazů ve skupině, která daným slovům rozumí, avšak mimo tuto skupinu jej tato jazyková kompetence nijak neovlivňuje.

6. Závěr

Pro pochopení otázky emigrace (konkrétně pro případ první generace přistěhovalců) jsem se přiklonila ke třem inspiračním zdrojům: Arnoldu van Gennepovi, Richardu van Dülmenovi a Ervingu Goffmanovi. Pomocí Gennepova pojetí přechodových rituálů lze tematizovat tuto generaci jako generaci „přechodovou“, tedy nejen jako na lidi, kteří emigrovali, odešli z původní vlasti, usadili se v nové zemi, ale také jako na osoby, které – z perspektivy generací – takový přechod ztělesňují: jsou to oni, kdo umožnili v rámci rodové linie přechod z jedné země do druhé, od jednoho jazyka k druhému, přičemž v nich samotných jsou neopakovatelnou měrou zastoupeny oba prvky (obou zemí, kultur atp.). Tyto osoby ukončily „starý život“ ve staré zemi, začali „nový život“ v nové zemi, ať už se to z jejich subjektivního hlediska zdařilo více či méně. Jako nově příchozí, kteří začínají nanovo, se do jisté míry vykořenili a přesadili se (svůj rod), pro své okolí jsou noví, často méně srozumitelní – problematikou cizince, kočovných lidí a jejich potomky, tím, jak byli svým okolím vnímáni, jak probíhaly pokusy o asimilaci osob s podobným osudem, se zabýval Richard van Dülmen.

A není to jen nejasný původ, nesrozumitelné může být pro okolí i chování přistěhovalců, a také jiný jazyk, resp. cizí přízvuk, čím se od ostatních pozorovatelně odlišují. Situace přistěhovalců první generace tak může připomínat stav stigmatizovaných osob, proto je třetím inspiračním zdrojem koncept sociální informace a stigmatu Ervinga Goffmanna.

Hlavním tématem propojujícím jednotlivé kapitoly této práce, je motiv cizince, který v nové zemi začíná nový život, přičemž jeho původ zůstane znatelný i po dlouhé době, motiv cizince s cizím původem a přízvukem. V práci jsem se zaměřila na *jazyk vyprávění* a na *jazyk ve vyprávění* první přistěhovalecké generace – tedy jednak na to, jak respondenti hovoří, jakým jazykem, a jednak na to, v jakých podobách téma jazyka ve vlastním vyprávění vystupuje, jak respondenti představují svou dvojjazyčnou zkušenost, jak se ve vyprávění odráží jazykový posun, proces předávání jazyka dalším generacím.

Na příkladu biografických vyprávění československých přistěhovalců do USA“ bylo pojednáno o tom, že situace přistěhovalců první generace připomíná stav stigmatizovaných osob, přičemž jejich stigmatem není znak tělesný či nějaká vada, ale je jím skutečnost, že jsou v nové zemi cizí, mluví cizím jazykem, případně anglicky s cizím přízvukem, mají zvláštní jméno apod. Zaměřila jsem se na to, zda respondenti vnímali tuto svou jazykovou odlišnost jako cosi diskreditujícího, a jakým způsobem usilovali o kontrolu sociálních informací, jež zpravovaly jejich bezprostřední okolí o tom, že jsou cizinci, přistěhovalci. Pozornost byla

věnována dvěma věcem, jež tento stav prozrazovaly, za prvé jazyku, tomu, jak angličtinu jako druhý jazyk přistěhovalec zvládne, a také tomu, že v projevu přistěhovalců přetrvává cizí přízvuk, a za druhé jménu osoby přistěhovalce, které bývá různými způsoby upravováno, měněno. Respondenti si svou odlišnost prostřednictvím jazyka (cizího přízvuku) a jména uvědomovali – za nedokonalý jazykový projev se respondenti často styděli a jakoby pocítovali, že jejich nedokonalá znalost jazyka poněkud vrhala stín na znalosti nejazykové; ovšem vedle diskreditace zažili i situace, v nichž tato odlišnost od okolí byla hodnocena jako pozitivní, např. jako určitá výhoda při vzájemné (krajanské) identifikaci, a dále jako fatická funkce v komunikaci, případně jako způsob, jak upoutat pozornost v interakci.

V kapitole „Metafora ve vyprávění: Začátek nového života“ bylo na příkladu několika metaforických vyjádření ukázáno, jak první přistěhovalecká generace reflektuje svou životní zkušenost odchodu ze staré vlasti a následného trvalého usazení v nové zemi. Metafora emigrace jako začátku nového života byla zmiňována různými respondenty poměrně často – vize nového, lepšího života byla ve zpětném pohledu interpretována jako motiv k emigraci (svoboda projevu, pohybu, zaměstnání, zdraví, bezpečí apod.). Nový začátek byl dále vyjádřen metaforami jako kupř. „postavit se na nohy“, „učit se od začátku jako malé děti“, „spálit za sebou mosty“, „přesadit starý strom“, „zakotvit“, „usadit se“ atd.

Kapitola nazvaná „Postoj k jazyku – udržování jazyka a jazykový posun“ sestává ze tří částí, a sice „Jazykový management“, „Kalky v mluveném projevu“ a „K manifestačnímu užívání americké češtiny“. Všichni respondenti si v průběhu času osvojili znalost druhého jazyka, (americké) angličtiny; jednotliví mluvčí mají pro oba jazyky, češtinu a angličtinu, vymezené oblasti podle komunikační situace. Nadto jsou to jazyky v kontaktu, a tudíž se vzájemně ovlivňují. Způsob, jak respondenti udržují svůj mateřský jazyk, a tím vyjadřují svůj postoj k němu, poodkryl oddíl věnovaný jazykovému managementu neboli správě promluvy. Prostřednictvím JM lze sledovat, jaké jazykové problémy, z hlediska kontaktu češtiny a angličtiny, konkrétní mluvčí ve své promluvě identifikuje, co považuje za problém, případně i jak tuto svou správu komentuje a provádí opravu.

Kalky jako příklad toho, jak při dlouhodobém kontaktu obou jazyků americká angličtina ovlivňuje češtinu přistěhovalců, umožňují plynulou interakci s českou tazatelkou, často bývají mluvčími považovány za správná česká slova (na rozdíl od převzatých slov) – kalky takto dokládají jak úsilí mluvčích o udržení jazyka (češtiny), tak jazykový posun. V úryvcích byly představeny kalky vlastní, sémantické, polokalky a kalky překladové; byla také rozvedena již zmíněná problematika změny jména – a to jeden ze způsobů úpravy: překlad jména jako zvláštní druh kalků.

Ve třetí části pojednávající o manifestačním užívání americké češtiny bylo použito dodatečného materiálu, a sice ročního vydání časopisu organizace *CSA Fraternal Life*, který se mimo jiné obrací i na nejrůznější přistěhovalecké generace českého původu – ač psaný anglicky, jsou v něm přítomny četné prvky z českého jazyka. To ilustruje jazykový posun z hlediska přistěhovaleckých generací – vyjma první případně druhou generaci není čeština plně funkčním dorozumívacím kódem, má symbolickou funkci, kterou tyto pozdější generace mohou poukazovat na původ svých předků. Kapitola byla doplněna úryvky z pořízených nahrávek prvogeneračních přistěhovalců, v nichž se vyjadřovali ke způsobům a motivaci předávání češtiny svých potomkům. Slova, jichž jsme si všimli, jsou srozumitelná napříč generacím a plynulé znalosti češtiny neznalé generace jimi příležitostně mohou manifestovat svůj původ – tímto se dostáváme k první kapitole o sociální informaci, již takováto znalost češtiny je – na rozdíl od cizího přízvuku v angličtině, jehož se první generace mohou zbavit jen stěží, není tato sociální informace stigmatizující.

Literatura

- ANDREWS, M. – SCLATER, S. D. – SQUIRE, C. – TAMBOUKOU, M. (2004): Narrative research. In: C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium, D. Silverman (eds.), *Qualitative Research Practice*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications, s. 109–124.
- BOURHIS, R. Y. – MARSHALL, D. E. (2001): The United States and Canada. In: J. A. Fishman (ed.), *Handbook of Language and Ethnic Identity*. Oxford: University Press, s. 244–264.
- BROUČEK, S. (2003): *Etapy českého vystěhovalectví*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- BROUČEK, S.: Emigrace 1948 a 1968 ze svědectví účastníků. Několik poznámek ke shodám a rozdílům české emigrace 1948 a 1968. Příspěvek na konferenci Krajané a exil: 1948 a 1968, Praha, Karolinum, 16.–17. září 2008. Dostupné na internetu: http://www.zahranicnicesi.com/docs/broucek_emigrace_48_68.pdf [naposledy navštíveno 16. září 2012].
- BROUČEK, S. – ČERNÝ, O. – DUBOVICKÝ, I. (eds.) (2006): *Exil sám o sobě. III. setkání nad českým vystěhovalectvím, exulantstvím a vztahy zahraničních Čechů k domovu 28. září – 4. října 2003*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- BROUČEK, S. – HRUBÝ, K. – MĚŠŤAN, A. (eds.) (2001): *Emigrace a exil jako způsob života. II. symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. Praha: Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR.
- CALLAN, V. J. – GALLOIS, C. (1987): Anglo-Australians' and immigrants' attitudes toward language and accent: A review of experimental and survey research. *International Migration Review*, 21 (1), s. 48–69.
- ČAPEK, T. (1920): *The Čechs (Bohemians) in America. A Study of their National, Cultural Political, Social, Economic and Religious Life*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
- ČAPEK, T. (1935): *Moje Amerika: Vzpomínky a úvahy (1861–1934)*. Praha: III. třída České akademie věd a umění / Fr. Borový.
- ČMEJRKOVÁ, S. (2007): Vzpomínky a paměti jako narativní diskurz. In: J. Hoffmannová, O. Müllerová (eds.), *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia, s. 141–175.
- DAWKINS, R. (1998): *Sobecký gen*. Praha: Mladá fronta.
- DELIN, J. (2000): *The language of everyday life*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications.
- DUBOVICKÝ, I. (1996): Češi v USA – otázka identity (1848–1938). *Český lid*, 83 (3), s. 229–247.
- DUDEK, J. B. (1925a): The Americanization of Czech given names. *American Speech*, 1 (1), s. 18–22.
- DUDEK, J. B. (1925b): The Americanization of Czech surnames. *American Speech*, 1 (3), s. 161–166.
- DUDEK, J. B. (1927): The Bohemian Language in America I. Czechoslovakia. *American Speech*, 2 (7), s. 299–311.
- DÜLMEN, R. van (2003): *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha: Dokořán.

- DUTKOVA-COPE, L. (2003): Texas Czech ethnic identity: So how Czech are you, really? *The Slavic and East European Journal*, 47 (4), s. 648–676.
- DUTKOVA-COPE, L. (2004): Texas Czech folk music and ethnic identity. In: M. Havránková (ed.), *Nadnárodní kontexty nadnárodní kultury*. České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, s. 169–192.
- ECKERTOVÁ, E. (1997): Češi v Texase: americká čeština na náhrobních kamenech. *Naše řeč*, 80 (5), s. 260–269.
- ECKERTOVÁ, E. (2004): *Kameny na prérii. Čeští vystěhovalci v Texasu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- FASOLD, R. (1992): *Sociolinguistics of Language* (= Introduction to Sociolinguistics, 2). Oxford (UK) – Cambridge (USA): Blackwell.
- FIALOVÁ, L. (1996): Emigrace. In: *Velký sociologický slovník*. I. díl. Praha: Vydavatelství Karolinum, s. 255–256.
- FILIPEC, J. – ČERMÁK, F. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.
- FRAZER, J. G. (1994): *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá fronta.
- FRÝDLOVÁ, P. (ed.) (1998): *Všechny naše včerejšky*. Praha: Nadace Gender Studies.
- GENNEP, A. van (1997): *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- GIDDENS, A. (1999): *Sociologie*. Praha: Argo.
- GLUSZEK, A. – DOVIDIO, J. F. (2010a): Speaking with a nonnative accent: Perceptions of bias, communication difficulties, and belonging in the United States. *Journal of Language and Social Psychology*, 29 (2), s. 224–234.
- GLUSZEK, A. – DOVIDIO, J. F. (2010b): The way *they* speak: A social psychological perspective on the stigma of nonnative accents in communication. *Personality and Social Psychology Review*, 14 (2), s. 214–237.
- GLUSZEK, A. – NEWHEISER, A.-K. – DOVIDIO, J. F. (2011): Social psychological orientations and accent strength. *Journal of Language and Social Psychology*, 30 (1), s. 28–45.
- GOFFMAN, E. (2003): *Stigma: Poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- HAUGEN, E. (1972): The Stigmata of Bilingualism. In: A. S. Dil (ed.), *The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen*. Stanford (CA, USA): Stanford University Press, s. 307–324.
- HAUGEN, E. (2004): Analýza jazykového vypožičiavania. (Přeložil V. Krupa.) In: J. Štefánik (ed.), *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: AEP, s. 51–72. Pramen: E. Haugen, The Analysis of Linguistic Borrowing. In: *The Ecology of Language*, 1972, s. 79–109.
- HENZL, V. M. (1981): Slavic languages in the new environment. In: Ch. A. Ferguson, S. B. Heath (eds.), *Language in the USA*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 293–321.
- HENZL, V. M. (1982): American Czech: A comparative study of linguistic modifications in immigrant and young children speech. In: R. Sussex (ed.), *The Slavic Languages in Emigré Communities* (= Current Inquiry into Language Linguistics, and Human Communication, 42). Carbondale: Linguistic Research, s. 33–46.

- HENZLOVÁ, V. M. (1995): Kultivování češtiny v USA. In: J. Jančáková, M. Komárek, O. Uličný (red.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 329–332.
- HOFFMANN, Ch. (1991): *An Introduction to Bilingualism*. London – New York: Longman.
- HRUBÝ, K. – BROUČEK, S. (eds.) (2000): *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století. Sympozium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu. 29.–30. června 1998*. Praha: Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR.
- HUTCHBY, I. – WOOFFITT, R. (1998): *Conversation Analysis*. Cambridge (UK): Polity Press.
- HYLTENSTAM, K. – STROUD, Ch. (1996): Language maintenance. In: H. Goebel, P. H. Nelde, Z. Starý (eds.), *Kontaktlinguistik / Contact Linguistics / Linguistique de contact*. Volume 1. Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 567–587.
- JAKLOVÁ, A. (2001a): Lexikum čechoamerických periodik v polovině 19. století a na konci 20. století. In: *Český jazyk a literatura na sklonku XX. století*. Wałbrzych – Ostrava: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Wałbrzychu, s. 113–122.
- JAKLOVÁ, A. (2001b): První čechoamerická periodika, jejich jazyk a styl I. *Naše řeč*, 84 (5), s. 245–252.
- JAKLOVÁ, A. (2002): První čechoamerická periodika, jejich jazyk a styl II. *Naše řeč*, 85 (1), s. 1–10.
- JAKLOVÁ, A. (2003): Specifika současných čechoamerických žurnalistických textů. In: *Komunikácia a text. Zborník materiálov z vedeckej konferencie*. Prešov: Náuka, s. 323–331.
- JAKLOVÁ, A. (2004a): Čechoamerická periodika. In: M. Havránková (ed.), *Nadnárodní kontexty nadnárodní kultury*. České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, s. 129–168.
- JAKLOVÁ, A. (2004b): Nespisovnost v čechoamerickém periodickém tisku. In: *Spisovnost a nespisovnost. Zdroje, proměny a perspektivy. Sborník z mezinárodní konference*. Brno: Masarykova univerzita, s. 210–215.
- JAKLOVÁ, A. (2005): Čeština v angloamerickém kontextu dříve a nyní. In: *Čas v jazyce a v literatuře. Sborník z mezinárodní konference*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, s. 125–129.
- JAKLOVÁ, A. (2006a): *Čechoamerická periodika 19. století*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
- JAKLOVÁ, A. (2006b): Proměny identity českých imigrantů na pozadí čechoamerického žurnalistického diskurzu 19. století. In: A. Jaklová (ed.), *Komunikace – styl – text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, s. 99–103.
- JAKLOVÁ, A. – SMOLKA, V. (2003): Jazyk současných čechoamerických žurnalistických textů. In: *Okraj a střed v jazyce a v literatuře. Sborník z mezinárodní konference*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, s. 182–192.
- JAKOBSON, R. (1995): *Poetická funkce*. (Ed. M. Červenka.) Jinočany: H&H.
- JUSTOŇ, Z. – VODÁKOVÁ, A. (1996): Jméno. In: *Velký sociologický slovník, I. díl*. Praha: Vydavatelství Karolinum, s. 467–468.
- KABELA, M. (2001): Vliv emigrace na psychické problémy a choroby českých emigrantů v Nizozemí. In: S. Brouček, K. Hrubý, A. Měšťan (eds.), *Emigrace a exil jako způsob života. II. symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. Praha: Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, s. 32–50.

- KARLÍKOVÁ, H. (2002): Kalk. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 210.
- KILLIAN, C. – JOHNSON, C. (2006): “I’m not an immigrant!”: Resistance, redefinition, and the role of resources in identity work. *Social Psychology Quarterly*, 69 (1), s. 60–80.
- KINZLER, K. D., et al. (2009): Accent trumps race in guiding children’s social preferences. *Social Cognition*, 27 (4), s. 623–634.
- KRČMOVÁ, M. (2002): Zvuk hezitační. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 570.
- KUČERA, K. (1990a): *Český jazyk v USA*. Praha: Univerzita Karlova.
- KUČERA, K. (1990b): Současné postavení českého jazyka v USA. *Naše řeč*, 73 (2), s. 57–63.
- KUČERA, K. (1992): Místo a uplatnění češtiny mezi jazyky užívanými v USA. In: *Přednášky z 33. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: Karolinum, s. 77–81.
- KUČERA, K. (1996): Americká čeština: pohled na jeden případ štěpení jazykového vývoje. In: I. Nebeská, A. Macurová (red.), *Jazyk a jeho užívání*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 112–118.
- LABOV, W. (1981): *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. (2002): *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host.
- LÉVI-STRAUSS, C. (1999): *Rasa a dějiny*. Brno: Atlantis.
- LUTTERER, I. (2006): K amerikanizaci příjmení českých přistěhovalců v USA. *Folia onomastica Croatica*, 12–13 (2003–2004), s. 331–334.
- MACKEY, W. F. (1987): Bilingualism and Multilingualism. In: U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier (eds.), *Sociolinguistics*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 699–713.
- MENCKEN, H. L. (1936): *The American Language: An Inquiry into the Development of English in the United States*. Fourth edition corrected, enlarged, and rewritten. New York: Alfred A. Knopf.
- MOLINSKY, A. (2005): Language fluency and the evaluation of cultural faux pas: Russians interviewing for jobs in the United States. *Social Psychology Quarterly*, 68 (2), s. 103–120.
- MURPHY, R. F. (1999): *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- NEKULA, M. (2004): Anglicismy v češtině. In: *Encyklopedický atlas anglického jazyka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
Dostupné online: <<http://www.bohemicum.de/fileadmin/Downloads/anglicismy.pdf>>.
- NEKVAPIL, J. (2000): Z biografických vyprávění Němců žijících v Čechách: jazykové biografie v rodině pana a paní S. *Slovo a slovesnost*, 61 (1), s. 30–46.
- NEKVAPIL, J. (2002): Management jazykový. In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 255–256.
- NEUSTUPNÝ, J. V. (2002): Sociolinguvistika a jazykový management. *Sociologický časopis*, 38 (4), s. 429–442.
- PAVLÍK, Z. – KALIBOVÁ, K. (2005): *Mnohojazyčný demografický slovník*. Český svazek. 2. vyd. Acta demographica XV. Praha: Česká demografická společnost.

- POMERANTZ, A. (1986): Extreme case formulations: A way of legitimizing claims. *Human Studies*, 9 (2–3), s. 219–229.
- Průruční slovník jazyka českého*. Díl IV. Část 2. Praha: Státní nakladatelství, 1944–1948.
- RECHCÍGL, M. (2000): *Postavy naší Ameriky*. Praha: Pražská edice.
- RECHCÍGL, M. Jr. (2004): Osudy našich osmačtyřicátníků v Americe. In: S. Brouček (ed.), *Češi v cizině*, 12. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 140–143.
- REHCIGL, M. Jr. (2011): *Czech American Bibliography: A Comprehensive Listing with Focus on the US and with Appendices on Czechs in Canada and Latin America*. Kindle Edition, AuthorHouse.
- SACKS, H. – SCHEGLOFF, E. A. – JEFFERSON, G. (1974): A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50 (4), s. 696–735.
- SAID, E. (2001): Přemítání o exilu (z anglického originálu *Reflections on Exile* přeložila M. Pachmanová). *Labyrint revue*, 9–10, s. 53–57.
- SALZMANN, Z.: Jazyk, kultura a společnost. Úvod do lingvistické antropologie. Supplement *Českého lidu*, 83, 1996. Z anglického originálu *Language, Culture & Society: An Introduction to Linguistic Anthropology* přeložili Z. Hlavsa, J. Hlavsová, V. Šatavová. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997.
- SCHÜTZE, F. (1983): Biographieforschung und narratives Interview. *Neue Praxis*, 13 (3), s. 283–293.
- ŠATAVA, L. (1996): Vystěhovalectví do USA. In: *Češi v cizině*, 9. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, s. 155–171.
- ŠATAVA, L. (2009): *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. [2. vydání]. Praha: Sociologické nakladatelství.
- ŠIPKOVÁ, M. (2001): O jazyce čechoamerického týdeníku Našinec. *Naše řeč*, 84 (4), s. 192–198.
- ŠTEFÁNIK, J. (ed.) (2004): *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- ŠTEFÁNIK, J. – PALCÚTOVÁ, M. – LANSTYÁK, I. (2004): Terminologický slovník. In: J. Štefánik (ed.), *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: AEP, s. 283–294.
- ŠVEJČER, A. D. – NIKOLSKIJ, L. B. (1983): *Úvod do sociolingvistiky*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- TODOROV, T. (1996): *Dobytí Ameriky. Problém druhého*. Praha: Mladá fronta.
- ULČ, O. (1995): Profil a motivace československých emigrantů v osmdesátých letech našeho století. Přel. A. Kropáčková. *Sociologický časopis*, 31 (4), s. 473–483.
- YEARLEY, S. – BREWER, J. D. (1989): Stigma and conversational competence: A conversation analytic study of the mentally handicapped. *Human Studies*, 12 (1–2), s. 97–115.